National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref.

Statens offentliga utredningar

1973:35

Justitiedepartementet

Kriminologisk forskning

SOU

Kommittén för kriminologisk behandlingsforskning

Stockholm 1973

Statens offentliga utredningar
1973: 35
Justitiedepartementet

Kriminologisk forskning

Kommittén för kriminologisk behandlingsforskning
Stockholm 1973

ISBN 91-38-01657-5

Svenska Reproduktions AB 1973 33411
Datoriserad Fotosättning
Tryckning: Rotobeckman

Innehåll

1 Kommitténs tillkomst och verksamhet 3

2 Översikt av svensk och utländsk behandlingsforskning 7
2.1 Allmänteoretiska synpunkter 7
2.2 Forskningens betydelse för åtgärdssystemet 8
2.3 Utvärdering av behandlingseffekter 12
2.3.1 Utvärderingsmetoder 12
2.3.2 Enkla resultatundersökningar 13
2.3.3 Klienteldifferentierade undersökningar 16
2.3.4 Jämförelser mellan olika behandlingar 17
Behandlingstiden. Tidsbestämda och tidsobestämda påföljder 19
Öppen och sluten anstaltsvård 20
Anstaltsvård — frivård 21
2.3.5 Behandling differentierad efter individvariabler 23
2.4 Analyser av behandlingssystem och behandlingsinnehåll .. 24
2.4.1 Anstaltsvård 24
Fängelsesamhället 24
Fängelsets dubbla målsättning 25
Internkulturen 27
Anslutningen till fångnormerna 28
Förändringar under fängelsetiden 29
Personalen 31
Institutioner under förändring 33
Terapeutiska samhällen och andra experiment 34
Individualterapi 36
2.4.2 Frivård 37
Frivårdens resultat 38
Frivårdsklientelet 39
Övervakarna och frivårdstjänstemännen 40
Anpassning mellan övervakare och klient 41
Omfång och intensitet i frivårdsarbetet 41
Frivårdshotell och andra speciella boendeformer 42
Speciella behandlingsformer och inslag 43
2.5 Sammanfattning 44

3 Forskningens målsättningar och metoder 45
3.1 Forskningskonsumenterna 45
3.2 Forskningsnivå och forskningsmetoder 46
3.3 Information och kommuntikation 50

4 Forskningsuppgifter och projektförslag 52
4.1 Uttnyttjande av befintliga forskningsresultat 52
4.2 Prioriteringsaspekter 53
4.3 Generella principer 54
4.3.1 Forskning i planeringsstadiet 54
4.3.2 Inbyggd forskning 55
4.4 Basforskningsuppgifter 56
4.4.1 Registerunderlaget 56
4.4.2 Utvärderingskriterier 57
4.4.3 Fortlöpande statistisk redovisning 57
4.4.4 Riskklassificering 58
4.4.5 Metodutveckling 58
4.5 Specifierade forskningsuppgifter 59
4.5.1 Organisationsforskning 59
4.5.2 Klientelet 61
Klassifikationer av lagöverträdarna 61
Kriminalvårdsklientelets behov 62
Utstötningsproblematiken 62
Avvikar-rollen 62
4.5.3 Behandlingsinnehållet 63
Anstaltsvården 63
Frivården 64
4.5.4 Personalen 65
4.5.5 Jämförande effektundersökningar 66
4.5.6 Speciella behandlingsinslag 67

5 Kriminologiska forskningsorganisationer i vissa andra länder ... 68
5.1 Allmänt 68
5.2 Norden 69
5.3 Västtyskland 71
5.4 England 72
5.5 Östtaterna 74
5.6 USA 75
5.7 Internationellt samarbete 77

6 Nuvarande svenska forskningsresurser och forskningsorgan 79
6.1 Allmänt 79
6.2 Forskningsresurser inom justitiedepartementets verksamhetsområde 80
6.2.1 Resurser på departementsnivå 80
6.2.2 Resurser på verksnivå 82
6.3 Forskningsresurser inom universitetsväsendet 83
6.4 Forsknings- och utredningsverksamhet hos övriga myndigheter och organ 85
6.5 Anslag från forskningsråd 87

7 Vissa med forskningen sammanhängande frågor 89
7.1 Allmänt 89
7.2 Dokumentation och information 89
7.2.1 Nuvarande brister 89
7.2.2 Behovet av en central enhet för dokumentation och information 90
7.2.3 Dokumentations- och informationsuppgifter 91
7.3 Samordnande uppgifter 92
7.4 Insatser för att stimulera och underlätta kriminologisk forskning 94

8 Överväganden och förslag 95
8.1 Allmänna synpunkter 95
8.2 Organisation 97
8.2.1 Allmänt 97
8.2.2 Vetenskaplig referensgrupp 99
8.2.3 Anslag för kriminologisk forskning 99
8.2.4 Central forsknings- och utvecklingsenhet 100
8.2.5 Forsknings- och utvecklingsenheter vid de centrala verken 101
Allmänt 101
Kriminalvården 102
Polisväsendet 102
Domstols- och åklagarväsendet 102
8.3 Kostnader för förslaget 103
8.4 Tidsplan 103
8.5 Sammanställning av organisationsförslag och kostnadsökningar 104

9 Reservation 105

10 Särskilt yttrande 109

11 Litteraturförteckning 111

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 28 augusti 1969 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst åtta sakunniga jämte sekreterare och experter med uppdrag att utföra en systematisk forskningsplanering på kriminalvårdens område.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 1 oktober 1969 som sakkunniga statssekreteraren Ove Rainer, tillika ordförande, dåvarande generaldirektören Torsten Eriksson, numera överdirektören Sven Fischier, kanslirådet Birger Forslund, professorn Carl-Gunnar Janson, professorn Wilhelm Sjöstrand, professorn Knut Sveri och överläkaren Karl-Erik Törnqvist. Genom beslut den 18 september 1970 entledigades Eriksson och i hans ställe förordnades den 12 februari 1971 generaldirektören Bo Martinsson. Genom beslut den 1 oktober 1971 entledigades Fischier och i hans ställe förordnades numera kanslirådet Johan Leche. Sjöstrand har genom beslut den 25 november 1971 entledigats.

Den 1 oktober 1969 förordnades fil.lic. Kerstin Elmhorn och departementssekreteraren Ulla Larsson att biträda de sakkunniga som experter. Elmhorn har den 18 juni 1973 entledigats. Professorn Gösta Carlsson har som expert biträtt de sakkunniga under tiden 12 februari 1971 till den 13 september 1971. Genom beslut den 1 oktober 1971 förordnades byråchefen Norman Bishop att biträda de sakkunniga som expert.

Den 1 oktober 1969 förordnades fil.lic. Dick Blomberg att vara sekreterare åt de sakkunniga och den 31 oktober 1969 förordnades denne att tillika vara expert åt de sakkunniga. Blomberg entledigades från förordnandet som sekreterare genom beslut den 23 mars 1973 och i hans ställe förordnades den 5 mars 1973 fil.kand. Gunilla Forsling.

Som led i uppdraget har kommittén låtit företa en inventering av svensk kriminologisk behandlingsforskning 1967-1970, vilken har redovisats i justitiedepartementets stencilserie (Ds Ju 1971:25).

Kommittén har vidare yttrat sig beträffande ansökningar om medel ur justitiedepartementets anslag för kriminologisk forskning.

I kommitténs uppdrag har ingått att svara för den vetenskapliga uppläggningen av ett forskningsprojekt med förstärkt frivård inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt samt att fungera som administrativt och rådgivande organ för forskningsprojektets ledningsgrupp. Den 28 december 1970 förordnades fil.lic. Eckart Kühlhorn och fil.kand. Gunborg Frej att för nämnda forskningsprojekt biträda kommittén.

Kommittén har även varit vetenskapligt rådgivande organ och biträtt i planeringsarbetet för försöksverksamheten med modifierat terapeutiskt samhälle vid fångvårdsanstalten i Gävle.

Kommittén får härmed överlämna betänkandet Kriminologisk forskning. I särskild skrivelse har kommittén lagt fram förslag angående den fortsatta verksamheten beträffande bl.a. vetenskaplig rådgivning för pågående forskningsprojekt, löpande ärenden rörande anslaget för kriminologisk forskning m.m.

Till betänkandet har fogats en reservation av ledamöterna Janson, Sveri och Törnqvist, i vilken experten Blomberg instämmer. Särskilt yttrande har avgivits av experterna Bishop och Larsson.

Stockholm den 9 augusti 1973.

Ove Rainer

Birger Forslund *Carl-Gunnar Janson* *Johan Leche*

Bo Martinsson *Knut Sveri* *Karl-Erik Törnqvist*

Norman Bishop *Dick Blomberg* *Ulla Larsson*

/Gunilla Forsling

1 Kommitténs tillkomst och verksamhet

I enlighet med statsutskottets utlåtande nr 175/1967 i anledning av motioner om en plan för den kriminologiska forskningens utbyggnad beslöt 1967 års riksdag att hos Kungl Maj:t anhålla om en sådan plan. Riksdagen har vidare som ett led i utbyggnaden av denna forskning fr.o.m. budgetåret 1968/69 årligen anvisat medel för kriminologisk forskning.

Under ledning av statssekreteraren i justitiedepartementet arbetade därefter en expertgrupp inom departementet med frågor hur den kriminologiska forskningen bör läggas upp och organiseras, hur forskningsområdet bör avgränsas och hur de medel som anvisats bör disponeras. På grundval av dessa överväganden har medel ställts till förfogande för olika begränsade forskningsprojekt.

I anförande till statsrådsprotokollet den 28 augusti 1969 uttalade chefen för justitiedepartementet att med hänsyn till forskningsuppgifternas omfattning och komplicerade natur sakkunniga borde tillkallas för en systematisk forskningsplanering på kriminalvårdens område. Justitieministern bemyndigades att tillkalla högst åtta sakkunniga för denna planering. De sakkunniga antog namnet kommittén för kriminologisk behandlingsforskning. Kommittén har därvid inte tagit ställning till de olika betydelser som kan ges termen behandling, utan använt den som ett samlingsbegrepp för olika företeelser inom åtgärdssystemet i brist på ett mer precist och mindre belastat begrepp.

Direktiven för utredningsarbetet anges på följande sätt:

'Planeringen skall inriktas på forskningsprojekt som syftar till att söka mäta rehabiliteringseffekten av olika behandlingsåtgärder. Därvid skall i första hand sådana undersökningar komma i fråga som kan ge underlag för ställningstaganden i fråga om kriminalvårdens praktiska utformning under den närmaste tiden.

Samtidigt bör de sakkunniga eftersträva att sätta in sitt planeringsarbete i ett större kriminalpolitiskt perspektiv. De mer näraliggande projekten bör efterhand kunna infogas i en vidare planering av forskningen inom kriminologin och angränsande fält.'

Kommitténs insatser har beträffande konkreta forskningsprojekt

inriktade på rehabiliteringseffekter och på underlag för kriminalvårdens praktiska utformning, koncentrerats till den försöksverksamhet med förstärkt frivård, som pågår inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt. Kommittén har härvid framförallt genom en särskild arbetsgrupp dels i begynnelseskedet svarat för den förberedande vetenskapliga planeringen, dels även i fortsättningen som administrativt och rådgivande organ för projektledningen engagerat sig såväl i forskningsmässiga frågor som i det praktiska utnyttjandet av förstärkningsresurserna. Forskningskostnaderna för projektet har helt bestritts av medel ur justitiedepartementets anslag för kriminologisk forskning och budgeten har uppgjorts i samråd med kommittén.

Kommittén har vidare deltagit i planeringsarbetet för försöksverksamheten med modifierat terapeutiskt samhälle vid fångvårdsanstalten i Gävle och på olika sätt biträtt vid utformningen av riktlinjerna för de till verksamheten knutna vetenskapliga studierna. Även för detta projekt har medel anvisats ur anslaget för kriminologisk forskning.

Utöver dessa båda projekt har kommittén definierat ett stort antal problemområden och formulerat frågor som bör bli föremål för vetenskapliga undersökningar. I några fall har också utarbetats relativt omfattande och detaljerade forskningsplaner rörande specifika problemställningar.

Vidare har kommittén varit engagerad i olika forskningsaktiviteter bedrivna av utomstående forskare och organ genom granskning och ställningstaganden beträffande ansökningar om medel ur anslaget för kriminologisk forskning, genom vetenskaplig rådgivning och genom viss informationsverksamhet.

För att få underlag för den mer långsiktiga planeringen av kriminalvårdens behandlingsforskning och den anknytning till övrig kriminologi och till angränsande fält, varom talas i direktiven, har kommittén låtit företa en inventering av aktuell svensk forskning på området. Inventeringen, som omfattar under perioden 1967-1970 avslutade, pågående eller planerade undersökningar med anknytning till behandlingsforskning inom kriminalvården och angränsande vårdområden, har redovisats i justitiedepartementets stencilserie (Ds Ju 1971:25).

Kommittén har vidare i syfte att få ett empiriskt underlag för sina ställningstaganden och sina konkreta förslag sammanställt en översikt över inriktning, resultat och metodproblem inom svensk och internationell kriminologisk behandlingsforskning. Denna översikt redovisas som ett särskilt kapitel i föreliggande betänkande.

Under arbetets gång har det blivit alltmer klart att kriminalvårdens behandlingsproblematik är mycket nära förbunden med kriminalpolitiken i stort och att några klara gränsdragningar inte kan upprätthållas mellan påföljderna inom kriminalvårdssystemet och de övriga åtgärder som sam-

hället vidtar beträffande lagöverträdare. En kriminologisk behandlingsforskning inriktad på att studera de rehabiliterande effekterna kan sålunda inte utesluta sådana påföljder som innebär överförande till andra vårdmyndigheter. Överlämnande för vård enligt barnavårdslagen eller nykterhetsvårdslagen liksom till sluten psykiatrisk vård baserar sig på bedömningar att vissa kategorier härigenom kan erhålla en för dem bättre lämpad behandling än inom kriminalvården. Dessa påföljder innebär dock för den enskilde lagöverträdaren ingripanden som i vissa avseenden är likartade med kriminalvårdens även om de formellt verkställs inom andra organisationer.

Även sådana påföljder som traditionellt inte omfattas av behandlings- och vårdbegrepp — i första hand bötesstraffen — är av intresse för den kriminologiska behandlingsforskningen, bl.a. av det skälet att de kan utgöra alternativ till åtgärder inom kriminalvården.

Det är vidare uppenbart att kriminalitet och andra former av avvikande beteende har samband med strukturella samhällsfaktorer av mer generell natur t.ex. urbanisering. Kriminalvårdens rehabiliteringseffekter påverkas sannolikt i hög grad av sådana yttre, av samhällsorganen styrda faktorer som bl.a. socialvårdens utformning, arbetsmarknadsförhållanden och alkoholpolitik. Även förhållanden som endast obetydligt eller inte alls kan påverkas genom samhällets åtgärder inverkar på kriminaliteten. Utvärderingar av kriminalvårdens behandlingsresultat bör därför göras mot bakgrunden av effekten av sådana yttre faktorer över vilka kriminalvårdsorganen inte råder.

Också ur ett vidare kriminalpolitiskt perspektiv är det enligt kommitténs bedömning nödvändigt att i en systematisk kriminologisk forskning rörande effekter inkludera alla till kriminalitet kopplade faktorer vilka kan styras av samhällsapparaten. Denna del av den kriminologiska forskningen bör därför omfatta såväl påföljderna inom det rättsliga sanktionssystemet som övriga samhällsåtgärder inriktade på avvikande beteende men också andra socialpolitiska, familjepolitiska, arbetsmarknadspolitiska och liknande åtgärder, vilka indirekt påverkar kriminaliteten. Följdriktigt vore i så fall att begagna inte termen behandlingsforskning utan det väsentligt vidare begreppet åtgärdsforskning.

Kriminellt beteende kan emellertid också till en inte oväsentlig del antas sammanhänga med individuella förhållanden, vilka endast indirekt påverkas av samhällsfaktorerna. Detta innebär att den kriminologiska behandlingsforskningen måste ha anknytning även till individinriktade aspekter inom psykologi, medicin och besläktade vetenskapsgrenar.

Ytterligare en aspekt skall här beröras endast i korthet. Huvudobjekt för den kriminologiska behandlingsforskningen är utformningen och effekterna av de åtgärder som vidtas beträffande människor som begått lagöverträdelser. Som biprodukter av studiet av lagöverträdare och av

deras anpassning frambringas ett omfattande material som belyser frågeställningar av mer brottsförebyggande natur — exempelvis brottsetiologi, allmänprevention etc. Innehållsmässigt ligger alltså behandlingsforskningen nära den forskning som sysslar med förebyggande av avvikande beteende. Ur ett mer generellt kriminalpolitiskt perspektiv är det angeläget att denna anknytning utnyttjas så att den kriminologiska forskningen inom denna sektor också kan verksamt bidra till att förhindra uppkomsten av brott.

Det är alltså uppenbart att en mer långsiktig planering av den kriminologiska behandlingsforskningen som underlag för kriminalpolitikens utformning måste ha en väsentligt vidare syftning än till att omfatta enbart kriminalvården. Under alla förhållanden kommer dock kriminalvården att utgöra en av de viktigaste sektorerna inom en mer omfattande kriminalpolitisk forskningsram. Kommittén har därför koncentrerat sin analys av forskningsbehoven och sina överväganden om hur dessa behov kan tillgodoses till att gälla i första hand kriminalvården.

2 Översikt av svensk och utländsk behandlingsforskning

2.1 Allmänteoretiska synpunkter

I den kriminologiska forskningens historiska utveckling kan man urskilja en tydlig tendens. Från en koncentration på den enskilda lagöverträdarens personlighet formad av nedärvda dispositioner och djupliggande psykiska konflikter har uppmärksamheten förskjutits till brottsdisponerande, personlighetspåverkande faktorer i närmiljön och vidare fram till en syn på lagöverträdaren som produkt av makrosociala krafter.

Denna förskjutning av tyngdpunkten i orsaksteorierna återfinns också i forskningen rörande behandlingen av lagöverträdare, där allt större uppmärksamhet riktas på sådana faktorer som samspelet med andra människor, på konkreta sociala behandlingsåtgärder som bostadsanskaffning, arbetsmöjligheter etc. och på alienationsproblematik och utstötningsmekanismer från det laglydiga samhällets sida. Forskningen som tidigare varit koncentrerad till anstaltssektorn har i konsekvens med detta förändrade synsätt under det senaste årtiondet ägnat allt större uppmärksamhet åt de problem som sammanhänger med frivård i olika former.

De forskningsresultat som presenteras i detta kapitel har till större delen tillkommit efter andra världskriget. Men även under denna korta period har förekommit rätt olika teoretiska referensramar som styrt forskningen för längre eller kortare tid. Samtidigt påverkas forskningsinriktningen av den aktuella kriminalpolitiska debatten. Variationerna i forskningsinriktningen kan förstås endast mot bakgrund av sådana förhållanden.

Under efterkrigstiden har de teoretiska utgångspunkterna huvudsakligen varit av sociologisk karaktär. De få individualpsykologiska och psykiatriska studierna under perioden har dessutom ofta varit av 'anti-typ', dvs. kritiska mot den etablerade psykologin och framförallt psykiatrin (Haugsgjerd 1971). Svensk sociologi är klart influerad av den amerikanska och de problem och teorier som sysselsätter amerikanska sociologer blir efter några års försening aktuella även hos oss. Intresset för fängelseforskning, som var särskilt kraftigt i USA omkring 1960-65, har idag avlösts av ett lika stort intresse för polisen och domstolarna. De teorier, som dominerade

fram till mitten av 1960-talet byggde på inlärningsprocesser som förklaring till brott och avvikande beteende. Man trodde sig bl.a. om att inom anstalternas ram kunna bygga upp ett effektivt behandlingssystem genom att tillämpa olika rätt avancerade inlärningsteorier. Även med de mest avancerade behandlingstekniker och under de mest 'gynnsamma' fängelseförhållanden blev dock effekten ofta minimal. Den epokens fängelseforskning har emellertid bidragit med skrämmande beskrivningar av inhumana och destruktiva företeelser i fängelsemiljön, något som bl.a. haft konsekvenser för vår kriminalpolitik.

En teoretisk referensram som f.n. tilldrar sig stort intresse utgår från en s.k. interaktionistisk uppfattning. Denna bygger på antaganden om att en människas uppfattning om sig själv påverkas av omgivningens beteende och attityder mot henne i ett ständigt pågående samspel. Tillämpad på avvikarproblematiken kan detta illustreras genom vad som ofta kallas 'stämplingsteorin.' Förhållandet att en individ har förövat brott har på sikt mindre betydelse än det som sker om individen blir fast för brottet. I interaktionen med polis, domare, fängelsepersonal och allmänheten kan individen komma att se sig själv med dessas ögon, vilket kan leda till att han pressas in i den roll som dessa har gett honom, dvs. han börjar identifiera sig själv som brottsling.

För dem som ansluter sig till de interaktionistiska teorierna är det naturligt att rikta forskningsintresset inte mot den enskilde individen utan mot rättsväsendets beslutsprocesser och de negativa konsekvenserna av fängelsesystemet.

Slutligen bör uppmärksammas det ökande intresset för marxistisk och icke-positivistisk forskning. Vad som ur forskningssynpunkt är intressant är inte minst de förordade forskningsteknikerna. Man förordar bl.a. att forskaren själv skall ta del i påverkningsproceduren i interaktion med den verklighet han önskar studera vilket delvis ansluter sig till vissa interaktionistiska tankegångar. Sådan forskning ger ofta intressanta subjektiva detaljstudier, men resultaten tenderar att bli kvalitativa och icke-generaliseringsbara.

För en närmare analys av sambandet mellan de olika teoretiska skolorna och forskningens inriktning hänvisas till Cohen (1973).

2.2 Forskningens betydelse för åtgärdssystemet

Den kriminologiska behandlingsforskningens huvuduppgift kan från de rättsvårdande myndigheternas synpunkt sägas vara att medverka till att effektivisera samhällets åtgärder avseende lagöverträdare och anvisa de behandlingsmetoder som ger de bästa resultaten.

Under senare år har från olika håll anförts att forskningen hittills knappast kunnat direkt och positivt bidra till detta mål. Man har i endast

ringa omfattning kunnat visa att en viss behandlingsmetod eller åtgärd ger bättre eller sämre resultat än andra metoder eller åtgärder.

Efter frågan huruvida en åtgärdseffekt kan konstateras eller inte, återstår så för de fall där effekter har kunnat beläggas, problemet om deras innehållsmässiga signifikans. Också en statistiskt säkerställd skillnad kan innehållsligt vara obetydlig. Dess saklogiska vikt måste bedömas efter andra än statistiska kriterier. Skillnaden kan jämföras med variationer som kan tillskrivas andra faktorer. Man kan utgå från hur stor andel av den studerade variationen som den svarar för eller väga den mot den insats i någon mening som den är resultatet av. De åtgärdseffekter som har kunnat statistiskt säkerställas mellan jämförbara riskkategorier kan i stort sett sägas vara små i den meningen att de står för en ringa del av den observerade variationen.

Detta innebär emellertid också att forskningen kunnat undanröja mycket av falsk behandlingsromantik och tro på enkla lösningar.

I en rapport om ungdomsbrottslighet till amerikanska senaten sammanfattar kriminologerna Wheeler, Cottrell och Romasco (1967).

'Det finns naturligtvis en stor mängd litteratur som redovisar ett ansenligt antal forskningsrön och anvisar många plausibla teorier om brottslighetsorsaker och brottslighetskontroll. Men när experiment har genomförts har resultaten inte varit uppmuntrande. I själva verket finns för närvarande inga demonstrerbara och bevisade metoder för att reducera förekomsten av allvarliga brottsliga handlingar genom förebyggande eller rehabiliterande åtgärder. Antingen har den deskriptiva kunskapen inte kunnat överföras till fungerande aktionsprogram, eller också har programmen inte kunnat genomföras på ett framgångsrikt sätt; eller om de genomförts har de inte utvärderats; eller om de utvärderats har resultaten i allmänhet varit negativa, och i de få fallen av redovisade positiva resultat har replikationer inte utförts.'

Bailey (1966) har studerat ett representativt urval bestående av 100 forskningsrapporter om resultatet av korrektiva åtgärder mot lagöverträdare. Av dessa rapporter angav ungefär en tredjedel en statistiskt signifikant förändring till det bättre för den behandlade gruppen och en tredjedel någon förbättring. Nästan var fjärde undersökning visade antingen sämre resultat i den behandlade gruppen eller ingen förändring alls. Dessa undersökningsresultat bör ses mot bakgrunden av att den vetenskapliga kvaliteten, enligt Baileys bedömning, var tvivelaktig i över hälften av rapporterna. Ju mer vetenskapligt kvalificerade undersökningsmetoderna var, desto oftare påvisades positiva behandlingseffekter. Samtidigt redovisades emellertid också färre skadliga eller obefintliga effekter av den studerade behandlingen i de vetenskapligt

otillfredsställande undersökningarna, vilket Bailey ser som ett uttryck för önsketänkande hos forskarna. Den samlade slutsatsen blir att 'bevisen för behandlingens effektivitet är ringa, motsägelsefulla och av liten tillförlitlighet.'

Orsakerna till forskningens svårigheter synes vara många och komplexa. Några huvudtemata återkommer hos många bedömare som förklaring till att forskningen endast i begränsad utsträckning kunnat påvisa otvetydiga effekter av behandlingen. En sådan förklaring är att man knappast kan förvänta att individer som blir föremål för kriminalvårdens åtgärder skulle påverkas av dem i någon högre grad, oavsett innehållet i åtgärderna. Man anför bland annat att behandlingsinsatserna är alltför svagt doserade, oregelbundna och kortvariga för att få någon genomslagskraft i konkurrensen med sådana behandlingsmotverkande krafter som gör sig gällande även under pågående påföljd, särskilt inom anstalt. Den behandling som ges inom kriminalvården — av vilket slag den vara må — pågår vidare under förhållandevis kort tid av en människas liv och utgör endast en ringa del av alla de intryck och all den påverkan hon utsätts för. Ofta hävdas att man inte kan nå några större och mer bestående rehabiliteringseffekter genom att med behandling och andra åtgärder söka förändra den brottsliga individen. I stället bör man försöka påverka det sociala samspelet och brottsframkallande faktorer i samhället — exempelvis utstötnings- och stämplingsprocesser. Till dessa förklaringsmodeller rörande behandlingsinnehåll och åtgärdsinriktning kommer en rad teoretiska problem och forskningstekniska svårigheter av såväl principiell som praktisk natur när det gäller att på ett tillförlitligt sätt utvärdera effekterna av behandling.

Bailey anger i sin ovan nämnda studie av forskningsrapporter om behandlingseffekter fyra kategorier av skäl till att man inte kunnat bevisa större effektskillnader mellan olika behandlingsformer:

'1. det är möjligt att korrektiv behandling är utan 'verklig' effekt antingen i sig själv eller som konsekvens av ambivalensen i den 'brott och straff-ram' inom vilken den verkställs; 2. gissningsvis är stor del av den korrektiva verksamhet som bedrivs inte rehabiliterande och förtjänar inte beteckningen behandling; 3. det är möjligt att vissa typer av behandling 'verkligen' är effektiva för vissa typer av individer under vissa omständigheter men än så länge har vi inte kunnat operationellt beskriva den oberoende variabeln (behandlingen), inte kunnat i termer av behandlingssvar identifiera de beteendemönster som behandlas, inte kunnat adekvat kontrollera de förhållanden under vilka sådan behandling äger rum eller tillförlitligt kunnat avgränsa och mäta den beroende variabeln; 4. mycket av den rehabiliterande behandling som nu bedrivs är kanske baserad på 'fel' teorier om kriminellt beteende.'

Liknande synpunkter har redovisats bl.a. av Christie (1961) i en analys av reaktionsformernas verkningar.

Logan (1972) studerade behandlingsforskningens vetenskapliga kvalitetsnivå. Med utgångspunkt i sju kriterier granskade han 100 utvärderingsrapporter rörande förebyggande eller rehabiliterande program eller metoder. Kriterierna består bl.a. i att behandlingen måste vara så väl definierad att alla komponenter kan klart identifieras och att behandlingen därigenom kan upprepas vid skilda tidpunkter, av olika behandlare och med olika individer; att utvärderingen måste omfatta både en experimentgrupp, som verkligen blir föremål för den avsedda behandlingen och en likvärdig kontrollgrupp som varken direkt eller indirekt påverkas av den studerade behandlingen; att jämförelser för både experiment- och kontrollgrupp måste göras mellan beteendet före och efter behandlingen samt att 'misslyckande ' resp. 'framgång' måste definieras så att de verkligen utgör ett tillförlitligt mått på behandlingsresultatet. Redan vid tillämpandet av de fyra viktigaste kriterierna finner författaren att inte en enda av de studerade 100 undersökningarna 'uppfyller de mest minimala krav på vetenskaplig uppläggning.'

De negativa behandlings- och forskningserfarenheter som de ovan anförda studierna redovisar, förefaller inte ha medfört någon pessimistisk återhållsamhet i strävandena att finna förbättrade metoder inom behandlingen av lagöverträdare. Tvärtom tycks de små skillnaderna i effekt mellan olika åtgärder och behandlingsmodeller på många håll ha lett till uppfattningen att man måste pröva radikalt nya grepp i den rehabiliterande verksamheten.

Inte heller synes forskningsaktiviteten ha minskat. Dels måste alla innovationer och förändringar inom kriminalvården även i fortsättningen analyseras vetenskapligt innan de kan avfärdas som inte effektivitetsbefrämjande, dels och kanske framförallt är det helt klart att den uteblivna dokumentationen av resultatförbättringar kan bero på forskningstekniska ofullkomligheter. Det är därför tänkbart att man med mer utarbetade vetenskapliga undersökningstekniker skulle kunna påvisa behandlingseffekter, som hittills inte varit möjliga att konstatera.

En väsentlig synpunkt är vidare att, om olika behandlingsformer ger i stort sett samma resultat, måste åtgärdsprogrammet utformas utifrån andra värderingsgrunder än återfallsfrekvens och dylikt. Om man genom korrekta vetenskapliga undersökningar kan påvisa att samma vårdresultat kan uppnås till lägre kostnader eller med mer humanitära behandlingsprogram är forskningsinsatserna väl motiverade.

Resten av kapitlet redovisar de svårigheter behandlingsforskningen ställs inför, beskriver olika undersökningsmetoder och granskar kritiskt presenterade forskningsresultat. Framställningen gör inte anspråk på att vara en fullständig sammanställning av alla tillgängliga forskningsresultat

utan består av dels exempel på vanligare undersökningsmetoder och -resultat, dels valda redogörelser för särskilt betydelsefulla undersökningar. För ytterligare beskrivningar av forskningsresultat och metodproblem hänvisas till Hood (1967), beträffande särskilt anstaltsbehandling till Blomberg (1967), Morris (1967) och Bishop (1971) samt beträffande frivård till Sparks (1970).

Huvudparten av de här redovisade undersökningarna är utländska. De härrör framför allt från anglosaxiska länder, där man har den längsta traditionen och där dessutom forskningsresultaten är mest lättillgängliga. Det måste starkt betonas att forskningsresultat erhållna i andra länder är avhängiga av där rådande kulturmönster, social struktur, lagstiftning och påföljdsutformning. Man kan därför inte utan vidare från utländska undersökningsresultat dra slutsatser rörande svenska förhållanden utan måste först vetenskapligt pröva deras tillämplighet.

2.3 Utvärdering av behandlingseffekter

Behandlingsforskningens uppgift att medverka till att samhällets åtgärdssystem beträffande lagöverträdare utformas så effektivt som möjligt måste grundas på en tillfredsställande utvärdering av resultaten av åtgärderna.

En sådan utvärdering måste sättas i relation till behandlingsmålet, vilket mer eller mindre klart utsagt i allmänhet består i resocialisering i den meningen att den behandlade individens brottslighet minskar efter åtgärden. Medlen att uppnå detta mål kan variera: metoder inriktade på personlighets- och mognadsutveckling eller på attityd- och värderingsförändringar etc; ökning av den brottsliges förutsättningar till anpassning genom utbildning etc; förbättring av den brottsliges sociala situation genom bostads- och arbetsanskaffning, sociala förmåner, utbud av fritidsaktiviteter m.m.

En annan målsättning — mindre uttalad men inte desto mindre betydelsefull under verkställigheten — är förhindrandet av tillfällen till brottslighet. Medlen är här av annan art: kontrollåtgärder ägnade att minska rymningsmöjligheter, eliminerande av från anstalterna dirigerad brottslig verksamhet, kontroll och föreskrifter under vård i frihet. Denna mer kortsiktiga målsättning kommer att ägnas relativt litet utrymme i den fortsatta framställningen.

Det kan vara på sin plats att än en gång understryka den mångtydiga och oprecisa innebörden i termen 'behandling', vilken täcker alla här antydda metoder och åtgärder.

2.3.1 Utvärderingsmetoder

Den traditionella metoden för bestämning av brottspåföljders effekt består i att fastställa hur stor andel av en population som återfaller i brott

efter en viss påföljd. Denna principiella teknik kan tillämpas med olika grad av förfining — från ett enkelt angivande av frekvensen recidivister under obegränsad tid till detaljerade analyser bl.a. av återfallens art och omfattning i jämförelse med den brottslighet som förorsakade åtgärden, av tidpunkter för återfallet, exempelvis genom bestämning av återfallsfri tidsperiod, eller av sambandet med olika egenskaper hos lagöverträdarna etc.

Med ett vidare resocialiseringsmål än frånvaron av fortsatt kriminalitet blir även andra variabler viktiga som mått på effekten. Hit hör olika former av störningar som alkoholmissbruk, psykisk sjukdom, arbetsinsufficiens etc. Sådana faktorer ingår ofta i evalueringsinstrumenten liksom också inkomst- och utbildningsförhållanden, familjerelationer, bostadsförhållanden och liknande som kan utgöra kriterier på den sociala anpassningen.

Data av ovanstående slag insamlas i allmänhet ur officiella register, som dock ofta ger knappa och onyanserade uppgifter. För mer detaljerad information krävs helt naturligt komplettering genom andra metoder såsom frågeformulär och intervjuer med undersökningspersonerna.

Av ett helt annat slag är de utvärderingsmetoder, som bygger på attitydstudier, personlighetstest och liknande tekniker. Man kan på detta sätt få kunskap om de behandlade personernas egna upplevelser av åtgärden och dess verkningar. Sådana metoder har använts bl.a. för att studera förändringar under pågående påföljd — exempelvis genom att mäta vissa inställningar eller reaktionssätt vid början och slutet av en period av frihetsstraff. Även om effekter på upplevelseplanet på detta sätt kan registreras utgör dessa ett föga användbart kriterium på hur den rehabiliterande målsättningen uppfyllts. Sambandet mellan rapporterade inre förändringar och manifesterat yttre beteende är nämligen ofta mycket svagt.

Bland andra metoder som använts för bedömning av en åtgärds effekt kan nämnas studier genom 'deltagande observatörer', som på platsen — t.ex. inom en anstalt — registrerar beteenden och händelseförlopp, eller systematiska analyser av innehållet i gruppsamtal. Ytterligare exempel kommer att ges i anslutning till undersökningsreferaten.

2.3.2 Enkla resultatundersökningar

Den vanligaste formen av utvärderingar av kriminalvårdspåföljder har åtminstone tidigare bestått av frekvensregistrering av återfall under viss observationstid under eller efter en påföljd.

Det bör observeras att den återfallsfrekvens man sålunda erhåller utgör

ett negativt besked. Uppgifter om återfallen kan knappast användas som mått på åtgärdens effektivitet utan snarare på dess brist på effektivitet. Vi kan nämligen inte från sådana uppgifter sluta oss till om icke-recidivisterna resocialiserats på grund av åtgärden, eftersom vi inte vet något om hur de skulle ha förhållit sig efter annan påföljd eller utan något som helst ingripande. Det enda vi med säkerhet kan säga är att recidivisterna återfallit trots att de varit föremål för en åtgärd som haft ett rehabiliterande syfte.

I sin enklaste form ger sådana undersökningar endast ett totalresultat för hela den behandlade gruppen eller påföljdsformen. När klientelet spaltas upp på undergrupper i olika avseenden framträder i allmänhet mer eller mindre betydande skillnader i återfallsfrekvens. Klientelet kan därvid studeras i vitt skilda variabler — från ålder, brottstyp, tidigare kriminalitet, sociala bakgrundsdata till förfinade personlighetsklassificeringar. Slutsatsen av praktiskt taget alla sådana undersökningar blir att inom varje påföljdsform behandlingen är mer ineffektiv för personer med vissa karakteristika än för personer med andra karakteristika.

Återfallsfrekvensen blir därför ett mycket oprecist mått på behandlingsresultatet om de inte sätts i relation till hur det behandlade klientelet ser ut. Jämförelser mellan effekterna av olika påföljdsformer eller behandlingsinslag blir alltså vanskliga om olikheter föreligger i klientelsammansättningen beträffande sådana variabler, som har kausalsamband med återfall, och dessa olikheter inte hålls under statistisk kontroll.

I Sverige har hittills inte funnits någon regelbunden återfallsstatistik beträffande påföljderna inom kriminalvården — inte ens i den förenklade form som ger en total recidivfrekvens utan fördelning av klientelet på olika variabler. Den officiella statistiken har angett endast hur många av de till fängelse dömda som också tidigare varit intagna i fångvårdsanstalt.

Ett system för löpande statistisk information inom rättsväsendet, innefattande bl.a. återfallsredovisning är för närvarande under uppbyggnad.

I serien Statistiska Meddelanden, R 1972:28 och 1973:1, har statistiska centralbyrån redovisat återfall i grövre brott under en treårig uppföljningsperiod bland dem som åren 1966 och 1967 dömdes för grövre brott, varmed i princip avses brott med strängare påföljd än böter. Ur den senare rapporten kan bl.a. utläsas nedanstående återfallsfrekvenser. Som återfall räknas ett genom dom eller åklagares beslut om åtalsunderlåtelse konstaterat grövre brott.

Påföljd	Återfall i procent	
	Första gången dömda år 1967	Dömda både år 1967 och tidigare
Fängelse 1—4 mån	13	44
Fängelse 5— mån	24	69
Ungdomsfängelse	78	81
Internering	—	79
Skyddstillsyn med eller utan anstbehandl.	30	47
Villkorlig dom	10	14
Överlämnande för vård enl barnavårdslagen	48	68

Denna redovisning kan kompletteras med några tidigare studier av återfall inom olika klientelgrupper. Inghe och Lindberg (1956) undersökte återfall i kriminalregisterbrott hos 7.000 personer dömda till olika påföljder år 1947 och fann att under en 5-årig observationsperiod hade 31% begått nya brott. Eriksson, Janson och Larsson (1956) fann att av alla lagöverträdare i åldrarna 15-21 år, mot vilka en första rättslig åtgärd företogs under 1949, begick 30% nya kriminalregisterbrott under den 5-åriga observationstiden.

I sistnämnda undersökning fann man att inom observationstiden 77% av ungdomsfängelseklientelet hade återfallit i brott. I en annan undersökning registrerade Törnkvist och Wallin (1965) 76% återfall i brott bland ungdomsfångar inom fyra år efter ungdomsfängelsestraffets upphörande.

Jönsson (1968) fann att av ungdomar som erhöll villkorlig dom år 1962 återföll 33% inom övervakningstiden. Hansson (1971) visar att under en 2-årig observationstid återföll i kriminalregisterbrott 12% av villkorligt dömda, 30% av dömda till skyddstillsyn utan anstaltsbehandling och 61% av dömda till skyddstillsyn med anstaltsbehandling.

I ovan nämnda undersökning av Inghe och Lindberg hade av dem som dömts till internering eller förvaring 67% återfallit. Alfredsson (1967) fann att av förvaringsklientelet som år 1960 skrevs ut — på prov eller definitivt — hade inom fem år 80% återintagits i säkerhetsanstalt eller fängelse. I Törnqvists (1966) undersökning av förvaringsklientelet hade 68% återfallit.

Beträffande dem som dömts till fängelse är uppgifterna mer sparsamma. Inghe och Lindberg redovisar 35% återfall i den ovan nämnda undersökningen. Enligt kriminalvårdsverkets officiella statistik har 53% av dem, som år 1970 dömdes till fängelse, tidigare varit intagna i fångvårdsanstalt.

Uppenbart är att skillnaderna mellan olika undersökningar inom samma påföljdskategori är väsentligt mindre än skillnaderna mellan olika påföljder. Återfallen är avsevärt mycket färre bland dem som blir föremål för frivård än bland de anstaltsvårdade. Vidare synes återfallsfrekvensen vara högre efter tidsobestämda än efter tidsbestämda frihetsstraff. Eftersom

påföljderna tillämpas på olika kategorier av lagöverträdare kan dock inga mer fruktbärande jämförelser anställas mellan de olika åtgärdernas effekt.

Inte desto mindre har sådana enkla återfallsundersökningar sitt otvetydiga värde. De lämnar en faktisk information om hur stor den avsedda effekten — eller bristen på effekt — är på det bestämda klientel som blir föremål för en viss åtgärd. På basis av denna information kan bedömningar göras av behovet av förändringar inom påföljdssystemet.

2.3.3 Klienteldifferentierade undersökningar

Väsentligt större värde får återfallsuppgifterna vid en differentierad analys av sambanden mellan behandlingsutfall och individkarakteristika. Flertalet av de ovan angivna undersökningarna omfattar sådana uppdelningar av klientelet på olika underkategorier.

I den tidigare nämnda undersökningen fann Inghe och Lindberg att återfallsrisken under en femårsperiod var sammanlagt 19% för dem som ej var dömda förut mot 46% för dem som redan tidigare var registrerade i straffregistret, att återfallsrisken sjönk successivt från 38% för åldersgruppen 15-20 år till 18% för åldersgruppen över 40 år, att återfallsrisken var nästan dubbelt så stor för dem som hade fylleriförseelser jämfört med gruppen utan kända fylleriförseelser och att vissa samband fanns mellan återfallsrisk och brottstyp.

Ovan angivna återfallsfrekvenser bland år 1966 dömda visar att prognosen är betydligt bättre för de förstagångsdömda än för dem som redan tidigare dömts för grövre brott. Vidare framgår av rapporten att av de förstagångsdömda männen återföll under observationstiden 21% mot 11% bland kvinnorna, att återfallen sjönk från 40% bland de män som var 15-17 år vid första domen till 6% bland dem som var fyllda 40 år, och att variationerna efter brottstyp var stora med 37% återfall efter grov stöld som högsta värde och 8% efter förskingring som lägsta.

Vissa resultat återkommer i de flesta undersökningar oavsett vilken påföljd som studerats. Det visar sig sålunda att prognosen är betydligt bättre för förstagångsdömda än för dem som är tidigare straffade eller som varit föremål för anstaltsbehandling i annan vårdform. Äldre personer visar i allmänhet färre återfall än yngre. I olika avseenden dåliga uppväxtförhållanden, bristfällig skol- och yrkesutbildning och förekomst av alkoholmissbruk är några andra slag av faktorer som i de flesta undersökningar visar klara samband med recidivism. Dessa fynd tycks ha en tämligen generell giltighet eftersom de återkommer såväl inom skilda typer av behandling som inom många olika länders åtgärdssystem.

Ovan anförda skillnader är så stora, så lättregistrerade och så vanligen förekommande att de låter sig fastställas även med mycket grova undersökningsförfaranden. Det finns emellertid skäl att anta att även andra, mer

svårobserverade variabler och särskilt kombinationer av variabler har samband med behandlingsutfallet. Några sådana faktorer skall granskas närmare i samband med genomgång av prediktionstabeller och behandlingsexperiment. Några exempel ur svenska undersökningar kan dock nämnas redan här.

Eriksson, Janson och Larsson (1956) undersökte återfallen hos 317 män i åldern 18-20 år som var intagna på fångvårdsanstalter och granskade sambanden med 26 olika variabler avseende social status, fysisk status, personlighetsstatus och anstaltsstatus. Endast tre kunde med tämligen stor säkerhet bedömas ha samband med återfallen, nämligen 'tidigare anstaltsbehandling', 'allmän reaktionstyp under anstaltstiden' och 'brottstyp.' Ytterligare fyra visade med tvekan säkerställda samband, nämligen 'arbetsbyten', 'uthållighet', 'kontaktattityd' och 'svårbehandlad — icke svårbehandlad under anstaltstiden.' Av de övriga variablerna uppvisade dock flertalet svaga samband i förväntad riktning.

Till liknande resultat kom Blomberg (1958) i en undersökning av återfall i brott hos manliga ungdomsvårdsskoleelever. Nästan alla de studerade 29 variablerna, som omfattade uppväxt- och utbildningsförhållanden, asocialitetsyttringar och psykisk status visade var för sig förväntade men svaga samband med anpassningen efter anstaltsvistelsen. Väsentligt starkare samband erhölls när flera faktorer kombinerades.

Det bör i detta sammanhang understrykas att en grundlig kännedom om klientelet är av väsentlig betydelse inte bara som grund för utvärdering av behandlingseffekter. En utförlig beskrivning av de människor som en viss påföljd tillämpas på ger en uppfattning om deras konkreta behov — vare sig dessa är av materiell, social, medicinsk, utbildningsmässig eller emotionell natur. Denna nödvändiga förutsättning för en rimligt effektiv utformning av åtgärderna innebär också att klientelinventeringar redan i sig själva och utan analys av sambanden med behandlingsresultaten måste omfattas av behandlingsforskningen. Dessutom belyser sådana studier av lagöverträdare uppkomstmekanismerna bakom kriminaliteten och bakom återfallen och antyder härigenom både var tidigare åtgärder kunde ha satts in och delvis också hur tidigare behandlingsåtgärder borde ha utformats.

2.3.4 Jämförelser mellan olika behandlingar

Som tidigare påpekats har många skilda klientfaktorer klart belagd betydelse för behandlingsutfallet. Adekvata utvärderingar av behandlingen kan därför inte göras utan att dessa faktorer tas med i beräkningen. Sådana variabler, vilka har samband med resocialiseringen, är inte slumpvis fördelade över olika åtgärder och behandlingsformer utan utgör tvärtom i allmänhet de avgörande argumenten vid valet mellan de olika påföljder lagen medger. De dömande organen grundar med andra ord sina beslut på

mer eller mindre empiriskt grundade uppfattningar om prognos, behovet av samhällsskydd och liknande. Följden blir en selektion som styr individer med sämre prognos till vissa påföljder eller behandlingsformer och individer med bättre prognos till andra påföljder.

Dessa svårigheter kan emellertid delvis bemästras med olika metoder. Ett sätt att möjliggöra adekvata jämförelser mellan behandlingsutfall är att sammansätta två eller flera grupper, som genomgår olika behandling, så att de i relevanta avseenden blir lika varandra. En sådan metod, som brukar kallas *matchning* förutsätter att man har kännedom om vilka egenskaper som samvarierar med återfallen. För varje individ, som ingår i den behandling som skall granskas, utses i jämförelsegruppen en parkamrat med samma egenskaper i de yttre variabler som kan påverka resultatet — exempelvis ålder, tidigare kriminalitet, uppväxtförhållanden etc. Vid fler än två jämförelsegrupper kan man på analogt sätt begagna sig av tripletter, kvartetter osv. bestående av individer med samma egenskaper i matchningsfaktorerna.

I en annan typ av metoder begagnar man sig av s.k. *randomisering* och låter slumpen avgöra sammansättningen av jämförelsegrupperna. Ur en population, som uppfyller vissa bestämda kriterier, fördelas individerna genom lottning, särskilda slumptabeller eller liknande metoder på de behandlingsformer som skall jämföras. Med tillräckligt stort antal individer kan de jämförda grupperna förväntas få samma genomsnittliga återfallsrisk. Denna metod har bl.a. använts vid några av de amerikanska studierna av effekten av anstaltsvård jämförd med effekten av vård i frihet, vilka kommer att närmare redovisas längre fram.

De angivna metoderna har sina begränsningar. Matchningen kan sålunda avse endast ett begränsat antal faktorer, och slumpvis fördelning på olika behandlings- och åtgärdstyper kan av juridska och praktiska skäl sällan genomföras inom kriminalvården. Genom riskberäkningar kan man emellertid för i princip vilken grupp som helst göra vetenskapligt korrekta förutsägelser om den statistiska sannolikheten av ett visst behandlingsutfall grundade på ett valfritt antal belastningsfaktorer. Till pionjärerna för denna metod hör makarna Glueck (1930, 1960), vilkas arbete sedan vidareutvecklats av många forskare. Principen vid sådana prediktionsstudier, vilka resulterar i förutsägelsetabeller — base expectancies som den amerikanska termen lyder — är att man inom en numerärt stor grupp lagöverträdare analyserar vilka faktorer som har samband med senare återfall i brott. Dessa faktorer, som alltså har olika frekvens hos recidivister och hos icke-recidivister, ges med varierande statistiska metoder viktsiffror avseende deras diskriminerande effekt. För varje individ kan de vägda enskilda faktorerna sammanföras till en poängsumma som utgör ett mått på risken för återfall. Det blir nu möjligt att upprätta förutsägelsetabeller där man kan avläsa den statistiskt förväntade

återfallsfrekvensen inom en ny grupp lagöverträdare för ett givet poängtal eller för en klass av poäng. Metoden gör det alltså möjligt att redan vid åtgärdens insättande bestämma den förväntade återfallsfrekvensen för en hel grupp dömda och att även klassificera gruppen i riskklasser från hög till låg återfallsrisk. En omfattande översikt av metoder och problem på detta område ges av Simon(1971).

Genom att på detta sätt fastställa återfallsrisken har man fått en utgångspunkt för många olika slags jämförande utvärderingar av behandlingseffekter — mellan olika personkategorier inom samma påföljd, mellan varierad behandlingsutformning inom samma påföljd, mellan olika påföljder etc. Här skall närmast granskas några sådana undersökningar av olika behandlingsfaktorer.

Behandlingstiden. Tidsbestämda och tidsobestämda påföljder

Mannheim och Wilkins (1955) kan betraktas som banbrytare för utvecklingen av praktiskt användbara prediktionstabeller. De utgick från sextiotalet variabler, som hade samband med recidivism, och valde slutligen ut dem som hade den största särskiljande effekten. På grundval av dessa indelade de sina undersökningsgrupper i olika riskkategorier och jämförde effekten av anstaltstidens längd inom borstal, som är en tidsobestämd form av ungdomsfängelse. De fann därvid att inom samma riskkategori var återfallsfrekvensen ungefär lika stor vare sig anstaltstiden hade varit över eller under genomsnittet.

Benson (1959) jämförde borstal-intagna med en genomsnittlig anstaltstid om 18 månader med till tidsbestämt fängelsestraff dömda med en genomsnittlig anstaltstid om fyra månader. De borstal-intagna hade avsevärt högre återfallsfrekvens men om hänsyn togs till att de båda grupperna hade helt olika återfallsrisk framkom att anstaltsvistelsens längd ej hade någon betydelse för behandlingsutfallet. Samtidigt måste dock reservationer göras för att behandlingen inom borstal och fängelse med säkerhet skiljer sig åt i väsentliga avseenden och att slutsatsen snarast måste vara att man under 18 månader i borstal åstadkommer lika mycket — eller lika litet — som under fyra månader i fängelse.

Hammond och Chayen (1963) jämförde persistenta återfallsbrottslingar med kortare fängelsestraff än fyra år med dem som dömts till 'preventive detention' (närmast motsvarande internering) mellan fem — åtta år och fann påfallande likheter i behandlingsresultaten. Vidare förelåg inte några skillnader i återfallsfrekvens mellan dem som dömts till fem, sex eller åtta års preventive detention liksom inte heller mellan dem som avtjänade hela det ådömda straffet och dem som frigavs efter två tredjedelar eller fem sjättedelar av strafftiden.

I en dansk undersökning har Christiansen, Moe och Senholt (1972)

jämfört återfallsfrekvenserna för egendomsbrottslingar efter vistelse i vanligt fängelse med tidsbestämt straff, i psykiatriskt orienterade interneringsanstalter med tidsbestämt straff och i specialanstalt (saerfaengsel) där behandlingen är av samma slag som i interneringsanstalt men vistelsen tidsbestämd. Genom att statistiskt beräkna sannolikheten för senare återfall i brott kunde man indela de dömda i olika riskklasser. Man fann att för dem som hänförts till kategorin med bättre prognos var återfallsfrekvensen högst inom specialanstalten, medan för kategorin med sämre prognos skillnaderna i resultat mellan de olika anstalterna var obetydliga. Författarna anser sig icke ha kunnat påvisa några faktiska effektskillnader mellan de olika påföljderna.

Dessa och andra undersökningar antyder att för jämförbara riskkategorier återfall i brott inte har något starkare samband med strafftidens längd och inte heller med om påföljden är tidsobestämd eller ej. De eventuella argumenten för längre eller tidsobestämda frihetsstraff måste i så fall sökas på andra områden — exempelvis i att långa straff har en allmänpreventiv, avskräckande effekt eller i att man under längre tid förhindrar möjligheten till nya brott. Dessa vinster måste i så fall vägas mot ekonomiska och humanitära förluster.

Öppen och sluten anstaltsvård

Skillnaden mellan öppen och sluten anstaltsvård har inte varit föremål för mer ingående studier. Ett exempel utgör Weeks (1963) jämförelser mellan Highfields, vilken är en öppen institution som ger maximalt fyra månaders vistelse kombinerad med en speciell typ av gruppsamtal, och Annandale som är en traditionell sluten ungdomsanstalt med omkring två års vistelsetid. Weeks fann att Highfields för samma riskklass gav något bättre resultat än Annandale för vita pojkar och klart bättre resultat för färgade. Ur vetenskaplig metodsynpunkt måste dock vissa reservationer göras mot undersökningen. Bl.a. var anstalterna olika även i andra avseenden än graden av slutenhet. Några helt säkra slutsatser kan därför inte dras om denna isolerade faktors betydelse.

Mannheim och Wilkins (1955) studerade också det förhållandet att återfallsfrekvensen var betydligt högre vid slutna borstalanstalter än vid öppna. När man jämförde pojkar som varit i slutna och i öppna anstalter fann man för både goda och dåliga riskkategorier endast aningen bättre resultat för de öppna.

Molof (1967) undersökte om det förhållandet, att ungdomsbrottslingar frigivna från öppna skogsarbetskolonier hade lägre återfallsfrekvens än de frigivna från andra anstaltsformer, skulle stå sig om eventuella urvalsfaktorer hölls under kontroll. Man fastställde efter vissa givna kriterier vilka ungdomsbrottslingar vid mottagningsanstalterna som kunde

komma ifråga för såväl koloni som för sluten anstalt och fördelade därefter försökspersonerna slumpmässigt. Base expectancy-värdena var i det närmaste identiska för de båda kategorierna dvs. återfallsrisken var densamma för anstalts- och för kolonigruppen. Efter 15 månaders observationstid fann man inga säkerställda skillnader mellan de båda vårdtyperna ifråga om återfall.

Uusitalo (1970) studerade med anlitande av prediktionsmetoder återfallen under en tioårig observationstid efter frigivningen hos personer dömda till fängelse och till arbetskoloni och drar följande slutsats: 'Det strängare fängelsestraffet har inte visat sig vara ett mera effektivt medel att förhindra återfall i brott än det lindrigare straffet i arbetskoloni.'

Anstaltsvård — frivård

Jämförelser mellan påföljder som innebär anstaltsvistelse och påföljder utan frihetsberövande har fått allt större utrymme i den kriminologiska behandlingsforskningen. Framförallt ekonomiska men även allmänt humanitära skäl torde ligga bakom detta intresse.

Av svenska undersökningar bör främst nämnas Börjesons (1966) jämförande studie av återfall i brott efter olika påföljder. Med utgångspunkt från 76 olika variabler avseende uppväxtförhållanden, utbildning, tidigare anpassningsstörningar etc. och förhållandet vid aktuell brottslighet beräknades återfallssannolikhet, fördelad på nio riskkategorier, för 421 personer födda 1937-1939 som efter fyllda 18 men före fyllda 21 år erhållit 'kvalificerande påföljd' genom rådhusrätten, barnavårdsnämnden eller åklagarmyndigheten i Göteborg. Det samlade resultatet av jämförelser mellan individer i samma riskklass är att återfall i brott är vanligare bland dem som blivit föremål för frihetsberövande påföljder än för dem som fått påföljder som inneburit vård i frihet (villkorlig dom, minst 40 dagsböter m.m.). Samma tendens återkom då man begagnade ett graderat resocialiseringskriterium omfattande brottslighet, alkoholvanor och arbetsanpassning. Trots en genomtänkt, teoretiskt välgrundad och omsorgsfullt genomförd forskningsplan har Börjesons resultat mött kritik från statistisk och annan expertis, vilket väl illustrerar behandlingsforskningens metodologiska svårigheter (Quensel 1966, Andenés 1966, Elmhorn 1966 och Börjeson 1967).

Hansson (1971) har gjort en prediktionsanalys, baserad på 36 predikatorer hämtade från individernas tidigare levnadsförhållanden, på ett material bestående av 413 personer som åren 1966-1967 dömts till skyddstillsyn utan anstaltsbehandling, skyddstillsyn med anstaltsbehandling eller som erhållit villkorlig dom. Materialet indelades i olika riskgrupper ifråga om sannolikhet för återfall i brott. Man fann därvid att de som ådömts skyddstillsyn med anstaltsbehandling under en två-årig

observationstid återföll i större utsträckning än personer inom samma riskkategori som dömts till skyddstillsyn utan anstaltsbehandling. Det bör emellertid påpekas att resultatens giltighet måste prövas på andra individer än dem som ingick i den ursprungliga analysen innan några säkra slutsatser kan dras.

Det såväl i fråga om behandling som forskningsmetodologi viktigaste försöket på detta område utgöres av Community Treatment Project (CTP) i Kalifornien (Warren m.fl. 1961). Dess övergripande målsättning är att ersätta den traditionella anstaltsbehandlingen av ungdomsbrottslingar med intensiv vård i frihet. Behandlingen i frihet omfattar en mängd olika inslag vilkas separata effekt analyseras — skolundervisning, enskilda fosterhem och grupp-fosterhem, differentierad behandling efter personlighetstyp utnyttjande av studenter i frivilligt kontakt- och behandlingsarbete, gruppsamtalsverksamhet m.m. Som effektkriterier användes förutom detaljerade återfallsdata även anpassning inom sådana områden som utbildning och förvärvsarbete, familjerelationer, kamratförhållanden etc. Vidare begagnar man olika slag av personlighetstest, neurotiseringsskalor och liknande för att mäta förändringar under behandlingstiden. De i undersökningen ingående individerna är studerade i en mängd variabler, varvid det mest betydelsefulla inslaget utgöres av klassificering i sociala mognadsnivåer och olika personlighetstyper. För alla behandlingsinslag och effektmätningar görs differentierade analyser med avseende på de olika personlighetskategorierna.

För undersökningen ifrågakom alla ungdomsbrottslingar som första gången av ungdomsdomstolen överlämnades till Youth Authority (den för ungdomar ansvariga vårdmyndigheten) för åtgärd med undantag för dem som begått grova våldsbrott, var psykiskt sjuka eller där man i hemorten var starkt negativ mot att ta emot dem i vård i frihet. Ur denna population fördelades individerna slumpmässigt på antingen den intensiva frivårdsbehandlingen — experimentgruppen — eller den reguljära anstaltsbehandling de normalt skulle ha fått — kontrollgruppen. Då denna randomiserade fördelningsmetod inte på alla punkter gav tillräcklig statistisk likhet mellan grupperna matchade man dessutom i väsentliga variabler fram en 'tvilling' ur kontrollgruppen till de flesta experimentfallen.

Verksamheten inom CTP är föremål för ständig utveckling såväl i fråga om behandlingsutformningen som inom databearbetningen och en mängd delrapporter föreligger. Resultaten visar inte bara att många av dem som normalt skulle ha placerats inom anstalt klarar sig bra med denna form av intensiv behandling i frihet. Jämförelser mellan kontroll- och experimentgrupp visar också att samhällsanpassningen — mätt med återfallskriterier, sociala variabler eller på annat sätt — för vissa personlighetskategorier är klart bättre bland de frivårdade än för samma kategorier bland de anstaltsplacerade. Reservationer måste dock här göras för den möjligheten

att de frivårdades beteende bedöms mer liberalt av beslutspersoner som övervakare, poliser, åklagare och domare (Hood och Sparks 1973).

2.3.5 Behandling differentierad efter individvariabler

Av den hittills gjorda redovisningen framgår att de registrerade återfallsfrekvenserna skiljer sig ganska litet åt mellan olika behandlingsformer, som tillämpas på samma slags klientel. Vidare är det tydligt att inom en och samma behandlingstyp klara samband finns mellan olika personvariabler och brottsåterfall. Den logiska följdfrågan blir om de individer, som misslyckas inom en behandlingstyp, skulle misslyckas i samma utsträckning i en annan behandlingstyp med samma totala rehabiliteringseffekt mätt i återfallsfrekvens, eller om den ena behandlingstypen har positiv behandlingseffekt på individer med vissa karakteristika och den andra behandlingen på individer med helt andra egenskaper. Den avancerade behandlingsforskningen inriktas allt mer på denna frågeställning och ägnar sig åt att försöka klassificera såväl brottslingar som behandlingsåtgärder på sådant sätt att det kan bli möjligt att för varje brottslingstyp finna den mest effektiva behandlingstypen.

Den första vetenskapliga studien på detta område utfördes av Grant och Grant (1959), som klassificerade marinsoldater i ett militärfängelse ifråga om social mognadsnivå. De fördelades därefter slumpvis på tre olika behandlingstyper, varav en var klart psykoterapeutiskt orienterad, en innehöll vissa moment av psykoterapeutisk karaktär och den tredje utgjordes av den reguljära disciplinbehandlingen. De tre behandlingstyperna hade i stort sett samma effekt ifråga om återanpassning i militärtjänst när man såg enbart till de totala resultaten. En närmare analys ger dock andra besked: de båda behandlingstyperna med psykoterapeutiska inslag medförde för individer med hög mognadsnivå bättre återanpassning än den traditionella disciplinära behandlingen, vilken emellertid var den behandlingstyp som gav bäst resultat för brottslingarna med låg mognadsgrad. Liksom i många andra undersökningar måste dock också här vissa reservationer göras beträffande metodiken.

I CTP — det tidigare beskrivna frivårdsexperimentet — arbetar man också med en indelning av försökspersonerna i olika kategorier av social mognad och i olika undergrupper med karakteristiska reaktionsmönster. Man strävar i den nu pågående fasen efter att finna den behandlingstyp och den personaltyp, som lämpar sig bäst för varje brottslingskategori. Såväl på klientsidan som ifråga om behandlingen syftar man alltså till konkreta och tillförlitliga klassifikationer för en effektiv matchning klient/behandling. Hittills redovisade resultat visar klart att utfallet av olika behandlingstyper varierar mellan de skilda klientkategorierna. Även om vården i frihet för de flesta kategorier generellt är bättre eller lika bra som institutionsbehandling,

har man dock funnit en klientkategori där anstaltsvård synes ge bättre resultat.

Ett annat exempel på olika personlighetstypers reaktioner på behandlingsinslag är en undersökning av effekten av intensiv psykoterapi av Adams (1961). En grupp ungdomsbrottslingar behandlades med individualterapi och en kontrollgrupp fick den ordinarie behandlingen. Såväl experiment- som kontrollgrupp bestod av personer som i förväg bedömts i fråga om tillgänglighet för denna typ av psykoterapeutisk behandling. Den totala experimentgruppen visade sig återfalla i något mindre utsträckning och något senare än kontrollgruppen. När man analyserade resultaten efter tillgänglighet för psykoterapi fann man väsentligt mycket större skillnader. Den kategori som bedömts tillgänglig för psykoterapi och även fått sådan behandling visade de klart bästa resultaten, därnäst kom med små inbördes skillnader de två kontrollkategorierna, vilka inte fått psykoterapi, medan den kategori som erhållit psykoterapi trots att den bedömts oemottaglig visade de högsta återfallssifforna. Med andra ord: den grupp som blev föremål för en mycket kvalificerad behandling utan att vara lämpad för denna behandlingstyp klarade sig väsentligt sämre än om den inte fått denna behandling, medan den kategori som bedömts mottaglig för behandlingen klarade sig bättre med behandlingen än utan.

2.4 Analyser av behandlingssystem och behandlingsinnehåll

En annan gren av behandlingsforskningen inriktar sig på studiet av de organ, som svarar för de konkreta behandlingsåtgärderna och på de därav betingade förändringar och skeenden som kan studeras medan verkställigheten pågår. Man analyserar innehållet i behandlingen och undersöker av vem och på vilket sätt detta innehåll skapas. Vidare studerar man vilka faktorer som påverkar individen och på vilket sätt denna påverkan sker. Denna typ av forskning har hittills främst förekommit inom anstaltsväsendet men har under senare år i allt större utsträckning också tillämpats på olika former av vård i frihet.

2.4.1 Anstaltsvård

Fängelsesamhället

Med början omkring 1940 har främst i USA utvecklats en intensiv forskning rörande fängelsernas interna struktur, funktion och effekt, först i form av mer teoretiserande modeller byggda på allmänna iakttagelser, och senare som empiriska vetenskapliga studier. Bland föregångsmännen kan nämnas Clemmer (1940), Sykes (1958) och Cressey (1960). Från att ha

inriktats på fängelser av sluten typ har denna forskning kommit att utsträckas även till anstalter av andra slag. Av nyare amerikanska undersökningar kan nämnas Glasers (1964) omfattande analys av ett fängelse- och frivårdssystem och Vinters (1967) studie av 28 anstalter av olika typ.

Bland skandinaviska undersökningar på detta område kan i första hand nämnas två norska studier av fängelser (Galtung 1959, Mathiesen 1965) och en av ett mentalsjukhus (Löchen 1965), den under ledning av Wheeler företagna men ännu ej slutligt publicerade jämförande undersökningen av skandinaviska fängelser (Cline 1968), Brinck och Larssons studie av två svenska ungdomsfängelser (1968), samt en omfattande undersökning vid Köpenhamns fängelser (Petersen m.fl. 1972).

Dessa undersökningar visar att fängelser och andra anstalter liksom alla andra sociala system kan beskrivas utifrån systemets målsättning med bakomliggande ideologi och värderingar, dess struktur i fråga om maktfördelning och kommunikationsvägar och dess arbetsmetoder för att uppnå de angivna målen.

Hur en kriminalvårdsanstalt fungerar är självfallet till stor del beroende av administrativa procedurer inom och utom anstalten, beslutsnivåer, kommunikationsmönster och liknande faktorer. Trots att det är viktigt att behandlingen studeras ur dessa organisationsaspekter är antalet mer omfattande undersökningar med sådan inriktning ganska litet inom kriminalvården. Några skäl att här i detalj gå in på tillämpningen av mer allmänna organisationssociologiska frågeställiningar inom anstaltssystemet föreligger dock knappast. Det bör i detta sammanhang starkt betonas att sådana företeelser som exempelvis målkonflikter mellan olika personalgrupper, kommunikationsstörningar och problem kring maktfördelning och medbestämmande inte är något unikt för fångvårdsanstalter utan förekommer inom praktiskt taget alla arbetsplatser och andra sociala system. Den fortsatta framställningen koncentreras till den karakteristiska och specifika utformning dessa företeelser kan få inom anstaltskollektivet.

Fängelsets dubbla målsättning

I de flesta fängelseundersökningar, liksom i många studier av andra anstalter, påvisas en konflikt mellan den kustodiella, vaktande målsättningen och den behandlingsorienterade. Det kustodiella målet är att skydda samhället mot lagöverträdarna, och förhållandena inom institutionen kännetecknas av kontroll, disciplin och krav på lugn och ordning. Det behandlingsorienterade målet gäller förändring av den intagne och är långsiktigt inriktat på rehabilitering efter anstaltsvistelsen. Dessa båda aspekter tycks aldrig kunna helt utesluta varandra av det enkla skälet att

ingen behandling kan ske då en fånge är avviken, och att å andra sidan även den mest extrema bevakningsorganisationen inkluderar inter-personella relationer som kan påverka den intagne.

Det synes vara uppenbart att de båda syftena kan motverka varandra så att ju mer vikt som ges åt den ena målsättningen, desto svårare blir det att förverkliga den andra. Behandlingsmålens fullföljande hindras med andra ord av den bevakningsinställda orientering som tycks förekomma även inom institutioner med klart uttalad terapeutisk ideologi. Motsättningen mellan de båda samtidiga målsättningarna var ett av de viktigaste skälen för Galtung (1960) att beteckna fängelset som 'det organiserade dilemmat.'

Som exempel på forskning inom detta område kan nämnas en undersökning av Vinter och Lind (1958) i en institution för ungdomsbrottslingar. Avdelningspersonalen, som var i ständig närkontakt med de intagna betonade de tillrättavisande och kontrollerande momentens betydelse, medan den 'professionella' personalgruppen representerad av lärare, psykologer och socialarbetare lade tyngdpunkten på behandlingsinslag av mer terapeutisk karaktär. Man fann vidare att varje personalkategori hade stark gruppsammanhållning och få kontakter utanför den egna gruppen, vilka skulle ha kunnat bidraga till en utjämning. Följden blev att de intagna blev föremål för en mängd splittrade och förmodligen kontroversiella förhållningssätt från personalen.

Andra undersökningar av Cressey (1960), Zald (1960) m.fl. bekräftar att måluppfattningen är kopplad till formell status så att personalen närmast de intagna lägger mer vikt vid kontroll och bevakning än vad som innefattas i anstaltens officiella ideologi.

Samtidigt framgår det emellertid av dessa och andra undersökningar att den vårdpersonal, som lever i daglig närkontakt med de intagna och utsätts för tryck både ifrån dem och från sina överordnade, ofta ingår mer eller mindre klart utsagda avtal med de intagna utanför alla reglementen och officiellt sanktionerade behandlingsprinciper. Detta förhållande kommer att diskuteras närmare i avsnittet om personalen.

Det är vanskligt att avgöra vilken effekt den skildrade målkonflikten har på de intagna. Det är till och med svårt att på grundval av tillgängliga forskningsresultat ta ställning till om den kustodiella, auktoritära eller den behandlingsinriktade ideologin har den största rehabiliterande effekten. Som exempel kan anföras en undersökning av Roberts (1968) som jämförde en auktoritär, kontrollinställd ungdomsinstitution med en behandlingsorienterad. Anstalterna skilde sig avsevärt från varandra ifråga om de intagnas relationer till personalen och deras beteende under anstaltstiden, men återfallsfrekvensen efter frigivningen var ungefär densamma för de båda institutionerna. Det finns dock skäl att tro att de individuella variationerna i mottagligheten för olika slags behandling är stora. Vissa personer kan antas reagera bäst på en speciell form av

behandling, andra personer på en annan.

Ytterligare belysning av effekterna av kustodiell respektive behandlande orientering kommer att ges i ett senare avsnitt om förändringar av ideologi och metoder inom anstalter.

Internkulturen

Gemensamt för praktiskt taget alla studier av institutioner för omhändertagna lagöverträdare — det må vara fängelser, mentalsjukhus eller ungdomsvårdsskolor — är att man anser sig kunna påvisa förekomsten av två interagerande men också från varandra klart avgränsade sociala delstrukturer inom den totala anstaltsramen, nämligen personalgruppen och interngruppen. Vardera gruppen har sina egna värderingar, normer och medel att kontrollera efterlevnaden av handlingsregler. De båda systemen har delvis motsatta värderingar.

De intagnas sociala delsystem och därmed förbundna normer och värderingar, den s.k. internkulturen, har varit föremål för många undersökningar. Sykes och Messinger (1960) har på grundval av ett stort antal amerikanska fängelsestudier sammanfattat fem allmänna regler som tycks förekomma inom alla kollektiv av tvångsintagna: 1. hindra inte andra intagnas intressen — dvs. var lojal mot kamraterna även om det innebär personliga uppoffringar; 2. tappa inte huvudet — dvs. affektutbrott, slagsmål och gräl med medinterner måste undvikas; 3. utnyttja inte medinternerna; 4. visa inte svaghet — dvs. var tuff och stark även vid motgångar och bestraffningar; 5. låt inte lura dig — dvs. misstro personalen, deras avsikter och värderingar. Av speciellt skandinaviskt intresse är en sammanställning av femton sådana handlingregler som Galtung (1959) gjort med utgångspunkt i egna erfarenheter som intagen vid ett norskt fängelse. Innehållet i sådana fångnormer tenderar att solidarisera de intagna kring ett beroende av varandra och ett avvisande av människor utanför den egna gruppen, — såväl personalen som laglydiga människor utanför anstalten. De kan därigenom leda till en stark gruppsammanhållning, som automatiskt minskar tillgängligheten för rehabiliterande krafter utanför gruppen.

Naturligtvis får allmänna normer av detta slag sin specifika detaljutformning efter det klientel de berör och den anstaltsform — behandlingsatmosfär, anstaltsstorlek etc. — där de förekommer. De ursprungliga studierna utfördes i slutna fängelser men senare undersökningar har klart visat förekomsten av en 'internkultur' med normer av i princip samma slag även i andra institutionstyper. Ett känt exempel är Polskys (1962) studier genom 'deltagande observationer' av en behandlingsinstitution för asociala, psykiskt störda ungdomar, där han klart demonstrerar hur behandlingshämmande krafter i internkollektivet fungerar även inom öppna institutioner på hög terapeutisk nivå. 'Under den

korta promenaden från behandlingskliniken till den avdelning han bor förflyttar sig pojken från ett samhälle till ett annat.'

Det har av flera forskare — bl.a. Cloward (1960) i en undersökning av ett militärfängelse, Mc Cleery (1960) i en studie av ett vanligt, mindre fängelse — påpekats att fångnormerna har till syfte också att stabilisera den dagliga rutinen i fängelset och bibehålla status quo. De sammanfaller alltså på denna punkt med kustodiella mål att upprätthålla anstaltsordningen. Andra forskare har dock kommit till delvis motsägande resultat. Ett allmänt intryck av dessa studier är att fångkulturen och dess värderingar präglas mer av aggressivitet och öppen maktkamp både utåt och inåt i institutioner för ungdomar än i anstalter för återfallsbrottslingar och långtidsdömda.

Vissa tecken tyder också på att omfattningen av fientlighet och konflikt i interngruppen sammanhänger med institutionens grad av repressivitet och disciplin. Mc Cleery t.ex. jämförde de intagna under auktoritär och liberal regim och fann mer aggressivitet i den strängare situationen.

Det förtjänar på nytt att framhållas att huvudparten av här anförda undersökningar avser amerikanska institutioner. Mycket tyder dock på att skillnaderna mellan olika länder i fråga om innehållet i internkulturen är tämligen små (t.ex. Rose 1959, Galtung ovan, Morris och Morris 1963).

Anslutningen till fångnormerna

Det tycks inte vara någon tvekan om att, på samma sätt som i varje mer konstant grupp, ett system av värderingar och beteenderegler verkligen existerer inom varje anstalt. Mer osäkert är dock hur stor del av de intagna som påverkas mer djupgående av gruppnormerna.

Wheeler (1961) redovisade sålunda att många intagna vid konfidentiella enkätundersökningar visade sig dela personalens normer och målsättningar samtidigt som de föreställde sig att huvudparten av kamraterna hade uppfattningar av motsatt innehåll.

Glaser (1964) påvisar bl.a. i en mycket omfattande undersökning av ett fängelsesystem att de flesta intagna är inställda på rehabilitering och på anslutning till personalvärderingarna. Han finner också att aggressiva och talföra intagna ofta försöker pressa på sina kamrater en överdriven uppfattning om att alla i interngruppen har anti-sociala normer.

Mathiesen (1965) fann i sin analys av en norsk säkerhetsanstalt svag gruppsammanhållning och ringa solidaritet bland de intagna. Man accepterade i stort sett samhällets gängse värderingar, men hade en kritisk och avvisande inställning till personalen, som man anklagade för att inte leva upp till samhällsnormerna och inte heller till de krav som ställdes på de intagna.

I sin undersökning av två svenska ungdomsfängelser fann Brinck och Larsson (1968) att 'den enskilde eleven har värderingar och förväntningar

som står i strid med gruppens.... De flesta elever har en självuppfattning som rymmer både tillförsikt och en social inställning medan man samtidigt ser sig omgiven av kamrater som....går emot en fortsatt asocial karriär.'

Även andra undersökningar stöder uppfattningen att många intagna håller sig utanför den egna intern-gruppens uttalade värdesystem. Till och med när de utåt ansluter sig till de av internkulturen föreskrivna uppföranderegelerna förekommer i stor usträckning att man söker hemlighålla för kamraterna att man i själva verket omfattar samma värderingar som personalen, därför att man tror sig ensam om den uppfattningen.

Förändringar under fängelsetiden

Många forskare har intresserat sig för den process som Clemmer (1940) kallade 'prisonization' och som avser de förändringar i attityder och beteenden som uppstår hos den intagne under trycket av fängelsekulturen och andra förhållanden under anstaltsvistelsen. Kärnproblemet utgörs av förhållanden mellan å ena sidan den samlade effekten av negativa inflytanden från interngruppen och å andra sidan den samlade effekten av positiva, rehabiliterande krafter under fängelsetiden. Lämnar de intagna institutionen i grunden oförändrade eller har de ökat eller minskat i sin sociala anpassningsförmåga?

Garrity (1956) studerade ett stort antal villkorligt frigivna från två fängelser under hypoteserna att graden av 'prisonization' ökar med anstaltstidens längd och även avspeglas i beteendet efter frigivningen. Vid en uppdelning efter brottstyp blev hypoteserna emellertid bekräftade endast för egendomsbrottslingarna. Garrity delade även upp sitt material efter en av Schrag (1944) konstruerad typologi som grundar sig på beteendet inom anstalten. För varje typ formulerades specifika hypoteser. De prosociala med orientering till personalens värderingar förväntades ha låg återfallsfrekvens utan ökning med längre anstaltstid. De anti-sociala med emotionell stabilitet och förmåga till överblick, vilka ofta hör till de ledande inom interngruppen, antogs komma att mogna under loppet av straffverkställigheten, varför längre fängelsetid skulle medföra minskning av återfallsfrekvensen. De pseudo-sociala, som anpassar sig till den grupp som bäst tjänar deras egna intressen, förväntades visserligen ha relativt låg återfallsfrekvens vid korta straff, men ett förlängt utsättande för interngruppens normer antogs kontinuerligt öka återfallsrisken. De asociala, som är mer eller mindre isolerade från såväl medinternernas grupper som från relationer med personalen, förväntades ha mycket låg återanpassningsgrad oavsett längden av fängelsevistelsen. Samtliga hypoteser blev verifierade, vilket väl belyser det behov av differentierade analyser som framförts tidigare i denna översikt.

Ett annat sätt att analysera förändringar under anstaltstiden är upprepade

studier av samma individer vid olika tidpunkter. Wheeler (1961) använde denna teknik för att demonstrera sambandet mellan anammandet av värderingarna inom fångkollektivet och tiden inom institutionen. När han kontinuerligt registrerade attityderna hos de intagna erhöll han en U-formad kurva som antydde att samstämmigheten med samhällets accepterade normer var större i början och i slutet av fängelsetiden än i mitten. Wheeler förklarade detta som en övergång från en ökande tillägnelse av fångkulturens värderingar till ett förlitande på normerna hos referensgrupper utanför fängelset allt eftersom tiden för frigivningen närmade sig. Liknande resultat har redovisats av andra forskare, bl.a. Cloward och Glaser i deras ovan angivna undersökningar och av Garabedian (1959).

Andra undersökningar tyder emellertid på att denna utveckling under anstaltstiden främst gäller mer kustodiellt inriktade institutioner. När t.ex. Atchley och Mc Cabe (1968) upprepade Wheelers undersökning i ett mer behandlingsorienterat fängelse fick man helt andra resultat.

Sandhu (1964) distribuerade frågeformulär vid intagningen och tre månader senare till de intagna vid en fångvårdsanstalt 'utan modernt behandlingsprogram' och fann statistiskt signifikant ökning av 'brottslighetspotential' och av fientlighet mot myndigheter. Vid en försöksverksamhet med gruppterapi neutraliserades dock dessa negativa tendenser.

Bondesson (1968) studerade den kunskap flickor på en ungdomsvårdsskola hade om det kriminella språket (argot) och fann att argot-kunskap hade klara samband såväl med kriminell identifiering som med inflytande på kamraterna. Slutsatsen blir att de flickor som var mest kriminellt identifierade också påverkade sina medintagna mest både i värderingar och i språkbruk.

Många undersökningar visar att stora individuella variationer förekommer beträffande förändringar under anstaltstiden. Menefee (1964) företog en intensiv studie genom upprepade intervjuer med pojkar i en kalifornisk ungdomsvårdsskola och fann att attityder och beteende till stor del skapades genom normerna i internkollektivet. Upplevelserna under anstaltslivet tycktes vara destruktiva för många pojkar och bidra till deras misslyckande efter frigivningen medan andra pojkar syntes ha reagerat positivt på anstaltsvistelsen.

Glaser rapporterar i sin tidigare nämnda undersökning att av dem, som klarat sin frigivning tillfredsställande, uppgav mer än hälften 'att de under fängelsetiden varaktigt förändrats till att förlora intresset för brott.' De flesta tillskrev personalen förtjänsten av förändringen och endast några få ansåg sig ha fått hjälp i detta avseende av medinternerna. Övriga förklarade förändringarna genom hänvisning till påverkan från personer utanför fängelset, till personlig mognadsutveckling och till straffets avskräckande effekt.

Förändringar av attityder och värderingar är relativt lätt åtkomliga för vetenskapligt studium med hjälp av frågeformulär och standardiserade intervjuer. Systematisk forskning rörande djupare psykologiska och känslomässiga reaktioner är betydligt svårare att genomföra och antalet undersökningar på området är ganska litet. Galtung (1959) har gett en omfattande översikt av de intagnas psykologiska försvarsmekanismer och flyktreaktioner inför påfrestningarna i anstaltssituationen med tyngdpunkt på hur de inverkar på samspelet med andra människor. Från psykiatrisk utgångspunkt har Törnqvist (1967) skildrat vanligare psykiska reaktionssätt och beskrivit hur de uppstår som svar på frihetsförlusten och därtill kopplade faktorer. Reaktionsmönstren företer stora individuella variationer och sträcker sig från normalpsykologiska reaktioner såsom bortförklaringar, projektioner, bortträngningar och infantilisering till mer grava psykiska insufficienstillstånd såsom reaktiva psykoser med förvirringstillstånd, överspelningar och suicidalförsök som mest dramatiska symtom.

Även om ett stort antal undersökningar visar förekomsten av ett mer eller mindre anti-socialt och rehabiliteringshindrande normsystem inom anstalsmiljön är dess effekt på de intagna ingalunda fullständigt kartlagd, särskilt inte i fråga om beteendet efter anstaltsvistelsen. Inte heller har man någon närmare kunskap om i vilken utsträckning de emotionella upplevelserna under anstaltstiden får mer djupgående och bestående konsekvenser för personligheten. Det rör sig i huvudparten av undersökningarna om verbalt uttryckta värderingar eller om beskrivningar av uppförandet i den specifika anstaltsmiljön. I vilken utsträckning sådana registrerade åsikter och beteenden och förändringar av dem under anstaltstiden har något samband med anpassningen efter frigivningen har man för närvarande endast obetydliga kunskaper om.

Personalen

Påfallande liten del av behandlingsforskningen är inriktad direkt på personalfrågor av olika slag, vilket är förvånande med tanke på att praktiskt taget all behandling förmedlas i interaktion mellan de intagna och anstaltens befattningshavare. Med undantag för attitydundersökningar är separata studier av personalens situation och problem ovanliga. Även i de flesta mer omfattande institutionsanalyser får personalproblematiken en undanskymd plats i jämförelse med det utrymme som ägnas de intagna.

De vanligaste metoderna vid personalstudier utgöres av intervju- och enkätförfaranden. Personalens attityder främst vid mentalsjukhus men under senare år också inom fångvården har studerats bl.a. med skalor avseende variabeln kustodialism/humanism (Johansson 1966, Ohlsson 1970). I sin jämförande studie av två ungdomsanstalter använde Brinck och

Larsson (1968) en givande metodik att ställa personalens och de intagnas attityder mot varandra genom att också låta de båda grupperna ange vad de trodde att den andra gruppen hade för uppfattning. Bland andra svenska attitydstudier — som faktiskt är ganska många — kan nämnas en enkätundersökning, som även omfattade kontaktfrekvens bland personal och intagna vid fångvårdsanstalten i Norrtälje (Engberg och Randwall 1967), en liknande undersökning vid Hammargårdens yrkesskola (Lindström och Norin 1969), och en personalstudie vid tillsynsanstalten Lindome (Fredriksson m.fl. 1969). Ett omfattande forskningsprojekt med flera delrapporter under ledning av Sundin studerar tillsynspersonal vid ett stort antal anstalter av olika slag i fråga om bl.a. arbetsförhållanden med hjälp av 'critical incident metoden' (Anderén m.fl. 1968), och attityder och rollförväntningar i relation till personalutbildningseffekter (Bergenhamn m.fl. 1970, Karlsson m.fl. 1970, Jubner m.fl. 1971).

Skillnader i uppfattning om behandlingsmål och -metoder mellan olika personalkategorier omnämns i många fängelsestudier. Sådana differenser har omedelbar betydelse för den konkreta behandling de intagna utsätts för, men är trots detta empiriskt studerade i ganska liten omfattning. Vinter och Lind (1958) visar hur ett informellt och starkt repressivt sanktionssystem helt i strid med den officiella ideologin tillämpas av vårdpersonalen. Flera forskare påpekar att motsättningar av detta slag blir större ju sämre kommunikationerna är mellan de behandlingsutbildade personalkategorierna och fotfolket, och vidare att de är vanligare och mer uttalade ju mer behandlingsorienterad anstalten är (Vinter och Janowitz 1961).

Emellertid tycks avvikelser från det officiella programmet förekomma bland den underordnade personalen inom alla institutioner. Tolerans beträffande vissa regelöverträdelser, tysta överenskommelser med de intagna och utnyttjande av de mest inflytelserika i fångkollektivet, allt i syfte att upprätthålla anstaltslugnet, tycks förekomma hos avdelningspersonalen inom de flesta anstaltstyper (Cressey 1961, Polsky 1962). Galtung (1959) har i sin studie av ett norskt fängelse för korttidsstraffade betonat diskrepansen mellan den ideala vårdarrollen föreskriven av myndigheter och reglemente och den reella rollen i det dagliga samspelet med de intagna. I sin analys av ett psykiatriskt sjukhus använder Löchen (1965) på liknande sätt begrepp som personalens ideala och reella funktioner.

I praktiskt taget alla undersökningar av kommunikationerna och beslutsfattandet inom anstalter säger sig vård- och tillsynspersonalen liksom även arbetsledarkategorin ha otillräckligt medinflytande på behandlingen av de intagna (t.ex. Glaser 1964, Petersen m.fl. 1972). Denna uppfattning framföres beträffande såväl behandlingsprinciperna i stort som åtgärder i det enskilda fallet. Också intagna tycks allmänt ha den erfarenheten att anstaltsledningen tillmäter arbetsledarnas och

tillsynspersonalens åsikter ringa värde. Den underordnade personalen har alltså både i sina egna och i internernas ögon låg status och dålig kommunikation med de beslutande instanserna inom anstalten, vilket ofta skapar otrygghet och passiv resignation i arbetet, underminerar påverkningsmöjligheterna och inbjuder till vad som i kriminologisk litteratur betecknas som 'anstaltskorruption.'

Många undersökningar uppger att kommunikationen mellan personal och intagna huvudsakligen rör sig om formella frågor i den dagliga rutinen, och att närmare kontakt och samtal kring personliga problem förekommer i mycket liten utsträckning. I Brinck och Larssons tidigare nämnda ungdomsfängelseundersökning angav exempelvis 40% av de intagna att de aldrig hade haft ett samtal om minst tio minuter med någon av tillsynspersonalen. Hälften uppgav att de hade ett samtal av denna längd med direktören mindre än en gång i månaden. En sådan samtalskontakt med någon av assistenterna hade en tredjedel av de intagna mindre än en gång per månad. Variationer i kontaktfrekvens förekommer mellan olika vårdformer och förmodligen också mellan olika anstalter av samma slag. Vid de ovannämnda studierna av ett fängelse och en ungdomsvårdsskola, varvid man använde i stort sett samma frågeformulär, fann man sålunda att antalet personliga kontakter mellan personal och intagna var ungefär dubbelt så stort i ungdomsvårdsskolan som i fångvårdsanstalten. Uppenbart av dessa och andra undersökningar är att det inflytande som utgår från personalen — på alla nivåer — åtminstone kvantitativt är obetydligt i jämförelse med den påverkan de intagna utsätts för i kamratgruppen.

Institutioner under förändring

Viktiga bidrag till förståelsen av vårdproblematiken utgöres av beskrivningar och analyser av anstalter under förändring från traditionell kustodiell inriktning till mer behandlingsorienterad verksamhet.

Mc Cleery (1961) studerade en sådan process i ett fängelse av 'maximum security'-typ. Övergången till en mer liberal ideologi med tonvikt på behandling och på samarbete med de intagna mötte motstånd både från tillsynspersonalen, som kände sin auktoritet och sina kontrollfunktioner hotade, och från de intagna bland vilka främst långtidare med maktpositioner inom internkollektivet var angelägna att bevara rådande förhållande. I det mest oroliga skedet av omstruktureringsprocessen, vilken pågick under flera år, förenade sig de intagna och den äldre personalkåren i att aktivt motarbeta det nya behandlingsprogrammet.

Weber (1961) har ingående beskrivit personalens reaktioner när man på en amerikansk ungdomsvårdsskola med disciplinär och militaristisk inriktning införde ett terapeutiskt program. Weber visar hur övergången till

de nya behandlingsprinciperna innebar konflikter inom en mängd områden: mellan auktoritetsmönster, i kommunikationsprocessen, i organiserandet av arbetet, mellan olika roller och mellan olika personalgrupper. Emotionellt reagerade personalen med aggression, svartsjuka, rädsla, ångest och modlöshet i sitt förhållande till de intagna, och dessa känslor tog sig uttryck i olika försvarsmekanismer med destruktiv effekt på arbetet. Man blev passiv och drog sig undan även sådana dagliga rutinuppgifter som inte påverkades av det nya programmet, blev fientlig och repressiv mot de intagna, bortförklarade och lade skulden för egna misslyckanden på kollegor eller på de intagna, överförde känslor av aggression och frustrering på andra personer och omständigheter än de som framkallat känslorna, utvecklade olika psykosomatiska symtom — kort sagt den personal som tidigare fungerat psykiskt normalt uppvisade under trycket av organisatoriska förändringar och konflikter en serie grava reaktiva neurotiska beteenden.

I en inträngande analys och med direkta anvisningar för fortsatt forskning har Mathiesen (1967) visat hur både intagna och personal — även sådana definitionsmässigt behandlingsorienterade kategorier inom anstalten såsom psykiater och psykologer — har avsevärda intressen av att den kustodiella/auktoritära inriktningen bevaras. Mathiesen framhåller beslutsprocessen, kommunikationssystemet och mönstren för koordination av olika aktiviteter som primära objekt för den forskning, som vill studera motståndet mot förändringar av behandlingsprinciperna.

Terapeutiska samhällen och andra experiment

Under de senaste årtiondena har många experiment gjorts med nya former av anstaltsbehandling inom kriminalvården. Flertalet av dem är mer eller mindre inspirerade av de vårdformer som sammanfattas i begreppet 'terapeutiskt samhälle ' och som har sitt ursprung inom mentalsjukvården. Grundprinciperna för det terapeutiska samhället är att deltagandet skall vara frivilligt, att intagna och personal demokratiskt samarbetar för ett gemensamt mål, att ansvars- och beslutsfunktionerna är decentraliserade och oftast utövas av stormöten där alla deltar, att kommunikationerna är helt öppna och all information tillgänglig både för intagna och personal, att känslomässiga konfrontationer uppmuntras, att gruppmetoder föredras framför individuell påverkan i och med att större tilltro sätts till gruppdynamiska krafter än till behandlingsspecialisternas insatser och att kontakter eftersträvas med det öppna samhället utanför institutionen. Försök med renodlade terapeutiska samhällen har varit ovanliga i kriminalvårdssammanhang. Dels avviker behandlingsprinciperna ytterst radikalt från hävdvunna fångvårdsmetoder, dels är kraven på frivilligt deltagande svåra att uppfylla. Modifierade former har dock prövats på

många håll, bl.a. vid de psykiatriskt ledda holländska anstalterna van der Hoeven-kliniek (Conrad 1965) och Pompe-kliniek (Törnqvist 1969), den likaledes psykiater-ledda förvaringsanstalten Herstedvester i Danmark (Stürup 1968) och Grendon-fängelset i England (Ström 1968) även det med psykiatrisk inriktning. I en engelsk borstalanstalt har man under flera år arbetat med ett program av typ terapeutiskt samhälle och resultaten har också gjorts till föremål för vetenskaplig analys (Bishop 1960, Wells 1969). I USA prövas för närvarande dessa metoder i olika utformning vid fångvårdsanstalter både för ungdomar och för vuxna.

Större delen av dessa försök är tämligen nya och mer detaljerade utvärderingar föreligger därför inte. Helt allmänt kan dock sägas att vinsterna till största delen tycks ligga *inom* institutionen med färre rymningar och förbättrad skötsamhet, minskad spänning mellan personal och intagna, mindre känslor av förnedring och avhumanisering. Åtminstone mätt med traditionella återfallsmått tycks resultaten av denna behandlingstyp inte avvika nämnvärt från andra vårdformer när det gäller beteendet efter anstaltstiden. Några mer omfattande utvärderingar med iakttagande av vetenskapliga krav på kontrollgrupp etc. synes dock ännu inte föreligga. Ett undantag utgöres av den utvärdering av behandlingsresultaten vid Herstedvester och andra anstalter, som utförts av Christiansen m.fl. (1972). I Sverige har det terapeutiska samhällets idéer prövats främst inom mentalsjukvården och nykterhetsvården. I en deskriptiv undersökning har Kühlhorn (1971) med användande av deltagande observationer jämfört några nykterhetsvårdsanstalter av typ terapeutiskt samhälle med traditionella nykterhetsvårdsinstitutioner. Vid fångvårdsanstalten i Gävle pågår sedan hösten 1971 en försöksverksamhet med modifierat terapeutiskt samhälle. Viss rapportering föreligger redan (Gunnarson och Jennische 1972, Landerholm-Ek 1972).

Även om det mer utvecklade terapeutiska samhället inte kunnat genomföras i större utsträckning i behandlingen av kriminella har många anstaltsprogram tagit upp begränsade inslag. Framför allt har man i USA arbetat mycket med olika slag av gruppsamtalsverksamhet med ungdomsbrottslingar. Det mest kända exemplet torde vara Highfields och senare inrättade institutioner med samma program (Mc Corkle, Elias och Bixby 1958) där ungdomar vistats under fyra månader som frivilligt alternativ till ett år på ungdomsvårdsskola. Tyngdpunkten är lagd på dagligen återkommande intensiva gruppsamtal, varvid de intagna medvetandegörs om sin problematik och lär sig att konstruktivt bearbeta de svårigheter de möter i olika situationer och att själva ta ansvar för sina egna och kamraternas handlingar. Också i det s.k. Marshall-programmet, som även det utgör ett frivilligt alternativ till reguljär anstaltsvård, arbetar man med konfronterande gruppsamtal och styrd interaktion mellan de intagna. Syftet är att eliminera de sedvanliga negativa interngruppseffekterna och i

stället 'uppmuntra de intagna att granska sina avvikande attityder och handlingar och att tillägna sig nya uppfattningar och beteenden med mindre sannolikhet att leda till fortsatt brottslighet' (Knight 1969, 1970). Liknande metoder har kommit till användning vid Silverlake-experimentet, där ungdomarna under veckan bor i en institution men undervisas i de vanliga skolorna i distriktet och över veckosluten vistas i sina hem. Verksamheten vid Silverlake, vilken också är föremål för jämförelser med en kontrollanstalt som arbetar med traditionella metoder, har ingående skildrats av Empey och Lubeck (1970). Ytterligare ett behandlingsförsök bör anges i detta sammanhang, nämligen Provo-experimentet, där försökspersonerna vistas hos sina familjer eller är inackorderade i enskilda hem under natten och under dagtid deltar i gruppverksamhet av ovan skildrat slag (Empey och Rabow 1961).

Några gemensamma erfarenheter av dessa gruppterapeutiskt orienterade behandlingsformer är att man i jämförelse med traditionell anstaltsvård inte uppnår bättre resultat i fråga om anpassning efter anstaltsvistelsen — i vissa fall, bl.a. i Marshall-programmet, t.o.m. genomsnittligt sämre resultat. Det anses dock att behandlingstiderna med denna intensivbehandling kan göras väsentligt kortare och att en personlig utveckling äger rum som på lång sikt kan förväntas förbättra den sociala anpassningen. Vidare visar mottagligheten för denna typ av behandling klara samband med olika personlighetsvariabler så att vissa kategorier påverkas positivt medan andra uppvisar sämre resultat än de skulle ha gjort utan behandlingen. Det rör sig alltså om i princip samma slags rön som gjorts också beträffande andra försök med nya behandlingsformer.

Mycket tyder dock på att enbart införande av gruppterapeutisk verksamhet utan förändring av anstaltssystemet och behandlingsprinciperna i övrigt ger endast ringa resultat. Det ur vetenskaplig synpunkt mest tillförlitliga exemplet på detta är ett noggrant genomfört experiment med gruppsamtalsverksamhet vid ett större amerikanskt fängelse av 'medium security-typ' (Kassebaum, Ward och Wilner 1971). Efter 36 månaders observationstid fann man inga statistiskt signifikanta tecken på att detta behandlingsinslag skulle ha haft någon betydelse för beteendet under frigivningen vare sig för dem som frivilligt deltagit i experimentet eller för dem för vilka behandlingen varit obligatorisk.

Individualterapi

Individuell psykoterapi med psykodynamisk inriktning har tillämpats ganska litet vid anstalter inom kriminalvården. Metoden är dyr och tidskrävande och kräver stark motivation av patienten. Den tidigare nämnda undersökningen av Adams, vilken utgör ett av de få exemplen på en

strikt vetenskaplig utvärdering av psykoterapi på kriminalvårdsklientel, visar dessutom att behandlingsmetoder av detta slag kan användas endast på vissa individer och att resultatet för de övriga kan bli sämre än om de inte fått ifrågavarande behandling.

I Sverige har ett intressant försök gjorts med en speciell form av individualterapi med personer dömda till skyddstillsyn med inledande anstaltsbehandling (Lenéer-Axelson och Thylefors 1969). De som blev föremål för denna korttidsterapi, som påbörjades under anstaltsvistelsen och fortsatte i begränsad omfattning efter frigivningen, klarade sig väsentligt bättre i frihet än en kontrollgrupp. Det är dock tveksamt hur stort värde man skall tillmäta dessa resultat. Dels var den behandlade gruppen ganska liten — 16 individer — dels var observationstiden kort och dels innebar den fortsatta relationen till psykologen en stabiliserande kontinuitet mellan anstalt och frivård och en psykologisk stödkontakt, som förmodligen skulle ha haft rehabiliterande effekt även om den ej varit kopplad till en formell psykoterapi.

Ett mer omfattande experiment, där individuell, socialpsykologiskt orienterad stödterapi ingår som ett led, har företagits med korttidsstraffade i Köpenhamn (Berntsen och Christiansen 1955). Behandlingen, som omfattade både intensiv samtalskontakt och ett för varje individ speciellt utformat program med sociala hjälp- och stödåtgärder, kunde om klienten så önskade fortsätta även efter frigivningen. Nära hälften begagnade sig av denna möjlighet. Inom en uppföljningsperiod av sex år återföll deltagarna i experimentet i signifikant mindre omfattning än en vetenskapligt uttagen kontrollgrupp, som fick traditionell behandling. Särskilt stor var skillnaden i återfall inom den mest belastade kategorin med den sämsta prognosen.

En tämligen ny terapeutisk riktning, som går under samlingsnamnet beteendeterapi eller beteendemodifikation, ägnar sig inte så mycket som den psykodynamiska terapin åt bakomliggande störningar och neurotiska konflikter utan inriktar sig mer direkt på det inadekvata beteendet. Förenklat uttryckt kan det sägas röra sig om en symtombehandling, baserad på inlärningspsykologiska stimuli som belöning och bestraffning av olika slag, medan de faktorer som framkallar symtomet blir av sekundärt intresse. Skarp kritik har från många håll riktats mot beteendeterapins grundläggande värderingar och principer. Bland utövarna anser man dock metoderna berättigade eftersom man kan uppvisa goda resultat även vid kriminalitet och andra former av asocialt beteende (Patterson 1968, Karachi och Levinson 1970). Några invändningsfria forskningsredogörelser beträffande resultaten av behandlingen av lagöverträdare tycks dock ännu inte föreligga.

2.4.2 Frivård

I de flesta länder gör man en skarpare gränsdragning än hos oss mellan

vård i frihet utan föregående anstaltsvård (probation) och efter anstaltsvård (parole) i form av villkorlig frigivning, provutskrivning e.d. Ofta betecknas överlämnande genom domstol till anstaltsvård inom annan organisation än kriminalvården som probation. I den fortsatta framställningen, som framför allt uppehåller sig vid innehållet i frivården, kommer dock för enkelhetens skull inte någon uppdelning att göras mellan dessa båda begrepp annat än i de fall där så är befogat.

Det bör framhållas att frivården i många länder, framför allt i USA och England, där huvudparten av den aktuella frivårdsforskningen pågår, fungerar under helt andra juridiska, administrativa och innehållsmässiga förutsättningar än i vårt land. Resultaten är därför ofta svåra att översätta till våra förhållanden.

Forskningen beträffande de frivårdade har tidigare varit mycket blygsam i förhållande till den uppmärksamhet från vetenskapens sida som kommit de anstaltsbehandlade till del, trots att exempelvis i vårt land antalet människor i frivård inom kriminalvården är omkring fyra gånger så stort som antalet individer intagna i fångvårdsanstalt.

Visserligen föreligger ganska många uppgifter om återfallsfrekvenser vid olika slag av frivård, men de är endast undantagsvis relaterade till karakteristika hos klientelet, som överhuvud taget är ofullständigt beskrivet. Kontrollgrupper eller andra metoder som grund för utvärdering av behandlingen förekommer sällan. Ännu mer ovanliga är vetenskapligt tillfredsställande redovisningar av effekten av enskilda inslag i vården. Även rent deskriptiva redogörelser för innehållet i frivården och för dess arbetsmetoder är sällsynta. Under det senaste årtiondet förefaller dock forskningsaktiviteten inom frivårdens område ha ökat avsevärt och kan nu bedömas vara mer omfattande än fängelseforskningen, men för en mängd projekt finns slutliga redogörelser ännu inte publicerade.

Frivårdens resultat

Praktiskt taget alla undersökningar redovisar lägre återfallsfrekvenser för lagöverträdare som får frivård än för dem som erhåller frihetsstraff. Endast ett fåtal undersökningar har emellertid varit inriktade på att utvärdera resultaten mot bakgrunden av olikheter hos respektive klientel. Wilkins (1958) fann inga skillnader i återfall under en treårig observationstid när han jämförde en grupp som dömts till frivård i högre rätt med en prognostiskt jämställd kontrollgrupp som placerats i borstal. Hammond (1964) fann i en stor engelsk undersökning i stort sett samma återfallsfrekvenser i förhållande till beräknad recidivrisk för dem som fått vård i frihet som för dem som placerades i anstalt. Babst och Mannering (1965) följde upp mer än 5.000 dömda och jämförde återfallen för dem som direkt gick till frivård med dem som villkorligt frigavs efter frihetsstraff.

När brottstyp, tidigare kriminalitet och civilstånd hölls under statistisk kontroll visade sig återfallen vara av samma omfattning inom kategorin tidigare straffade, medan för de förstagångsdömda frivården gav signifikant bättre resultat än anstaltsbehandlingen.

I åtskilliga andra studier — bland dem tidigare anförda svenska undersökningar av Börjeson (1966) och Hansson (1971) — anser man sig kunna visa att återfallsrisken vid vård i frihet åtminstone inte är större än efter anstaltsvård.

Resultaten av villkorlig frigivning från återstående del av frihetsstraff i kombination med åtföljande tillsyn och övervakning synes inte i något land ha blivit föremål för utvärdering i förhållande till frigivning utan övervakning och prövotid. Genom en sådan jämförande undersökning skulle man kunna få en viss uppfattning om övervakningens och den övriga frivårdsverksamhetens betydelse för anpassningen vid övergång från anstaltsvård till frihet.

Frivårdsklientelet

Kännedomen om de lagöverträdare som erhåller vård i frihet är begränsad i förhållande till kunskapen om anstaltsklientelet. Inte ens beträffande de villkorligt frigivna föreligger några representativa undersökningar. Det vore här missvisande att utgå från totalkategorin dömda till frihetsstraff som till största delen består av personer med så korta strafftider att villkorlig frigivning inte blir aktuell. Några mer utförliga undersökningar beträffande dem som inte alls kommer i anstaltsvård har inte utförts i vårt land.

Bristen på mer ingående kunskap om frivårdsklientelet leder till allvarliga konsekvenser för utformningen av det rehabiliterande arbetet eftersom man inte kan göra några generella bedömningar av klientelets behov av behandling och åtgärder. Vidare försvåras utvärderingen av resultaten av att man inte kan göra någon exakt prognosbestämning utan tillgång till data om klientelet.

Inom ramen för den vetenskapliga uppföljningen av försöksverksamheten inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt — Projektet Frivårdsförstärkning — har dock ett antal utförliga deskriptiva undersökningar företagits beträffande frivårdsklienter även i andra distrikt. Bl.a. har företagits intervjuundersökningar rörande sociala förhållanden, kriminellt beteende, missbruk av alkohol och narkotika m.m. av manliga frivårdsklienter i Halmstad och Eskilstuna (Kühlhorn 1972). Vid jämförelser med en 'normalgrupp' matchad i fråga om ålder, kön, civilstånd och socialgrupp, fann man bl.a. höga frekvenser av dålig skolunderbyggnad, arbetslöshet, extremt låga inkomster, socialhjälp, sjuklighet etc. Vidare har man som förstudier till Sundsvalls-försöket låtit företa

undersökningar med individualpsykologisk ansats (Johansson m.fl. 1972). Dessa senare undersökningar antyder att de psykologiska avvikelserna från en normalpopulation är tämligen små och avsevärt mindre än de sociala. Det finns anledning att anta att dessa undersökningar i Sundsvalls-distriktet och i de olika förstudie- och jämförelsedistrikten kommer att ge en fyllig bild av frivårdsklientelet i socialt och psykologiskt avseende och därmed kunna ange art och omfattning av behövliga stöd- och behandlingsåtgärder.

Övervakarna och frivårdstjänstemännen

Den svenska lekmannaövervakarkåren är numera väl kartlagd genom ett stort antal undersökningar av färskt datum (bl.a. Törnqvist m.fl. 1968, Hörstrand 1969, Olsson 1970). För olika urval redovisas bakgrundsvariabler som ålder, kön, socialgruppstillhörighet, yrke etc. liksom också utbildning för och erfarenheter av övervakningsarbetet, attityder och inställning till uppgiften m.m. Två undersökningar som utgör förstudier till Sundsvallsförsöket, tar utöver sådana data också detaljerat upp hur övervakningen konkret bedrivs i fråga om kontaktfrekvens, relationsform, vilka hjälp- och kontrollåtgärder övervakaren vidtar, kontakt med skyddskonsulent och liknande (Johansson m.fl. 1971, Franzén m.fl. 1972).

Trots vissa smärre variationer mellan de olika studierna är bilden av den svenska lekmannaövervakaren ganska samstämmig. Huvudparten av övervakarna är avsevärt mycket äldre än sina klienter, tillhör socialgrupp 2 med socialvårdstjänsteman och polis som vanligaste yrken, är anslutna till ideella föreningar och har kommunala förtroendeuppdrag. Andelen övervakare som i ålder, socialgrupp, utbildning etc. liknar sina klienter är påfallande liten. Utbildningen för övervakningsuppdraget varierar inom vida gränser och flertalet övervakare tycks uppleva behov av bättre utbildning.

Också de handläggande frivårdstjänstemännen vid skyddskonsulentexpeditionerna har blivit föremål för en enkätstudie avseende såväl bakgrundsfaktorer som attityder (Hagström m.fl. 1971). Glaser (1964) studerade ett stort antal amerikanska frivårdstjänstemän och fann att de i sitt förhållningssätt till klienterna och till sina arbetsuppgifter kunde indelas i fyra kategorier i variablerna kontroll och stöd (assistance): den faderliga med stark kontroll och mycket stöd, den bestraffande med stark kontroll och litet stöd, den hjälpande (welfare) med föga kontroll och mycket stöd och den passiva med föga kontroll och litet stöd. De fyra kategorierna skilde sig också åt i bakgrundsvariabler som ålder, utbildning, föreningstillhörighet och liknande.

I en norsk studie har Hauge (1967) analyserat hur olika typer av övervakare upplever sin verksamhet och sina roller som kontrollanter och som hjälpare, hur de utför sina arbetsuppgifter och även hur övervakarna

upplevs av klienterna. Liknande undersökningar, som täcker många olika aspekter av övervakningsverksamheten bedrivs vid Home Office Research Unit i England. Vidare kan nämnas att efter mönster av länkrörelsen för alkoholmissbrukare och Synanon-aktiviteterna för narkomaner pågår på många håll försöksverksamhet med anlitande i frivården av rehabiliterade tidigare straffade. Några slutliga forskningsrapporter om detta tycks dock inte föreligga.

Anpassning mellan övervakare och klient

Försök har på många håll gjorts att systematiskt utse övervakare som bäst svarar mot klientens personlighet och behov. Man har därvid använt sig både av enkla variabler som ålder, ras och social ställning (Beless och Pilcher 1969) eller som i det tidigare omnämnda CTP-projektet av mer komplexa matchningsfaktorer. I det senare försöket erhöll man hälfen så många återfall under en 15-månaders observationsperiod bland dem, som var väl matchade med sin frivårdstjänsteman, som inom den kategori där man inte genomfört sådan matchning (Palmer 1967).

I en delstudie i en omfattande serie undersökningar i Kalifornien — det s.k. SIPU-projektet — utgick man från hypotesen att klienter klassificerade som 'personligt mogna' skulle ha mest utbyte av övervakare som efter vissa kriterier bedömdes som 'inåtorienterade ' i sin yrkesverksamhet och att klienter med 'låg personlig mognadsgrad' skulle vara mest hjälpta av 'utåtorienterade ' övervakare. Några sådana samband kunde dock inte konstateras: båda klientkategorierna presterade ungefär samma resultat oavsett typ av övervakare (Havel 1965).

I det stora forskningsprogram rörande frivård som bedrivs vid Home Office Research Unit utgår man bl.a. från klassificeringar både av övervakarens person och övervakningstypen och av klientens problematik och studerar interaktionen mellan dessa faktorer för att nå ett individuellt differentierat frivårdsprogram. Relationerna mellan övervakare och klient har av Brunander (1963) beskrivits och analyserats i en serie deskriptiva fallstudier. Klienternas inställning till övervakaren behandlas även i en attitydstudie av villkorligt dömda i Göteborg (Ericsson m.fl. 1971).

Omfång och intensitet i frivårdsarbetet

Frivården baseras framför allt på det arbete som utförs av övervakare och professionella tjänstemän. Det är därför rimligt att anta att ju mer tid som kan ägnas den enskilde klienten och ju tätare kontaktfrekvensen är mellan övervakare och klient, desto bättre borde resultatet bli. Lohman m.fl. (1967) fann emellertid inga signifikanta skillnader i ny kriminalitet mellan dem som slumpvis tilldelats intensiv tillsyn med i genomsnitt 6,7 kontakter

per månad med övervakaren, som hade 25 klienter, och dem som fick 'minimum-tillsyn' med 0,5 kontakter per månad och där övervakaren hade tillsyn över 125 klienter. Kawaguchi och Siff (1967) fann att intensiv tillsyn av ungdomsbrottslingar, med två och en halv gånger så många kontakter som normalt, medförde en svag men inte statistiskt signifikant förbättring av anpassningen.

Det tidigare nämnda SIPU-projektet innehåller undersökningar som visar att individer med mycket god eller mycket dålig prognos knappast påverkas av övervakningsintensiteten medan däremot individer med genomsnittlig återfallsrisk påverkas positivt av ökad kontaktfrekvens (Havel 1962, 1963).

Flera undersökare framhåller att det inte annat än i extrema fall är av någon större betydelse hur stort antal fall frivårdstjänstemannen har personlig tillsyn över och hur täta kontakterna är. Väsentligt viktigare är innehållet i kontakterna. Som avgörande faktorer betonas särskilt utvecklande av personliga relationer och tyngdpunkt på stödfunktionerna i stället för kontrollfunktionerna (Folkard m.fl. 1966, Johnsson 1962). Det har också påpekats att tillsynens intensitet inte kan bedömas utifrån antalet klienter per tjänsteman av det skälet att endast en ringa del av arbetstiden visar sig åtgå till direkt klientkontakt (Wahl och Glaser 1963, Glaser 1964). Kontakt med arbetsgivare och myndigheter för klientens räkning, journalskrivning etc. upptar huvuddelen av tjänstemannens arbetstid.

Frivårdshotell och andra speciella boendeformer

Övergångshem, frivårdshotell och liknande bostadsarrangemang för frivårdade har en vid utbredning i många länder. Utvärderande forskning rörande denna del av frivården är dock sparsam, och de resultat som finns antyder att den rehabiliterande effekten är obetydlig. Hood (1966) beskriver ett försök att finna goda fosterhem eller andra lämpliga inackorderingsformer för frigivna från borstal. De som blev föremål för sådan placering återföll i samma utsträckning som en kontrollgrupp. Hammond och Chayen (1963) undersökte internerade i England, som placerats i frivårdshotell i samband med frigivningen och fann att de efter lång observationstid inte skilde sig i fortsatt kriminalitet från dem som frigivits på vanligt sätt. Dock tycktes återfallen komma något senare på grund av vistelsen i frivårdshotellet.

Några undersökningar, bl.a. av Cowden och Monson (1969) och vid Home Office Research Unit, tycks påvisa att kollektiva bostadsformer under viss tillsyn har särskild betydelse för ungdomsbrottslingar med dåliga egna hemförhållanden eller med psykiska störningar.

De tidigare nämnda svenska undersökningarna av övervakares och frivårdstjänstemäns attityder och uppfattningar, som grundar sig på egna praktiska erfarenheter visar stora variationer i bedömningen av värdet av

frivårdshotell. Bland tjänstemännen på skyddskonsulentexpeditionerna finns en utbredd uppfattning att sammanförandet av många asociala och kriminella människor skapar ghetton som försvårar anpassningen till normala sociala förhållanden medan lekmannaövervakarna är mera positiva.

Speciella behandlingsformer och inslag

Tendensen att söka alternativ till den traditionella behandlingen i fängelse har framför allt i USA lett till en rad experiment med vad man skulle kunna kalla modifierad frivård. I åtskilliga av dessa experiment och innovationer ingår klara frihetsbegränsningar, exempelvis i form av tvångsvistelse i öppen institution — behandlingshem, frigångshotell e dyl. — under hela eller delar av dygnet, i andra åläggs klienten ett mer eller mindre omfattande deltagande i ett fixerat frivårdsprogram som kan innebära arbetsträning, skolutbildning, olika slag av gruppsamtalsverksamhet etc. Några av dessa projekt på gränsen mellan frivård och anstaltsvård har omnämnts redan tidigare i denna översikt — bl.a. CTP, Silverlake, Provo.

Några allmänt förekommande drag i dessa och i andra mer begränsade projekt är klassifikation av klienterna och av behandlingen för att finna rätt behandlingstyp för olika personkategorier, gruppbehandling av skilda slag från psykoanalytiskt orienterad gruppterapi (t.ex. Clanon och Jew 1969) till beteendemodifikation, etablerande av kontakter och planering av frivårdsprogrammet för villkorligt frigivna redan under anstaltstiden och samtidig användning av många olika behandlingsinslag som terapi, utbildning, kurativa åtgärder etc.

Resultaten av alla dessa ofta mycket omfattande program är ganska motsägelsefulla. I många undersökningar — exempelvis inom CTP-redovisar man betydande effektförbättringar ifråga om återfall för vissa personlighetstyper eller för vissa behandlingsinslag. I andra framstår behandlingsresultaten som likvärdiga med eller sämre än den reguljära vårdens. Som exempel kan anges ett stort projekt — CDGP — i Los Angeles där man för ungdomsbrottslingar jämförde traditionell behandling med två intensiva frivårdsprogram (Pond 1970). Båda programmen omfattar ett brett spektrum med samtalsterapi och familjerådgivning, organiserad fritidsverksamhet, placeringar i fosterhem och ungdomshem, intimt samarbete med skola, arbetsgivare och myndigheter etc. Det ena programmet var grupporienterat och det andra inriktat på individualiserad behandling. I jämförelse med den kontrollgrupp som erhöll den traditionella behandlingen återföll inom 15 månader färre deltagare i den experimentgrupp som fick individuell behandling och fler i den som var föremål för det grupporienterade behandlingsprogrammet. I intetdera fallet var dock skillnaderna statistiskt signifikanta.

Ett mer närliggande experiment i Köpenhamn ger likartade resultat (Berntsen 1969). En grupp ungdomsbrottslingar blev föremål för ingående sociologiska och psykologiska undersökningar och erhöll därefter individuellt avpassad socialkurativ hjälp och efter behov stödterapi eller mer djupgående psykoterapi individuellt eller i grupp. En kontrollgrupp genomgick samma undersökningsmoment men överlämnades därefter till den reguljära frivården medan en annan kontrollgrupp gick direkt till denna. Inga skillnader i återfall kunde konstateras mellan de tre grupperna.

2.5 Sammanfattning

Trots att kriminalvården förfogar över ett stort antal åtgärder med varierande innehåll och trots att ett omfattande experimenterande med nya behandlingsformer pågår på många håll sedan många år, framgår av föreliggande översikt ganska klart att forskningen inte har visat att en typ av behandling i avgörande grad är mer effektiv än någon annan typ av behandling.

Som redan framhållits i inledningen till detta kapitel bör hittills uppnådda forskningsresultat inte ge upphov till vare sig behandlingspessimism eller forskningspassivitet. Behandlingsforskning är en mycket ung och mycket komplicerad vetenskapsgren, och åtskilligt tyder på att man med förbättrade undersökningsmetoder kommer att nå mer nyanserade och differentierade resultat. Forskningen har vidare liksom behandlingen hittills varit ganska ensidigt individorienterad. Det är möjligt att man skulle nå helt andra resultat om behandlingsstrategin och effektforskningen inriktades på interaktionsproblem, systemanalyser och liknande målobjekt.

Även om forskningen faktiskt skulle visa att olika behandlingsutformning ger ungefär likvärdiga resultat i fråga om återfall eller i andra anpassningskriterier, är det såväl etiskt som praktiskt nödvändigt med fortsatt forskning inriktad på att finna den behandling som är minst kostnadskrävande och som på bästa sätt tillgodoser de humanitära kraven.

Slutligen är det nödvändigt att man i ett samhälle i snabb förändring håller kunskapen aktuell såväl om det konkreta innehållet i de åtgärder man vidtar som om effekterna av dessa åtgärder.

3 Forskningens målsättningar och metoder

Den kriminologiska behandlingsforskningen sysslar — liksom all annan forskning — med att insamla, systematisera, tillförlitlighetspröva och analysera data samt att på lämpligt sätt presentera den sålunda erhållna kunskapen. Området utgöres av individerna, strukturerna och processerna inklusive effekterna inom det kriminalpolitiska påföljdssystemet med de möjliga utvidgningar som tidigare berörts.

Som framgått av översikten i föregående kapitel sysslar den kriminologiska behandlingsforskningen med ett stort antal frågeställningar av högst varierande natur och begagnar sig därvid av en mängd olika metoder och tekniker. Inriktning, metodval och liknande forskningsdefinierande faktorer är beroende av det ändamål för vilket den specifika forskningsinformationen skall användas. Hur forskningen utformas blir därigenom i hög grad beroende av såväl uppdragsgivarens som forskarens behov och målsättningar.

3.1 Forskningskonsumenterna

Ur myndigheternas synpunkt är den mer eller mindre klart uttalade målsättningen att behandlingsforskningen skall tillhandahålla information som kan bidra till att höja åtgärdssystemets individresocialiserande och/eller samhällsskyddande effektivitet. Redan på detta område finns vitt skilda behov. För lagstiftare och politiker krävs förutom kunskap om rådande förhållanden också information om de sannolika konsekvenserna av de reformer och förändringar av olika slag som kan bli aktuella. Forskningen måste alltså för denna nivå ha en klar framtidsinriktning. För de verkställande myndigheterna och deras beslutsfattare behövs likartade typer av kunskap men med den inskränkningen att den framåtblickande forskningen måste inriktas på utveckling och förändring inom ramen för gällande bestämmelser och föreskrifter. Särskild vikt måste för beslutsfattare inom domstolsväsende och kriminalvård läggas på forskningsmässigt underbyggd information om effekten av olika åtgärder för skilda kategorier av lagöverträdare. För behandlaren slutligen är behovet störst av forskning, som kan ge anvisningar om de bästa lösningarna på konkreta problem i det dagliga arbetet med klienterna på fältet.

Inriktningen av den organiserade behandlingsforskning, vars uppgift är att tillhandahålla information åt beslutsfattare och verkställare kommer till stor del att bestämmas av kriminalpolitikernas värderingar och måluppfattningar. Detta sker bl.a. genom uppdragsdefinitioner, anslagsfördelningar och andra styrningsmekanismer. Det är emellertid i hög grad önskvärt att forskning kommer till stånd rörande andra frågor än enbart sådana som formuleras av administratörer och politiker. Även andra grupper i samhället kan ställa berättigade krav på en kriminologisk forskning som utgår från deras situation och från deras behov.

En särställning intar härvidlag forskarna själva som utöver uppdragsforskning också måste beredas möjlighet att ta egna initiativ och formulera och pröva frågeställningar som för dem ter sig väsentliga. Detta gäller bl.a. sådana grundforskningsproblem vilkas belysande inte omedelbart kan påverka kriminalpolitikens praktiska utformning. Ett annat viktigt område omfattar uppställande och prövning av alternativa modeller och hypoteser, som ligger mer eller mindre utanför ramen för rådande påföljdssystem och ideologi. På lång sikt kommer detta också andra avnämare till godo genom att de får utgångspunkter för reform- och utvecklingsarbete.

Klientgrupperna har legitima behov av en förutsättningslös forskning på för dem väsentliga områden. Vidare måste de beredas tillfälle att ta del av andra forskningsresultat. Andra vårdsektorer, vilkas klientel berörs även av kriminalvården — narkomanvården, nykterhetsvården m.fl. — är likaledes i behov av en forskningsverksamhet som kan beakta dessa sektorers speciella problem. Åtskilligt fler kategorier än de här representerade — t.ex. försäkringsbolagen, trafiksäkerhetsorganisationerna — kan framföra befogade önskemål om att den kriminologiska åtgärdsforskningen belyser för dem väsentliga frågeställningar. Inte minst gäller detta allmänheten som ytterst får bära konsekvenserna av den förda kriminalpolitiken i fråga om kostnaderna för samhällets åtgärder beträffande lagöverträdare och som direkt utsätts för dessa åtgärders effekt.

3.2 Forskningsnivå och forskningsmetoder

Utöver den typ av problem som skall studeras — klientel, behandlingseffekt el. dyl. — och det ändamål för vilket detta sker, bestäms ett forskningsprojekts utformning av den grad av tillförlitlighet, fördjupning, generaliserbarhet etc. som eftersträvas. Vid planeringen blir forskningsmetod och undersökningens omfång beroende av alla dessa faktorer. Forskning liksom annan insamling och tolkning av information kan därför bedrivas på olika vetenskapliga nivåer, från enkla sammanställningar av konkreta fakta till ett abstrakt plan där man ägnar sig

åt utarbetande av teorier och modeller.

Den utan jämförelse vanligaste metoden inom kriminologisk behandlingsforskning synes vara deskriptiva redogörelser. Det rör sig här om beskrivningar av ett klientel, ett förlopp, en behandlingseffekt eller ett annat bestämt objekt på grundval av observationer inom vissa variabler. Beskrivande undersökningar kan emellertid vara av mycket olika karaktär.

I sin enklaste form består sådana beskrivningar av enbart frekvensuppgifter och tabuleringar av ett material som på ett eller annat sätt redan finns registrerat. Som exempel kan anges sammanställningar av till kriminalvårdsstyrelsen rapporterat anstaltsbeteende såsom rymningar, permissionsutfall och liknande eller klientelbeskrivningar utgående från givna data i journaler. Gränsdragningen mellan utredningar av denna typ och vad som i traditionell mening avses med forskning är naturligtvis flytande. Inte desto mindre är basinformation av denna utredningstyp ofta av betydande värde. Bedömning av uppgifternas representativitet och tillförlitlighet fordrar ett visst mått av vetenskaplig skolning bl.a. i fråga om kännedom om elementära statistiska principer.

Ofta ger dock för andra ändamål registrerade data inte tillräckligt specificerade och nyanserade kunskaper. Forskaren måste då konstruera undersökningsinstrument och begagna metoder som är särskilt lämpade att beskriva just de områden han är intresserad av. För att få information av eller om berörda personer kan han allt efter frågeställningens art begagna sig av enkätundersökningar, muntliga intervjuer eller standardiserade testningar. I andra fall kan han med olika metoder utifrån studera ett förlopp eller själv gå in som deltagande observatör. Till omfånget kan beskrivande undersökningar bestå av breda, översiktliga kartläggningar av ett stort fält eller utgöras av detaljerade intensivstudier inom en begränsad sektor.

Deskriptioner ger i allmänhet inga förklaringar. Erhållna data beskriver en verklighet, men ger inga egentliga besked om varför verkligheten ser ut som den gör. Genom statistiska analyser kan man visserligen påvisa samband mellan olika variabler — exempelvis mellan åtgärd och fortsatt kriminalitet — men sådana sambandsanalyser utsäger ofta föga om orsakerna till sambanden. Förklaringarna och tolkningarna av vilka faktorer som är verksamma och på vilket sätt de verkar blir i högre eller lägre grad beroende av subjektiva bedömningar. Främsta orsaken till detta är att man bl.a. av omfångsskäl inte kan mäta samtliga de variabler, som kan tänkas påverka undersökningsresultaten. Vissa faktorer är vidare svåra att observera och kvantifiera på ett tillfredsställande sätt — exempelvis det s.k. klimatet på en institution. Andra är i praktiken inte tillgängliga för observation och mätning — t.ex. inre psykiska förlopp av emotionell natur, vilka man endast kan sluta sig till på grundval av det yttre beteendet.

Ju mer noggrann och fullständig beskrivningen är, desto lättare blir det att göra inträngande och differentierade analyser, som kan leda till väl

underbyggda tolkningar. De tidigare redovisade studierna av skilda individkategoriers varierande mottaglighet för samma slag av behandling är exempel på nödvändigheten av att så uttömmande som möjligt beskriva det material man studerar.

Större säkerhet vid hypotesprövningar nås vid experimentella forskningsansatser, där vissa faktorer systematiskt varieras medan man håller de övriga konstanta eller på annat sätt kontrollerar deras inflytande. Skillnader i resultatet kan då tillskrivas den varierade faktorn — t.ex. olika slag av behandling inom samma institution, på samma försökspersoner etc. Även i rigoröst genomförda behandlingsexperiment finns dock betydande osäkerhetsmarginaler eftersom man inte kan skapa två identiskt lika försökssituationer och inte heller kan mäta samtliga inverkande faktorer. Av många skäl kan man inte använda samma individer för sådana experimentella jämförelser. Man kan bl.a. inte bortse från den första behandlingens effekt när man studerar effekten av den följande. I experimentell beteendeforskning arbetar man därför ofta med flera klientelgrupper, vilka man i så många avseenden som möjligt — t.ex. prognostiskt — försökt göra likvärdiga. I föregående kapitel ges många exempel på experiment av detta slag.

Experimentella behandlingsundersökningar i vetenskaplig mening bör hållas isär från försöksverksamhet av olika slag, där man i första hand prövar möjligheten att införa nya behandlingsinslag och där utvärderingen blir mer öppen. Den verksamhet som f.n. bedrivs vid fångvårdsanstalten i Gävle utgör ett typexempel på hur man kan studera vad som händer när en ny behandlingsform införs. Man utgår alltså inte som vid ett experiment i gängse mening från preciserade hypoteser och saknar i allmänhet jämförelsegrupper. I stället beskriver man processer och förändringar och tolkar vad som faktiskt sker utan anspråk på att täcka alla faktorer eller på att observationerna skall ha allmän giltighet.

Oavsett forskningsansats blir antalet observationer av betydelse för bedömningen av vilket värde man kan tillmäta ett forskningsresultat. När man baserar åtgärder och behandlingsprogram på empiriska fynd från en undersökning måste man utgå från antaganden om att resultaten har en viss grad av tillämplighet utöver den aktuella undersökningssituationen. I ett litet material kan emellertid resultaten bli missvisande genom förekomsten av atypiska företeelser och slumpmässiga konstellationer av skilda faktorer. Genom att öka antalet observationer — exempelvis genom att låta fler försökspersoner ingå i undersökningen eller genom att upprepa den på en annan grupp — ökar man sannolikheten av att resultaten inte beror på slumpfaktorer. Större forskningsprojekt i den skala som behövs för att resultaten skall kunna betraktas som tillförlitliga inleds därför ofta med mindre omfattande studier i avsikt att förhandspröva hypoteser och för att utarbeta lämpliga undersökningsinstrument.

En av huvudanledningarna till att forskningen hittills varit av så relativt ringa hjälp för den praktiska utformningen av påföljdssystemet har antagits vara att man inte förfogat över tillräckligt precisa instrument och undersökningsmetoder. De undersökningsmetoder, som behandlingsforskningen inom kriminalvården begagnar sig av, har till största delen utarbetats inom andra forskningsområden. Dessa metoder kan dock inte utan vidare tillämpas på lagöverträdare, av vilka man exempelvis kan förvänta större misstänksamhet och större motstånd mot att bli föremål för forskning än vad som gäller i de flesta andra sammanhang. De speciella förhållanden som behandlingsforskningen arbetar under kräver för ändamålet väl anpassade metoder och observationstekniker. Ett nödvändigt led i en mer långsiktig forskningsplanering synes därför vara intensiva insatser i fråga om metodutveckling.

En annan bidragande orsak till att forskningen inte mer klart kunnat påvisa skillnader i effekt mellan olika behandlingsformer har vidare angivits vara att behandlingen möjligen grundat sig på felaktiga teorier om avvikande beteende. Sådana eventuella brister i de bakomliggande teorierna kan avspegla sig på två olika plan. Om de felaktiga föreställningarna gäller de kriminogena effekterna av de faktorer som man vill styra kan man inte förvänta särskilt starka behandlingseffekter. Inte heller får man några större skillnader mellan olika behandlingtyper, som utgår från samma oriktiga orsaksteori. Olika former av psykoterapi inriktad på emotionella störningar kommer exempelvis att ge svaga och ungefär likvärdiga behandlingsresultat, om den egentliga orsaken till kriminalitet är tidig inlärning av asociala normer — och omvänt. Om uppfattningen om faktorernas effekter är korrekt, men behandlingen baseras på felaktiga teorier om hur faktorerna kan styras, blir likaledes behandlingsresultatet klent och skillnaderna mellan olika metoder inom samma teoretiska referensram obetydliga. Vid tidigt inlärda asociala normer kan man exempelvis utgå från så vitt skilda behandlingsteorier som indoktrinering och omskolning av hjärntvättstyp eller aktivering av politisk medvetenhet och ansvarighet.

Det är av angivna skäl väsentligt att kriminologin sysslar inte bara med tillämpad forskning. Vid planeringen av forskningsverksamheten måste utrymme också ges åt den grundläggande teoribildningen som på längre sikt kan leda fram till nya modeller och hypoteser, vilka sedan kan empiriskt prövas.

En sådan teoretiskt orienterad utvecklingsverksamhet kräver samverkan dels mellan olika vetenskapsgrenar, dels mellan alla vårdområden. Av den tidigare redovisade översikten framgår vidare att behandlingsforskningen liksom kriminologisk forskning över huvud utnyttjar modeller, erfarenheter och metoder från många olika discipliner: psykologi, medicin, pedagogik, sociologi, socialantropologi, juridik, statistik för att nämna några av de

viktigaste. Det är därför av väsentlig betydelse att den fortsatta forskningen planeras så att den kan äga rum på en tvärvetenskaplig nivå. Detta gäller inte endast vid genomförandet av enskilda forskningsprojekt utan i än högre grad vid ställningstaganden till den yttre miljö och de resursmässiga förutsättningar som forskningen skall arbeta under.

3.3 Information och kommunikation

Ett viktigt led inom all forskning är presentationen av resultaten. Den målsättning, som finns mer eller mindre klart implicerad i varje vetenskaplig undersökning, kan knappast uppnås om inte forskningsinformationen kommuniceras till vederbörande intressenter på ett lättillgängligt sätt. Många erfarenheter — bl.a. från arbetet med kommitténs forskningsinventering — har visat att betydande brister finns i detta avseende. Orsakerna synes främst vara dels vad som skulle kunna rubriceras som översättningsproblem, dels distributionsproblem.

Forskningsrapporter är ofta skrivna på ett språk som är förståeligt endast för forskare. I ett tidigare avsnitt har visats att legitima behov av den kunskap, som forskningen kan ge, föreligger inom många vitt skilda områden. Förmågan att tillgodogöra sig information uttryckt med vetenskapligt språkbruk blir därigenom högst varierande. Det blir då väsentligt att forskningsrapporter, som av vetenskapliga kommunikations- och precisionsskäl måste begagna sin fackterminologi, också översätts till ett för övriga intressentgrupper — t.ex. beslutsfattare, klienter m.fl. - begripligt språk och att innehållet och slutsatserna redovisas i koncentrerade sammanfattningar. Samtidigt måste dock framhållas att populariseringen inte kan drivas hur långt som helst utan att innehållet urvattnas och att därför också konsumenter måste söka övervinna svårigheterna att tillgodogöra sig forskningsresultaten.

Forskningsrapporter visar en beklaglig tendens att stanna hos den enskilde forskaren eller inom den egna institutionen eller att spridas inom en mycket begränsad krets av utomstående intressenter. I andra fall publiceras forskningsresultaten i fackpress som når endast ett fåtal. Detta medför att de för kriminalvårdens och kriminalpolitikens utformning ansvariga endast i begränsad omfattning får del av den kunskap forskarna inhämtat, att forskarna inte kan tillgodogöra sig varandras resultat som grund för vidareutveckling och att också andra grupper går miste om för dem väsentlig information. Ytterligare en följd är att någon debatt kring de praktiska konsekvenserna av forskarnas fynd inte förs. Det är därför i hög grad önskvärt att en mer systematiserad och mer vidsträckt distribution av forskningens resultat kommer till stånd.

De problem, som här antytts endast i korthet, måste allvarligt beaktas vid planeringen av forskningsverksamhetens fortsatta utformning. I ett senare

sammanhang kommer problemen att ytterligare analyseras och förslag till praktiska lösningar att framläggas.

4 Forskningsuppgifter och projektförslag

Av de föregående kapitlen har framgått att en mycket stor mängd frågeställningar och problemområden inom det kriminalpolitiska åtgärdssystemet kan belysas med forskningens hjälp. Det blir därför nödvändigt att ta ställning till var de fortsatta forskningsinsatserna lämpligen bör sättas in för att ge det största utbytet.

4.1 Utnyttjande av befintliga forskningsresultat

Trots den stora internationella forskningsvolymen är av flera skäl möjligheterna begränsade att för praktiska lösningar inom kriminalvården direkt kunna begagna redan förefintliga forskningsresultat.

Som redan framhållits har många undersökningar utförts med vetenskapligt otillfredsställande metoder i fråga om klienturval, observationsteknik och statistisk analys. De svar sådana undersökningar ger blir därför ganska otillförlitliga som beslutsunderlag för konkreta åtgärder.

Vidare kan som tidigare påpekats de forskningsresultat som erhållits i andra länder inte utan vidare tillämpas på svenska förhållanden. Skillnader i lagstiftning, behandlingsutformning, kulturmönster och liknande faktorer skapar på många viktiga punkter helt olika förutsättningar. Ett exempel på detta är att metoder som i USA med framgång begagnats för att klassificera lagöverträdare efter graden av social mognad inte gått att tillämpa i England (Simon 1971).

Forskningsresultat kan också minska i giltighet på grund av förändringar i brottslingspopulationens sammansättning (t.ex. ökad brottslighet i yngre åldersklasser), i brottslighetens struktur (t.ex. den ökade narkotikakriminaliteten), eller i attityder och inställningar (t.ex. den allmänna trenden att minska institutionsvården, vilket paradoxalt nog medför ett genomsnittligt mer belastat klientel inom såväl anstaltsvård som frivård).

Den information som forskningen har gett och ger om lagöverträdare måste därför ständigt omprövas så att den får giltighet för aktuella förhållanden. Forskningen måste anses som en fortlöpande process där tillgängliga resultat — svenska eller utländska — tas som utgångspunkt för

kartläggning av aktuella situationer och för vidareutveckling. Några en gång för alla givna sanningar kan inte förväntas av forskningen.

Detta innebär naturligtvis inte att de resultat som forskningen hittills kommit till skall förkastas. Kommittén är tvärtom av den uppfattningen att den fortsatta forskningen måste bygga på de kunskaper man redan har och vill rekommendera att forskningsprogram och separata projekt i större utsträckning än hittills föregås av en grundlig och utvärderande genomgång av tidigare såväl svensk som utländsk forskning på området. Detta understryker vikten av att forskningsdokumentationen görs lättillgänglig.

4.2 Prioriteringsaspekter

Det är förenat med stora svårigheter att ta ställning till vilka områden och problem som bör prioriteras inom den kriminologiska åtgärdsforskningen. Angelägenhetsgraden kan nämligen bedömas ur vitt skilda aspekter, vilka dessutom ofta konkurrerar med varandra.

En sådan aspekt är *effektiviteten* i förhållande till målsättningen: inom vilken åtgärdsform, för vilken klienteltyp etc är måluppfyllelsen minst? En annan är den *numerära:* skall inriktningen ske på de åtgärder som gäller ett stort antal lagöverträdare, ofta med relativt god prognos, som t.ex. skyddstillsyn, eller på en mindre kategori med sämre prognos, t.ex. internerade? *Ekonomiska* synpunkter kan tala för att forskningen bör inriktas på de mest kostnadskrävande åtgärderna eller på sådana behandlingsinslag där de största besparingarna kan göras i förhållande till forskningskostnaderna. Angelägenhetsgraden kan också bedömas ur *humanitär* synvinkel, varvid exempelvis utstötnings- och prisoniseringsprocesserna eller de nedbrytande effekterna av isoleringspåföljderna framstår som viktiga. *Tidsaspekten* kan också spela en avgörande roll vid prioritetsbedömningarna: skall man i första hand satsa på kortfristiga projekt kring akuta problemställningar eller skall forskningen inriktas på mer långsiktiga mål?

Redan denna korta överblick — ytterligare prioriteringsprinciper kan utan svårighet anföras — visar vanskligheten av att uppställa någon rangordning av problemområden och forskningsuppgifter. Därtill kommer att det i praktiken ställer sig i det närmaste omöjligt att utföra ens en vag prioritering av problemområden, där forskning bör företas, utan kännedom om de ekonomiska och personella resurser forskningsaktiviteterna skall bedrivas med. Vissa i och för sig angelägna forskningsuppgifter är av sådan storleksordning att de bör utföras endast om forskningsramen är så väl tilltagen att inte all annan forskning måste inhiberas. För många undersökningar gäller att de blir meningsfulla endast om de kan utföras i stor skala med därav följande höga kostnader; i andra fall förutsätter ett visst forskningsprojekt att andra undersökningar redan blivit utförda. Man

har vidare anledning att anta att betydande intresse och personliga insatser från fristående forskare kan påräknas för många, men långt ifrån alla kriminologiska forskningsuppgifter. Många moment av utredningskaraktär kan knappast förväntas locka universitetsanknutna forskare med möjlighet att själva välja sina objekt, och måste därför utföras med hjälp av fasta personalresurser. Det är tydligt att av dessa och liknande orsaker den inbördes prioriteringen av samma undersökningar och projekt kommer att te sig på helt olika sätt beroende av vilka resurser som finns tillgängliga för forskningen.

Kommittén har av angivna skäl föredragit att inte ge något förslag till sträng detaljprioritering. I stället anges i det följande dels några allmänna principer för forskningens bedrivande, dels vissa gemensamma basforskningsuppgifter som underlag och utgångspunkt för mer specifika projekt, och slutligen de sektorer inom åtgärdssystemet och de konkreta frågeställningar där enligt kommitténs bedömningar behovet av forskning är störst.

4.3 Generella principer

Vissa allmänna riktlinjer kan anges beträffande forskningens inriktning och utformning oavsett vilka frågor som bedöms viktiga.

4.3.1 Forskning i planeringsstadiet

Under de senaste årtiondena har en mängd reformer och förändringar genomförts inom kriminalvården liksom inom många andra samhällsområden, varvid man i endast ringa utsträckning haft tillgång till faktaunderlag för prognostisk bedömning av effekter och konsekvenser. I åtskilliga av dessa fall hade det varit möjligt att genom i tid insatta vetenskapliga undersökningar införskaffa information som säkrare bas för besluten.

Enligt kommitténs bedömning bör forskning sättas in redan då förändringar och reformer börjar övervägas. Detta kan ske i en första etapp i form av genomgång av redan föreliggande svenska och utländska undersökningar inom det aktuella liksom inom angränsande områden. I den mån en sådan granskning inte ger tillräckligt besked bör kompletterande, på den konkreta frågeställningen direkt målinriktade undersökningar företas.

Som exempel på sådana nu aktuella frågor kan nämnas den översyn som görs av 1971 års utredning om behandling av psykiskt avvikande som kan komma att medföra att vissa psykiatriskt vårdbehövande lagöverträdare överförs till kriminalvården. Innan en ny lagstiftning på området kommer till stånd bör konsekvenserna för kriminalvården och dess behandlingsresurser för ifrågavarande klientel noggrant studeras.

Ett annat i tiden mer närliggande exempel utgörs av den väsentliga förstärkningen av frivårdsinsatserna i samverkan med andra vårdområden, inrättandet av nya anstaltstyper m.m. i enlighet med kriminalvårdsberedningens förslag (SOU 1972:64). Här finns visserligen forskningsunderlag som klart talar för riktigheten av de föreslagna reformerna i stort, men ingående studier av på vilket sätt de nya resurerna bäst skall utnyttjas bör snarast företas.

4.3.2 Inbyggd forskning

Det är av väsentlig betydelse att forskningen ges möjligheter att syssla med det faktiska innehållet i vården och inte begränsas till abstrakta begrepp med okänd förankring i verkligheten. Vår kunskap om hur det ser ut på den mest konkreta nivån i det dagliga samspelet mellan personal och klientel är klart otillräcklig. För att vi med någon rimlig grad av säkerhet skall kunna studera vilka faktorer som har betydelse och på vilka sätt de har betydelse måste forskningen till stor del äga rum på fältet, så nära den vardagliga verkligheten som möjligt.

Kommittén vill därför föreslå att forskning byggs in som en naturlig och kontinuerlig del av verksamheten inom några anstalter av olika typ och inom några frivårdsdistrikt, representativa för respektive påföljd utan särskild klientrekrytering. En fortlöpande fältforskning av denna modell har den fördelen att man åtminstone delvis kan eliminera de felkällor som uppstår i den artificiella försökssituationen, när en organisation tillfälligt blir föremål för forskning. Huvuduppgiften blir därvid att i detalj studera, dokumentera, analysera och tolka effekten av såväl rutinmässiga skeenden som händelser av mindre reguljär natur. Dessa studier bör omfatta interaktionen och dynamiken bland de intagna, mellan personal och intagna, inom personalen, mellan olika formella eller informella gruppbildningar. Vidare bör man studera samspelet mellan behandlingsenheten (anstalten, frivårdsexpeditionen etc.) och underordnade, sidoordnade eller överordnade organ, samt med sociala myndigheter och vårdorgan utanför kriminalvården. Sedan väl dessa behandlingsenheter blivit i detalj kartlagda i olika avseenden bör den försöksverksamhet av skilda slag som kan bli aktuell inom kriminalvården i första hand förläggas dit.

Inbyggd forskning kan, särskilt vid olika former av försöksverksamhet, med fördel även utnyttjas så att erfarenheter och nya uppslag direkt kan omsättas i det konkreta behandlingsprogrammet — dvs forskarna måste svara för en tillämpbar feed-back till personalen. Denna typ av forskning, baserad på ett intimt samarbete mellan behandlingsorganisation och fältforskning, inriktas inte på noggranna statistiska effektutvärderingar under en lång observationstid. Forskarens roll blir i stället att på kort sikt studera effekten av vissa åtgärder och kontinuerligt delge personalen sina

iakttagelser och slutsatser. Med utgångspunkt från dessa kan forskare och behandlare tillsammans diskutera förändringar och alternativa lösningar. Utvärderingen avser alltså här i första hand programmets inneboende möjligheter till måluppfyllelse. I vad mån programmet ger den avsedda effekten kan bestämmas först senare med evalueringsmetoder av samma slag som vid andra studier av långtidseffekter. Försöksverksamheten med modifierat terapeutiskt samhälle vid fångvårdsantalten i Gävle utgör i vissa avseenden ett exempel på denna typ av aktionsforskning.

Enligt kommitténs uppfattning bör forskning efter här angivna principer byggas in i nyinrättade eller förändrade åtgärder inom kriminalvården såsom införande av nya anstaltstyper, nya inslag som marknadsmässiga löner, studieprogram osv.

Det bör också betraktas som självklart att vid budgetplaneringen av olika innovationer medel avsätts även för vetenskaplig uppföljning av den nya verksamheten.

4.4 Basforskningsuppgifter

Den kriminologiska åtgärdsforskningen bör byggas upp på ett fundament av systematiserade, generella baskunskaper om klientel och effekter. Dessa kunskaper kan dels i sig själva ge tillräckligt underlag för vissa praktiska beslut, dels bilda utgångspunkt för mer fördjupade analyser. Denna grundinformation förutsätter i sin tur tillgång till väldefinierade person-, brotts- och behandlingsdata, till utvärderingskriterier och till kontinuerlig statistisk bearbetning och redovisning.

I detta avsnitt skall några av dessa förutsättningar närmare preciseras.

4.4.1 Registerunderlaget

En ansenlig del av den kriminologiska forskningen bygger på data hämtade ur officiella register och akter. Sådana data kan avse

a. förhållanden före brottet/påföljden: uppväxt, utbildning, familje- och bostadssituation, psykisk och fysisk hälsa m.m.;

b. brottslighet: brottstyp, omfång, tidpunkt etc. vid aktuell och vid tidigare kriminalitet;

c. påföljder: aktuella och tidigare, beteende under verkställighet m. m.;

d. förhållanden efter påföljden: återfall i brott, arbetssituation, ekonomisk situation, missbruksförekomst och liknande sociala anpassningskriterier m.m.

Information av angivet slag återfinns i personundersökningar, behandlingsjournaler, kriminalregister, hos försäkringskassor, socialvårdsorgan etc. Åtskilliga av dessa uppgifter finns databearbetade och redovisade i den officiella kriminalstatistiken, andra finns lagrade i

databanker hos resp. myndighet och kan vid behov samköras med kriminalitetsdata.

En stor del av registeruppgifterna är emellertid ofta ofullständiga och osystematiserade, utan klara definitioner och begreppsbestämningar. Eftersom inga forskningsresultat kan bli mer tillförlitliga än de grundobservationer som de utgår ifrån, är det av vikt att registerinformation och annat dataunderlag görs så korrekt och så relevant som möjligt.

En översyn bör göras på detta område med målsättningen att göra basinformationen väl definierad, entydig och lättillgänglig. Informationen bör struktureras på sådant sätt att den kan statistiskt bearbetas och samköras med andra undersökningsdata utan omfattande nya kodningar och klassificeringar. En sådan översyn bör också omfatta intensivundersökningar av tillförlitligheten i registeruppgifterna. Erfarenheten visar nämligen att även konkreta uppgifter ur exempelvis officiella register ofta är mer eller mindre felaktiga. Kännedom om storleken av denna felmarginal, som förmodligen aldrig helt kan elimineras, är av väsentlig betydelse för bedömning av undersökningsresultaten.

4.4.2 Utvärderingskriterier

För utvärdering av åtgärders effekt krävs tillförlitliga mått och kriterier. Eftersom en viktig målsättning inom kriminalvården är att förhindra recidivism blir återfall i brott den naturliga grunden för bedömning av åtgärdernas effektivitet. Som emellertid redan påpekats räcker onyanserade uppgifter om brottslighet inte särskilt långt. Brottsligheten måste specificeras och de olika kategorierna definieras klart i fråga om brottstyp, brottsomfång, återfallsfri tid efter åtgärden och liknande för att ge en klar bild. Också andra kriterier måste tillgripas: de behandlade individernas arbetsanpassning, sociala förhållanden, relationer till andra människor, psykisk hälsa, alkohol- och narkotikamissbruk m.m.

Åtgärderna kan utvärderas också från helt andra utgångspunkter; exempelvis ekonomiska eller humanitära, eller med avseende på hur de inverkar på personalen ifråga om trivsel, sjukfrekvenser etc.

En av grundförutsättningarna för en meningsfull behandlingsforskning är att sådana mått av olika slag utvecklas. Eftersom detta kräver långvarigt och omfattande utvecklingsarbete hör denna fråga till dem, som snarast bör angripas.

4.4.3 Fortlöpande statistisk redovisning

En systematiserad kriminologisk behandlingsforskning bör ha sin grund i en kontinuerlig statistisk information ifråga om brottslighet och kriminalvårdsåtgärder. Kommittén ser härvidlag med tillfredsställelse att

en väsentligt utbyggd kriminalstatistik nu håller på att ta form. Denna information kommer att omfatta dels brottsdata som ger upplysningar om utvecklingen inom olika brottstyper, dels uppgifter om lagöverträdarna och dels uppgifter om resultaten, dvs. i första hand återfallen bland dem som blivit föremål för olika påföljder.

Om den löpande statistiska rapporteringen skall få värde som forskningsbas måste vad som tidigare sagts om tillförlitligt registerunderlag, väl definierade variabler och relevanta klassificeringar av data förverkligas. Omfånget av den kontinuerliga redovisningen blir av praktiska skäl begränsat, men det är av vikt att även data, som inte kan bli föremål för ständig uppföljning, dock insamlas och lagras på sådant sätt att de kan utnyttjas för intensivundersökningar i specialstudier. Kommittén förordar därför att även fortsättningsvis uppbyggandet av det s.k. RI-systemet (rättsväsendets informationssystem) sker i nära samarbete med representanter för den kriminologiska forskningen så att insamling, lagring och redovisning av data utformas på ett sätt som underlättar vetenskaplig bearbetning.

4.4.4 Riskklassificering

Som redan påpekats i olika sammanhang kan rättvisande utvärderingar av behandlingseffekter och därmed jämförelser mellan olika åtgärder och behandlingsformer göras endast mot bakgrunden av kunskap om olika klientkategoriers prognos. På basen av en generell kännedom om den statistiska samvariationen mellan återfall i brott eller annat effektmått och olika faktorer hos klientelet — t.ex. brottstyp, tidigare kriminalitet, personlighetsegenskaper m.m. — kan man bestämma den sannolika risken för misslyckande inom en given grupp individer där man känner fördelningen av dessa faktorer. Avvikelser i behandlingsutfallet från den statistiskt förväntade risken kan därefter användas som ett mått på åtgärdens faktiska effekt.

Sådana riskklassificeringar måste grunda sig på omfattande och minutiöst genomförda återfallsundersökningar, som bygger på tillförlitliga beskrivningar av de dömda och deras situation och på tillförlitliga kriterier på behandlingsutfallet, dvs. de basforskningsuppgifter som angivits i de närmast föregående avsnitten.

4.4.5 Metodutveckling

Empiriska undersökningar innebär generellt vissa metodiska problem som måste lösas på ett acceptabelt sätt. Om inte adekvata metoder för observation och analys av data står till buds, måste sådana metoder utvecklas. Den kriminologiska behandlingsforskningen är här inget

undantag. De undersökningstekniska svårigheter, som denna forskning erbjuder, kan väl i regel sägas vara av generell natur men får ofta en för forskningsområdet specifik utformning. Undersökningstekniska svagheter i kriminologiska behandlingsundersökningar får ibland tillskrivas underlåtenhet att tillämpa tillgängliga och kända metoder. I andra fall krävs att tekniker som etablerats i andra sammanhang modifieras för att bli användbara i det speciella forskningsprojektet. I åter andra fall kan undersökningstekniska innovationer behövas.

Ett delområde med relativt outvecklade forskningsmetoder är studiet av fångvårdsanstalter och andra s.k. totala institutioner, deras organisation, innehåll och förändringar, med tonvikt på samspelet mellan olika rollinnehavare inom anstalterna. Institutionsstrukturen och samspelsförhållanden tenderar att göra åtminstone vissa personkategorier misstänksamma mot forskaren och undersökningen. För både intagna och anställda ligger tanken nära till hands att utfallet av undersökningen kan påverka deras situation, vilket gör tillförlitligheten hos både intervjuer och direktobservationer mer än vanligt tvivelaktig. De attityder och beteenden som visas upp för undersökaren kan vara avsedda att dölja besvärande förhållanden. I den mån det studerade samspelet är konfliktfyllt, förvärras de generella svårigheterna att bedöma validiteten i s.k. deltagande observation. Inte heller kan alla situationer och förlopp observeras, utan man måste göra ett urval. Efter vilka kriterier och hur detta skall ske, blir en intrikat fråga. Det framstår därför som angeläget med utvecklingsarbete inriktat på sådana undersökningstekniska problem som här exemplifierats.

4.5 Specificerade forskningsuppgifter

Vid redovisningen av de områden där forskningen kan ge mest utbyte har de olika frågorna för överskådlighetens skull grupperats under några huvudrubriker. I praktiken kan dock sådana klara gränser upprätthållas endast i undantagsfall. Enligt kommitténs allmänna synsätt måste alla åtgärder och vårdelement betraktas som komplexa samspel mellan en mängd faktorer. Rubrikerna i det följande bör därför i första hand ses som lämpliga utgångspunkter för analyser av enskilda frågeställningar, varvid det ständigt är underförstått att problemet kan belysas också ur andra synvinklar och ses i interaktion med andra förhållanden.

4.5.1 Organisationsforskning

Såväl anstalts- som frivården måste göras till föremål för forskning med organisationen eller separata organisationselement som enhet. Medan fångvårdsanstalten utgör en viktig organisationsenhet inom den slutna vården, har på frivårdssidan skyddskonsulentexpeditionen en liknande funktion.

Inom anstalten är hierarkin inom personal- och klientkollektivet samt därmed sammanhängande kommunikationssystem och ansvarsfördelning av stort intresse. Bl.a. bör sådana specialistkategorier som psykiater och psykologer och deras inflytande på systemet studeras. Med hänseende till kommunikationsmönstret med klienter bör framförallt sådana institutioner jämföras med varandra, där stora olikheter i hierarkin föreligger.

Inom skyddskonsulentexpeditionen utgör triaden assistent — övervakare — klient en central organisationell enhet. Föga är känt om olika effekter för klienten när olika organisationella alternativ tillämpas på denna punkt — exempelvis om i det ena fallet skyddsassistenten fungerar som handledare för övervakaren och i det andra fallet såsom en aktiv behandlare.

Även effekten av skillnader i den totala behandlingsstrategin olika skyddskonsulentexpeditioner emellan bör analyseras, t.ex. jämförelser mellan expeditioner där rekrytering, utbildning och handledning av övervakare utgör de centrala momenten i frivårdsarbetet och expeditioner där det direkta klientarbetet prioriteras.

Såväl inom frivården som på anstalter är behandlingsorganisationens öppenhet gentemot klienten av stort intresse och olika organisationella alternativ för klientinformation och klientmedverkan bör utredas och belysas.

Särskilt inom frivårdsområdet kan det anses vara sannolikt, att vissa klientkategorier tar oproportionellt mycket av skyddskonsulentorganisationens tid och resurser i anspråk. Föga är känt om hur olika organisatoriska alternativ eller innovationer här kan åstadkomma en mer adekvat fördelning av resurserna.

Hur behandlingsenheternas storlek påverkar kommunikationen med klienten är dåligt belyst på såväl anstalts- som på frivårdssidan och bör studeras närmare. Dessa problem accentueras av att olika kriminalpolitiska utredningar har uttalat sig för en intensifiering av direktkontakt mellan personal inom frivård och anstaltsvård och mellan dessa och klienten. En kartläggning av det geografiska avståndets betydelse för organisationens resurser torde härvid vara av stort värde.

Kommunikationen mellan olika organisationella enheter är emellertid inte begränsad till anstalter — frivårdsdistrikt. Även anstaltssystemet kan ses som en enhet och exempelvis systematiken bakom klientförflyttningar studeras med hänseende till olika anstalters resurser och inriktning. Anstaltssystemets samspel med det omgivande samhället bör givetvis också studeras.

Både på anstalts- och frivårdssidan bör styrningen och beslutsprocesserna studeras mot bakgrund av dimensionen centralisering — decentralisering (kriminalvårdsstyrelsen, räjongen, anstalten resp skyddskonsulentdistriktet). När det gäller styrningsprocesser inom frivården är det viktigt att kartlägga övervakningsnämndernas roll.

Av intresse är att utreda vilka beslut som fattas på olika nivåer av enskilda befattningshavare eller av grupper. Analyser av faktaunderlaget för besluten och av tidsförloppen i kedjan — behov av beslut — beslutsfattande — genomförande av beslut — torde här vara väsentliga.

Vid sidan av de formella kommunikations- och styrningsmönstren bör ägnas uppmärksamhet åt det informella kommunikationssystemet.

Kriminalvårdsorganens kontakter med andra behandlingsorgan — framförallt på sjukvårds- och socialvårdssidan — har visserligen på många håll utvecklats i fråga om samarbete på administrativ nivå men än idag saknas modeller för en gemensam behandlingsstrategi. Konstruktion och prövning av samarbetsmodeller har sin givna plats inom behandlingsforskningen.

Det bör här framhållas att sättet att mäta effekterna innebär ett problem vid många av de ovan skisserade undersökningarna. Det torde ofta inom organisationsforskningen bli nödvändigt att använda andra mått än graden av återanpassning som den kan avläsas i registren. För vissa studier på dessa områden måste samarbetet mellan forskare och behandlare intensifieras och konkretiseras.

4.5.2 Klientelet

Åtgärdsforskningen, särskilt i den del som sysslar med utvärderingar, kräver exakt och omfattande kunskap om de människor som blir föremål för behandlingen. Man måste kunna beskriva dem både ifråga om mer statiska egenskaper och med avseende på dynamiska processer och interaktionsmönster under och efter behandlingsperioden.

Klassifikationer av lagöverträdarna

Som framgått bl.a. av översikten i kapitel 2 om forskningsmetoder och behandlingseffekter finns ett klart samspel mellan egenskaper hos de behandlade individerna och egenskaper hos behandlingen. En åtgärd eller en specifik behandlingsutformning, som ger goda resultat för en viss kategori lagöverträdare, kan ge negativa resultat för en annan kategori. Med en annan typ av behandling skulle resultaten för de båda kategorierna blivit omvänt.

En utvärdering av åtgärdseffekterna blir sålunda tämligen meningslös utan tillräcklig kännedom om de behandlade individerna. Denna kunskap måste systematiseras för att medge vetenskaplig bearbetning. En angelägen forskningsuppgift blir därför utarbetande av behandlingsrelevanta system för klassificering och typindelning av klienterna.

Kriminalvårdsklientelets behov

Liksom andra mänskliga handlingar kan också det kriminella beteendet ses som resultat av ett samspel mellan en mängd behov — materiella, sociala och emotionella — och det sätt på vilket de kan tillfredsställas. Behandlingsåtgärderna kan inte förväntas ge avsedd effekt om inte en rad grundläggande behov tillgodoses. Behandlingsstrategin måste därför på sikt sträva till att ge lagöverträdare liksom andra medborgare fullvärdiga möjligheter till försörjning, utbildning, bostad, kroppslig och psykoterapeutisk rehabilitering, kontaktrelationer etc. Förutsättningen för ett sådant mångfacetterat behandlingsprogram är en grundlig kartläggning av kriminalvårdsklientelet i alla dessa avseenden.

Kartläggningen bör omfatta förhållandena då påföljden börjar, vid frigivningen och under frivårdstiden. Analysen av klienternas behov bör kompletteras med analyser av vårdorganens faktiska möjligheter att medverka till att uppfylla behoven.

En inventering av denna typ har kommittén veterligt aldrig företagits i större skala. Den bör kunna ge en uppfattning om hur stora resursförstärkningar och andra stödåtgärder som behövs inom kriminalvården och hos de sociala organ som kriminalvården samarbetar med eller hänvisar till. På denna grundval bör ett långsiktigt kriminalpolitiskt utbyggnadsprogram kunna formuleras.

Utstötningsproblematiken

Det är allmänt omvittnat att i samhället verkar starka utstötningsmekanismer, som försvårar resocialisering och som kan antas delvis eller helt eliminera de eventuella positiva effekterna av kriminalvårdens åtgärder. Det är därför väsentligt att studera hur detta motstånd att acceptera brottslingen konkret tar sig ut på arbetsplatser och utbildningsanstalter samt hos hyresvärdar, anhöriga och andra som den dömde kommer i kontakt med. Sedan större kunskaper vunnits om arten och omfånget av sådana anpassningshinder kan man genom vetenskapligt styrd försöksverksamhet utarbeta lämpliga motåtgärder.

Avvikar-rollen

Den andra sidan av utstötningsproblematiken är de kriminellas uppfattning om sig själva. Genom myndigheternas ingripanden, genom erfarenheterna under institutionsvistelser och genom omgivningens avvisande attityder uppstår hos många en benägenhet att definiera sig som avvikare, utanför den normala sociala gemenskapen. Ofta synes detta vara en process som startar tidigt och som påskyndas och förstärks genom upprepade, bekräftande upplevelser. Det torde vara i det närmaste ogenomförligt att till ett normalt socialt liv återföra den som själv

identifierar sig som en mer eller mindre kronisk brottsling och som också föreställer sig att andra upplever honom på samma sätt.

En högst väsentlig uppgift för forskningen blir därför att studera hur denna avvikar-roll är beskaffad, varvid särskilt jämförelser mellan olika utvecklingsstadier – övervakad, ungdomsvårdsskoleelev, ungdomsfängelseelev, återfallsbrottsling, internerad etc. – kan förväntas vara givande.

Utöver själva innehållet i avvikar-rollen är det viktigt att studera hur internaliseringen av de asociala normerna går till, vilka faktorer inom och utom anstalt som gynnar uppkomsten av den kriminella identiteten och vilka som verkar i motsatt riktning, och hur uppkomstbetingelserna skall kunna påverkas.

4.5.3 Behandlingsinnehållet

Oavsett vilka värderingar och målsättningar som bestämmer kriminalvårdens utformning får de olika påföljderna och behandlingsinslagen sin reella innebörd för klienten genom hans egna erfarenheter och upplevelser av dem. Påföljderna och deras omedelbara effekter bör därför studeras så som de konkret gestaltar sig för klienten. Eftersom varje påföljd eller behandling är sammansatt av en mängd olika element, innebär sådana studier differentierade och minutiösa beskrivningar av de olika inslagen i vården, analyser av hur klienterna reagerar på dem och tolkningar och utvärderingar av effekterna och konsekvenserna både i kortare och längre tidsperspektiv. Här kan endast anges några av de områden där behovet av sådan forskning är mest iögonenfallande.

Anstaltsvården

En viktig sektor inom institutionsvården utgörs av interaktionen mellan personal och intagna i det dagliga umgänget. Kommunikationerna bör beskrivas konkret i fråga om frekvens och innehåll och framförallt i fråga om emotionella kvaliteter såsom uttryck för antagonism, förakt resp uppmuntran, förtroende osv. Hur dessa relationer faktiskt ser ut och hur de inverkar på den intagnes attityder, självkänsla och andra känslomässiga upplevelser kan antas vara av väsentlig betydelse för om den samlade effekten av institutionsvistelsen blir positiv eller negativ.

Ett annat viktigt område utgörs av sanktioner och belöningar: bestraffningar och förmåner, förflyttningar till öppen eller till sluten anstalt, förlängning eller avkortning av anstaltstiden, permissioner, frigång etc. De olika åtgärderna bör beskrivas med avseende på vad de helt konkret innebär för de intagna, hur de intagna själva upplever dem och hur de inverkar på

attityder och beteenden. Hur reagerar exempelvis den som blir föremål för ett isoleringsstraff, eller vilka är de psykiska effekterna på kort eller lång sikt av långvarig vistelse inom en ur säkerhetssynpunkt särskilt utformad avdelning? På motsvarande sätt bör naturligtvis effekterna av de positiva åtgärderna studeras. Permissionsinstitutet exempelvis förtjänar att granskas med avseende på de principer efter vilka permission meddelas, på vilka sätt permissionerna används, vilka förutsättningar de intagna har ifråga om bostad, ekonomi, kontaktrelationer etc. att konstruktivt utnyttja permissionerna, hur misslyckandena fördelar sig på olika klientkategorier etc.

Sysselsättningen under arbetstid är en annan sektor som förtjänar ett närmare studium. Bl.a. bör granskas i vilken utsträckning tillgängliga arbetsuppgifter utgör ett led i förberedelserna för livet i frihet i fråga om bl.a. yrkeskunskaper och arbetsattityder. På motsvarande sätt bör formerna för den teoretiska studieverksamheten, de intagnas reaktioner och de faktiska resultaten undersökas.

Andra exempel på moment i anstaltsbehandlingen som bör beskrivas och analyseras närmare är formerna för kontakt med yttervärlden, både per korrespondens och genom fängelsebesökare, fritidsaktiviteterna, bruket av psykofarmaka och dess konsekvenser.

Det kan ges mångfaldiga exempel på sådana byggstenar som sammantagna bildar den konstruktion som kallas anstaltsbehandling. Det kan antas att ingående studier av dessa separata element och deras effekter kan ge en mer levande bild av hur anstaltsvistelsen, på ont eller gott, påverkar de intagna än utvärderingar i form av återfallsfrekvenser och liknande. Det torde också vara på denna konkreta nivå som man har de största möjligheterna att med små eller inga resursförstärkningar göra behandlingen mer konstruktiv.

Frivården

Också frivården måste detaljerat beskrivas i fråga om faktiska förhållanden och processer. Stor vikt bör därvid läggas vid klienternas egna behov, upplevelser och förväntningar.

Särskild uppmärksamhet måste ägnas övervakningen som i sig inrymmer en mängd frågeställningar av vilka här bara ett fåtal skall beröras i korthet. Förhållandet mellan övervakare och klient bör studeras ur sådana aspekter som kontaktfrekvens, var man träffas, på vems initiativ det sker, vilka frågor man ägnar sammanträffandena åt och liknande faktorer.

Minst lika viktigt är att studera de känslomässiga kvaliteterna i övervakningssituationen. Hit hör sådana frågor som i vilken utsträckning man kan realisera målsättningen att genom övervakarens person erbjuda positiva emotionella relationer, vilka konkreta uttryck konflikten mellan

hjälp och kontrollfunktion i övervakningen tar sig och hur den konflikten inverkar på kontakten.

Betydelsefulla forskningsuppgifter i detta sammanhang är analyser av skillnaderna mellan tjänstemannaövervakare och lekmannaövervakare, studier av effekten av utbildning och handledning av övervakarna och försök med systematisk matchning mellan klient och övervakare för att nå optimala interpersonella relationer.

De materiella och social-kurativa elementen i frivården bör konkret beskrivas och analyseras med utgångspunkt från dels klienternas behov, dels det sätt på vilket dessa behov tillgodoses.

För att förstå frivårdsklientens situation och de svårigheter som möter honom bör man i detalj kartlägga vad som sker när han behöver ekonomisk hjälp, hur han uppträder och hur han bemöts hos arbetsförmedlingsorganen, vilken typ av anställningar han erbjuds och vilka han accepterar, hurdan bostad han tilldelas, vad vistelsen på frivårdshotell innebär etc. På grundval av sådan dokumentation kan praktiska åtgärder utformas i fråga om resursfördelning, samarbetsmetoder med berörda sociala serviceorgan, informations- och rekryteringsaktiviteter bland arbetsgivare och på bostadsmarknaden och liknande.

Några av de viktigaste frågorna inom frivården gäller hur tillgängliga resurser bäst bör utnyttjas. På vilka kategorier inom klientelet bör man i första hand satsa, hur länge skall satsningen pågå — dvs. hur lång skall övervakningstiden vara, skall resurserna koncentreras till den materiella sektorn eller till den personella? Vårdinnehållet blir i hög grad beroende av hur sådana frågor besvaras och det är därför angeläget att möjligheter ges till en flexibel försöksverksamhet.

4.5.4 Personalen

En av de mest betydelsefulla faktorerna i allt vård- och behandlingsarbete är den personal som har direktkontakt med klienterna. Detta gäller i särskilt hög grad anstaltsvården, där praktiskt taget all aktivitet sker i närvaro av någon befattningshavare.

Vad som ovan sagts om forskning rörande vårdinnehållet innefattar stora delar av personalproblematiken. Här skall därför endast i korthet preciseras några väsentliga forskningsuppgifter beträffande personalen.

Personalens attityder och inställning bör studeras med särskild hänsyn till avvikelser eller överensstämmelser med kriminalvårdens målsättningar. Det är väsentligt med ökade kunskaper om hur personalattityderna förändras, vilka faktorer som åstadkommer sådana förändringar och hur dessa faktorer kan styras. Gruppdynamiken inom personalkåren är ett annat viktigt område där divergerande målsättningar, konflikter och kommunikationsproblem bör studeras särskilt noga. Personal- och

övervakarutbildningen och dess effekter, bl.a. i fråga om attitydpåverkan, är en annan sektor som bör bli föremål för fördjupade analyser. Urvalsförfarande och rekryteringsprinciper samt deras inverkan på arbetsprestationer och yrkeslämplighet är en annan självklar forskningsuppgift inom personalsektorn.

4.5.5 Jämförande effektundersökningar

Som en av huvudprinciperna inom åtgärdsforskningen har kommittén i olika sammanhang angivit effektjämförelser mellan olika påföljder och mellan olika utformningar av behandlingens innehåll inom samma påföljd varvid skillnader i klientelets behandlingsbarhet beaktas. Sådana jämförelser kan i viss utsträckning anställas inom ramen för det basforskningsprogram som skisserats ovan, framförallt genom utnyttjande av förutsägelsetabeller och besläktade metoder. För flertalet frågeställningar kan dock denna forskningstyp endast ge allmänna och vägledande anvisningar. Specialundersökningar torde bli nödvändiga för mer fördjupade analyser.

Av den mängd frågor som bör belysas genom jämförande utvärderingar skall här anges endast några av de största och principiellt mest viktiga.

Av många skäl hör analyser av effekterna av institutionsbehandling i jämförelse med vård i frihet till de mest angelägna uppgifterna. Många tidigare refererade undersökningar antyder klart att frivårdens rehabiliteringseffekter, åtminstone för vissa klientgrupper och med vissa yttre vårdförutsättningar uppfyllda, i vart fall inte är sämre än anstaltsvårdens. Kommittén har försökt få till stånd en sådan jämförande experimentell undersökning, där inom vissa klientgrupper, som normalt döms till frihetsstraff, ett antal slumpvis uttagna individer i stället skulle beredas vård i frihet. Planerna kunde dock inte genomföras på grund av juridiska hinder. Ytterligare försök bör dock göras att efter sådana linjer studera denna centrala fråga.

Ett annat område där jämförande effektundersökningar bör anställas är graden av slutenhet i anstaltsvården. Också här finns undersökningar som leder till att skillnader i effekt måste ifrågasättas. Mycket talar för att med likvärdiga klientgrupper ger öppna anstalter inte sämre resultat än slutna. Också när det gäller påföljdens längd, både inom anstaltsvård och frivård, tyder många forskningsresultat på att denna faktor inte har någon större betydelse för behandlingsutfallet. En annan viktig frågeställning, som är föga belyst av forskningen, gäller effektskillnaderna mellan tidsbestämda och tidsobestämda påföljder.

För samtliga angivna frågor, liksom för övrigt vid all resultatevaluering, gäller att forskningen måste arbeta med väl definierade och differentierade klientgrupper, eftersom sannolikt effekterna varierar högst avsevärt mellan olika kategorier.

Jämförande utvärderingar som avser likvärdiga klientgrupper visar oftast mycket små skillnader då återfallsfrekvens används som effektkriterium. Detta innebär inte att sådan forskning blir mindre betydelsefull. Tvärtom ger sådana fynd anvisning om att utöver de rena rehabiliteringseffekterna finns i behandlingsutformningen även ett stort spelrum för ekonomiska, humanitära, allmänpreventiva och andra väsentliga synpunkter.

4.5.6 Speciella behandlingsinslag

Till sist skall endast summariskt beröras några speciella inslag i behandlingen, vilka bör bli föremål för forskning.

Olika former av psykoterapeutiskt orienterade metoder bör prövas experimentellt. Hit hör gruppterapi i olika utformning, varierande typer av s.k. beteendeterapi eller beteendemodifikation och psykodynamiskt inriktad individualterapi av skilda slag. Bl.a. bör det lovande försök med s.k. klient-centrerad terapi, som genomförts med till skyddstillsyn dömda, upprepas också på andra klientgrupper. Insikten om att sociala och psykiska störningar ofta har sin rot i de känslomässiga relationerna familjemedlemmarna emellan, har inom andra vårdområden lett till försök med familjeterapi, vilket bör prövas inom kriminalvården.

Förberedelse för livet utanför institutionen i form av s.k. utskrivningsträning och liknande åtgärder hör till de metoder som bör underkastas en systematiserad utvärdering.

Ett annat angeläget område för forskningen är studier av samarbets- och kommunikationsformer mellan intagna, personal och kriminalvårdsmyndigheter, de intagnas medbestämmandemöjligheter och liknande frågor. I detta sammanhang kan också betonas behovet av konfliktstudier kring strejker och liknande aktioner, varvid uppkomst, avsikter och lösningar bör belysas. Speciellt på dessa punkter men också inom andra områden av forskningen torde det vara nödvändigt att stimulera de intagna till en aktiv medverkan i planering och genomförande av forskningsuppgifter i väsentligt större utsträckning än hittills.

En viktig sektor för forskningen inom kriminalvården utgörs av behandlingen av främst narkotika — men även av alkoholmissbrukare. Spridningseffekter till icke-missbrukare, symtomfixering vid eventuell placering i speciella narkomanvårdsenheter och problemet med vårdkontinuitet är några exempel på viktiga frågor. Forskningssamarbete bör på denna punkt etableras med vårdorgan direkt inriktade på missbrukarbehandling.

5 Kriminologiska forskningsorganisationer i vissa andra länder

5.1 Allmänt

Denna översikt av forskningsorganisationer har med nödvändighet begränsats till relativt få länder. Till en del beror detta på svårigheterna att erhålla adekvat information. Ett viktigare skäl är att systematiska forskningsprogram av signifikant betydelse för kriminalpolitik och praktik fortfarande förekommer påfallande sällan. I USA summerades situationen år 1967 av 'President's Commission on Law Enforcement and the Administration of Justice ' på följande sätt:

'Kommissionen har funnit.....att det största behovet är behovet av kunskap. Landet ger ut mer än 4 miljarder dollar varje år enbart på det kriminalrättsliga systemet. Anslagen för deskriptiv, operationell och utvärderande forskning, som är en förutsättning för ett rationellt brottskontrollprogram, är dock obetydliga. Nästan varje industri företar årligen betydande investeringar i forskning. Omkring 15% av försvarsdepartementets budget är avsatt till forskning. Även om olika fält har behov av olika forskningsnivåer, är det värt att notera att av de totala kostnaderna för brottskontroll drar forskningen endast en bråkdel av 1%. Staten tilldelar förmodligen inte något annat område av motsvarande angelägenhetsgrad så stora resurser med så liten kunskap om vad som göres.'

Ungefär samtidigt som det ovanstående skrevs noterade Europarådet likartade problem i Europa och företog en rundfråga till 15 medlemsstater om de statliga kostnaderna för brottsligheten och om storleken av de offentliga anslagen för kriminologisk forskning. I en rapport om forskningsanslagen sammanfattar Martin (1967)

'.....beloppen är påfallande små i förhållande till angivna kostnader för samhällets åtgärder mot brottslighet. Endast ett land redovisar för ändamålet mer än 0,1% av de totala kostnaderna. Även om man bortser från att vissa av de uppgifter som nämns i svaren endast delvis hänför sig till

empirisk kriminologisk eller ens polisvetenskaplig forskning tycks det som om man endast nätt och jämnt har börjat acceptera uppfattningen att den praktiska verksamheten skulle kunna tillföras kunskap genom forskning.'

Europarådets siffror överensstämmer med de resultat som lagts fram i en undersökning av tillgängliga resurser för kriminologisk forskning i de nordiska länderna (Christiansen 1970). I denna framkom att tillgängliga resurser för kriminologisk forskning i procent av kostnader för samhällets åtgärder mot brottslighet låg mellan 0,03% och 0,11%.

Det bör påpekas att jämförelser mellan länder både då det gäller tillgängliga medel för kriminologisk forskning och kostnader för brottsbekämpning bör tas med reservation. De uppskattningar som kan göras varierar från land till land. Skillnaderna är i allmänhet stora då det gäller ingående kostnadsposter; avgränsningar av skilda delposter är ej entydiga och olika beräkningsmetoder har använts.

5.2 Norden

I *Finland* finns två viktiga forskningsenheter, båda anknutna till förvaltningsmyndigheter.

Kriminologiska forskningsinstitutet bildades år 1963 och är underställt justitieministeriet. Det leds av en styrelse bestående av två företrädare för universiteten, en representant för justitieministeriet, chefen för polisväsendet, chefen för fångvården, generalsekreteraren i socialministeriet och biträdande chefsläkaren för den statliga hälso- och sjukvården. Styrelsen är sålunda sammansatt så att institutet tillförsäkras stort mått av självständighet och samtidigt effektiva kommunikationskanaler mellan olika statliga organ på högsta nivå. Utöver föreståndaren har institutet fyra forskare samt administrativ och kameral personal. Institutet har brett angivna direktiv att utföra forskning beträffande kriminaliteten. Forskningsprogrammet upprättas av föreståndaren och underställs institutets styrelse för godkännande. Tre huvudkategorier av forskning ligger som bas för programmet. Grundforskning betraktas som en uppgift huvudsakligen för universiteten, men i den mån vissa projekt är viktiga för utvecklingen av den finska kriminologin och inte kan genomföras på annat håll, inkluderas de i institutets verksamhet. Forskning rörande beslutsfattande hos statliga myndigheter ges högsta prioritet. Man försöker utse områden där forskningseffekten på beslutsfattandet kan bli maximal (kriterierna för detta är dels de offentliga kostnaderna och dels allmänna överväganden om önskvärd kriminalpolitik). Rutinforskning täcker översikter, dokumentation och viss samordning av den finska forskningen. Förslag har framlagts om väsentlig utvidgning av den samhällsvetenskapliga

forskningen inom justitieministeriets verksamhetsområde, varvid institutet för kriminologi skulle ingå som en del av en större organisation.

Den andra finska forskningsenheten är en år 1971 inrättad forsknings- och utvecklingsavdelning vid fångvårdsstyrelsen. Den består av fyra personer och planer föreligger om utvidgning i en nära framtid till sex personer varav fyra skall vara kvalificerade forskare. Arbetet har i initialskedet inriktats på att insamla uppgifter om fängelsesystemets arbetssätt. Sålunda har man genom speciella frågeformulär samlat uppgifter om exempelvis bruk och missbruk av permissioner. Enheten förväntas bli särskilt värdefull när det gäller att frambringa information, som ger fångvårdsstyrelsen möjlighet att presentera sina arbetsformer och när frågor ställs i riksdagen. Den väntas också ge underlag för modifieringar och förbättringar av fångvårdens metoder. En detaljerad redogörelse för enhetens projekt kommer att bli tillgänglig inom kort.

I *Norge* är det viktigaste organet för kriminologisk forskning Institutt for kriminologi og strafferett vid universitetet i Oslo. Institutet har fem heltidsanställda forskare. I viss utsträckning meddelar de undervisning, men till skillnad mot i Sverige läggs tyngdpunkten på aktivt forskningsarbete. Undervisningen betraktas endast som ett nödvändigt sätt att försäkra sig om en fortlöpande tillgång av studenter, av vilka några senare blir forskare. De personer som är anställda som heltidsforskare vid institutet har till sin hjälp fyra eller fem studenter som deltidsanställda forskningsassistenter.

Institutet planerar huvudsakligen själv oberoende av andra organ, sitt forskningsprogram. Institutet är extremt inriktat på kriminologins teoretiska aspekter, vilket också avgör forskningsprogrammet. Detta innebär inte att institutet vägrar att utföra forskning på begäran av förvaltningsmyndigheter eller andra organ, men detta är sällsynt och förekommer endast om den begärda forskningen kan antas vara även av teoretiskt intresse.

Från Instituttet for kriminologi og strafferett påpekas att trots den övervägande teoretiska inriktningen är de undersökningar som företas vid institutet inte utan betydelse för samhället och dess kriminalitetsproblem. Även om det inte är fråga om praktisk operationell forskning har av institutet publicerade studier kunnat belysa många viktiga kriminalpolitiska frågor. Man betraktar vid institutet sitt arbete som ett gott exempel på den friare ansats att på djupet studera kriminalpolitikens bredare frågor som kan förväntas av universitetsinstitutioner.

Vid sidan av Instituttet for kriminologi og strafferett förekommer viss forskning med kriminologisk anknytning vid andra universitetsinstitutioner. Särskilt de beteendevetenskapliga institutionerna tar upp kriminologiska problem, där framför allt rättssociologiska frågor tilldragit sig stor uppmärksamhet. Även i dessa fall är det tydligt att

forskningen utgår från den teoretiska snarare än från den omedelbara praktiska betydelsen.

I *Danmark* bedrivs kriminologisk forskning främst vid universiteten, framför allt vid Kriminalistiska Institutet vid Köpenhamns universitet. Institutet som inrättades år 1957 har en självständig ställning inom universitetet och bedriver utom viss undervisning fortlöpande vetenskaplig forskning inom kriminologi, kriminalpolitik och straffrätt. Forskningsverksamheten omfattar bl.a. aktuella problem rörande brottskontroll och behandling av brottslingar. Den fasta personalstaben består av två professorer, tre lektorer, en adjunkt/lektor, en doktorandstipendiat, en förste assistent och tre assistenter vartill kommer medel för studentmedhjälp i olika projekt.

Direktoratet for faengselvaesendet har år 1972 tillsatt en koordinationskommitté rörande forskningen inom kriminalvården. Kommittén är sammansatt av representanter för universiteten och för de forskningsinstitutioner som kan tänkas utföra uppgifter av relevans för kriminalvården. Kommittén har till uppgift att medverka till en koordinering av forskningen inom kriminalvården samt att vara rådgivare vid genomförande av forskningsuppgifter som kriminalvården själv igångsätter. Kommittén skall, som ett led i koordineringen, företa en kartläggning av forskningen på området och ombesörja den nödvändiga information som rör denna forskning. Inom faengseldirektoratet arbetar man på att utforma ett forskningsprogram som skall föreläggas kommittén. Den forskning som nu finns inom faengseldirektoratet är av ytterst begränsat omfång och består i realiteten av 3-4 studenter som under ledning av en juridisk medarbetare företar de löpande statistiska redogörelserna och som härutöver endast kan genomföra mindre och elementära undersökningar. Avsikten är att i framtiden större projekt skall placeras ut i olika vetenskapliga institutioner vid universiteten och liknande. Under budgetåret 1972/73 har 400.000 kronor avsatts till forskningsändamål och direktoratet har ansökt om samma belopp för budgetåret 1973/74.

5.3 Västtyskland

I *Västtyskland* utförs forskningen till större delen vid universiteten. En färsk rapport (Kaiser och Würtenberger 1972) redovisar 17 fakulteter eller institut vid universiteten som ägnar sig åt kriminologisk forskning. Stor del av denna forskning tycks emellertid utgöra en del av undervisningen i kriminologi, och dess resurser och målsättningar är blygsamma. I förbundsrepubliken utför normalt offentliga myndigheter och institutioner kriminologiska forskningsprogram endast i begränsad utsträckning. Medan justitiedepartementet i delstaten Nord-Rhein Westfalen förfogar över 75.000 DM per år för kriminalvårdsforskning har man i Hessen tillgång till

endast 3.000 DM för att stödja vetenskapliga sammanslutningar. Ett unikt institut har emellertid nu inrättats som en del av Max Planck-institutet vid universitetet i Freiburg i Breisgau. Detta institut — Institutet för kriminologisk forskning — har som huvuduppgift att genomföra forskning.

Institutet — CRI — var planerat att starta år 1969 men kom inte igång förrän år 1970. Det är avsett att ha en personal bestående av en forskningschef och åtta forskare samt fem tjänstemän för administration och kansligöromål. I mitten av år 1972 var forskningschefen och fem av forskarna tillsatta liksom tre befattningshavare inom kanslipersonalen. Forskningsgruppen består av två sociologer, en psykolog och två jurister. Ytterligare en psykolog skall börja före utgången av år 1972 och alla tjänster avses vara besatta år 1974. Eftersom CRI kan få hjälp från Max Planck-institutet i administrativa ärenden, beräknas att mindre än 10% av arbetstiden skall behöva ägnas åt rutinbetonad administration. Max Planck-institutet hjälper också till med biblioteksorganisationen. Endast en fjärdedels forskartjänst används till dokumentation, framför allt beställningar av böcker. Dokumentationsfrågorna har emellertid inte negligerats. Under sin korta tillvaro har CRI använt 120.000 DM för detta ändamål. Tre fjärdedelar av det erhållna materialet är utländskt. Bland annat prenumererar man på omkring 130 kriminologiska tidskrifter. Enligt de planer som drogs upp år 1969 skulle CRI ha en årlig forskningsbudget på omkring 100.000 DM och likaledes årliga bibliotekskostnader på 80.000 DM. Under uppbyggnadsskedet har man emellertid tillgång till speciella fonder. Från och med år 1973 beräknas de direkta forskningskostnaderna till ungefär 150.000 DM. Den totala budgeten för institutet under år 1974 har beräknats till omkring 1 milj DM.

Tre större forskningsprojekt har påbörjats eller är under planering. De avser avvikande beteende och social kontroll på arbetsplatsen, dold kriminalitet och åklagarmyndigheternas funktionssätt.

5.4 England

I *England* underlättas myndigheternas beslutsfattande genom forskning genomförd dels vid Home Office, dels vid universiteten. Home Office har i sig själv ett ansenligt, men inte fullständigt, ansvar för såväl lagstiftningsförslag och allmän politik som den praktiska administrationen av olika kriminalvårdsorgan. Home Office kombinerar därför i sig funktioner som i Sverige skulle delas mellan justitiedepartementet, kriminalvårdsstyrelsen och rikspolisstyrelsen. Detta förklarar att man täcker relativt stora forskningsområden. Brottsförebyggande och brottsspaning blir föremål för forskningsverksamhet inom Police Research and Development Branch. Medan ansenligt intresse på detta område har fokuserats på informations- och ledningssystem i avsikt att mer effektivt

kunna utnyttja polisstyrkorna, har också andra frågor kommit upp av större intresse för kriminalrättssystemet i dess helhet. Försök har gjorts att bestämma den relativa betydelsen av olika slags brott. Detta är en fråga inte bara om upptäcktsfrekvenser, kostnader och skadeverkningar utan är också relaterat till hur de kriminella karriärerna gestaltar sig och till metoder för ingripanden. Det skall emellertid genast utsägas att man ännu inte kunnat skapa en modell för kriminalrättssystemet som skulle göra det möjligt att fastställa dess effektivitet och att anvisa alternativa strategier.

Den utan tvekan viktigaste forskningsenheten inom den statliga förvaltningen är Home Office Research Unit, som inrättades år 1957. Dess uppgifter var att företa forskning om brottsorsaker och behandling av lagöverträdare och därmed förknippade frågor. År 1968 utsträcktes forskningsområdet till att gälla även rasproblem. Senare har enhetens ansvar för frågor kring barnavård och adoption övergått till Department of Health and Social Services. Även efter detta är enhetens arbetsfält stort. Enbart åtgärdssektorn omfattar en fängelsepopulation på 40.000 personer och 110.000 personer i frivård.

Personalen består av en chef och en biträdande chef tillsammans med 55 heltidsanställda forskare och 30 personer för administrations- och kontorsgöromål. Utöver lönerna hade enheten budgetåret 1971/72 tillgång till 270.000 pund för sina egna forskningsprojekt. Ytterligare 202.000 pund användes för att stödja forskning vid universiteten. (Av dessa belopp gick 4.000 pund 1970/71 och 25.000 pund 1971/72 till rasrelationsforskning).

En kortfattad sammanställning över pågående forskning år 1970 upptar 43 projekt i enhetens egen regi. Vid universiteten pågick 23 andra undersökningar med ekonomiskt stöd från enheten. En stor del av den pågående forskningen rör sig om storlek och karakteristika hos lagöverträdarpopulationen, om domstolars och administrativa organs beslutsfattande samt om behandlingsmetoder och deras effektivitet.

Bland universiteten märks främst Cambridge med dess Institute of Criminology med goda resurser ifråga om pengar och personal och med ett väl utvecklat forskningsprogram. Inom dess verksamhetsram har ett stort antal studier publicerats av omedelbart intresse för den kriminalrättsliga administrationen. Tämligen nystartad är en enhet för fångvårdsforskning vid universitetet i Oxford. Vissa fakulteter vid universitetet i London liksom också vid universiteten i Southampton, Birmingham, Bristol och Durham utför forskning. Cambridge genomför f.n. en stor undersökning om våldsbrottslighet, Birmingham studerar den judiciella administrationen, Bristol forskar kring rasrelationer, Durham ägnar sig åt fängelseeffekter på långtidsdömda och London åt aspekter på den sociala adminstrationen. Frivården har ännu inte ägnats så mycket intresse från universiteten men en avdelning inom Home Office Research Unit, som sysslar med dessa frågor har placerats i Manchester och det finns förhoppningar om att detta skall

leda till forskning även vid universitetet där.

5.5 Öststaterna

I öststaterna synes man satsa hårt på kriminologisk forskning men mer konkreta uppgifter om inriktning och resultat är svåråtkomliga. En utförlig rapport över organisationen av den kriminologiska forskningen i *Sovjetunionen,* tyvärr utan detaljer i fråga om kostnader, antal forskare o. dyl., har givits av Kudriavtsev (1971). Huvudparten av forskningen bedrivs i statlig regi vid organ inom åklagarmyndigheten, domstolar, justitieministeriet etc., inom institut tillhörande den sovjetiska vetenskapsakademien och vid universiteten, framför allt vid juridiska institutionerna. Därutöver finns ett antal fristående forskningsinstitutioner, finansierade av t.ex. juristsammanslutningar. Enligt rapporten eftersträvar man självständighet hos de olika forskningsorganen, bl.a. med hänvisning till regionala, kulturellt och socialt betingade olikheter i brottsstrukturen. Också de enskilda forskarna uppges vara tillförsäkrade hög grad av oberoende. Ett påfallande drag i den sovjetiska kriminologin är strävandena att åstadkomma samordning av olika forskningsinsatser och att sprida information om forskningsresultat. Sålunda rapporterar varje forskningsinstitution regelbundet sina forskningsplaner och förändringar i dem till en statlig koordinationscentral, som därefter sprider dessa uppgifter till alla lokala forskningsorgan. Det centrala samordningsorganet anger dessutom riktlinjer, som har karaktären av rekommendationer men icke ålägganden beträffande önskvärdheten av olika slag av forskning. Den faktiska koordinationen av forskningsaktiviteterna erhålles genom direkt deltagande av forskarna själva.

Ett annat exempel på kriminologisk forskning inom öststaterna anföres av 1968 års brottmålsutredning (1971). Enligt denna källa inrättades i *Polen* år 1961 ett kriminologiskt institut under justitieministeriet. Vid detta arbetade 16 forskare varav fem var psykologer-kriminologer, sju jurister, två pedagoger, en statistiker och en psykiater. Institutet var inriktat på praktiska forskningsuppgifter för justitieministeriets räkning, medan de kriminologiska universitetsinstitutionernas forskning koncentrerades till teoretiska kriminalitetsproblem. Institutet har till uppgift att studera förekomsten av brott och effekten av olika straffpåföljder samt att göra prognoser för brottsligheten. Kriminologisk forskning av liknande slag bedrivs vid ett institut som sorterar under generalprokuratorn. Vidare bedriver polska vetenskapsakademien viss kriminologisk forskning. Viss samverkan förekommer mellan de olika instituten och universiteten. De kriminologiska instituten spelar en rådgivande roll då det gäller förberedande av lagförslag.

5.6 USA

Det är särskilt svårt att beskriva forskningens organisation i *USA* på grund av landets storlek, dess mångskiftande och allvarliga problem i fråga om kriminalitet och andra sociala frågor, de stora variationerna när det gäller att möta dessa problem på delstatlig och federal nivå och även den snabbhet med vilken förändringar sker. Den beskrivning som ges här är högst selektiv och inte med säkerhet representativ.

Den stora forskningsvolymen ger amerikansk kriminologisk forskning ett dominerande inflytande. Amerikanska problem är emellertid ofta specifikt amerikanska. Det allmänna klimatet ifråga om lagstiftning och inställning till brottslighet tycks ofta främmande för Sverige. Det är därför osäkert i vad mån forskningsansatser och metoder är relevanta för svenska förhållanden. Inte desto mindre är den inriktning man satsar på i USA giltig även i andra länder.

Många viktiga förändringar inom det amerikanska rättsväsendet har blivit genomförda genom olika 'Congressional' och 'Presidential' kommissioner. För så länge sedan som år 1931 gjorde Wickershamkommissionen de första beräkningarna av samhällets brottslighetskostnader i Förenta Staterna. År 1965 inrättade president Johnson en kommission inom Law Enforcement and the Administration of Justice, vilken publicerade ett fullständigt och viktigt betänkande för många aspekter inom rättsväsendet. Som vanligt är vid sådana kommissioners arbete genomfördes verksamheten med stöd av s.k. 'Task Forces', vilka granskade särskilda områden t.ex. kriminalvård, vetenskap och teknologi, organiserad brottslighet m.m. Många vetenskapliga experter från olika discipliner har deltagit i alla 'Task Forces.' Rekommendationer samt rapporter angående resultaten från många särskilda forskningsstudier har framlagts. Som citatet i början av detta kapitel påvisar konstateras att ett grundläggande villkor för en rationell utveckling av de kriminalrättsliga organens verksamhet är en ökad forskningsinsats.

På grundval av en rapport från en statlig kommitté (President's Commission) antogs år 1968 en lag 'Omnibus Crime Control and Safe Streets Act', avsedd att bilda underlag för utvecklingen av en samordnad planering av de kriminalrättsliga organens verksamhet. Inom justitiedepartementet inrättades Law Enforcement Assistance Administration (LEAA) med uppgift att samordna alla insatser som kunde minska brottsligheten. Organet anvisar medel till delstater och kommunala enheter som hjälp till att utveckla omfattande brottsbekämpningsprogram, att minska gatubrottsligheten genom bättre metoder till skydd för allmänheten, att förbättra rekryteringen och utbildningen inom alla kriminalrättsliga organ, förbättra relationerna mellan polis och allmänhet samt att stödja forskning inom ett vidsträckt område i fråga om

brottsbekämpningsmetoder. Eftersom det är nödvändigt att kunna visa att en tillfredsställande utvärdering kommer att ske av de projekt man söker medel till, har LEAA kommit att ge ansenligt stöd till den operationella och utvärderande forskning som tidigare var så sparsamt förekommande även i USA. LEAA fördelade under år 1969, det första verksamhetsåret, 63 miljoner dollar efter de riktlinjer som angivits ovan. Ungefär en tredjedel av detta belopp gick till stöd åt förbättrat planeringsarbete. Kongressen tilldelade LEAA 268 miljoner dollar år 1970, varav 21 miljoner för fortsatt planeringsarbete, 183 miljoner till olika delstater för aktionsprogram och 32 miljoner för försöksverksamhet med nya metoder. Åtminstone en tredjedel av de 215 miljonerna till aktions- och försöksprojekt avsåg förbättringar av kriminalvårdsprogram. LEAA äskade 480 miljoner dollar för fortsättningen av detta program under år 1971.

National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice inrättades under LEAA för att stödja och genomföra forskning och utvecklingsverksamhet beträffande brottsorsaker och förebyggande åtgärder, spaning och gripande av lagöverträdare, handhavande av kriminalrätten, rehabilitering av lagöverträdare och insamling och bearbetning av kriminalstatistik. Institutets allmänna strategi har varit att stimulera utnyttjandet av den forskningskunskap som finns inom samhällsvetenskap och naturvetenskap, systemanalys och operationell forskning samt att också för forskarna klart uttala önskemål om prioritering av brottsbekämpningsforskning (law enforcement priorities). Samarbetet mellan kriminalrättsliga myndigheter och lokala forskningsinstitutioner har kraftigt uppmuntrats. Alla de mer progressiva delstaterna har med LEAAs stöd satt igång en mängd forskningsprojekt på olika områden inom den kriminalrättsliga administrationen. Särskilt Kalifornien har blivit känt för sina försök att få fram nya metoder för behandlingsutvärdering.

En serie betydelsefulla publikationer produceras vid National Institute of Mental Health's Center for Studies on Crime and Delinquency. Verksamheten finansieras av US Department of Health, Education and Welfare. Serierna består bl.a. av litteraturöversikter och utvärderingsdiskussioner om aktuella ämnen inom brottslighetsområdet. Ändamålet med publikationerna är att informera lagstiftare och administratörer om forskningsresultat som kan vara värdefulla för utveckling och förbättring av åtgärder för att förebygga brott liksom även att informera om luckor och behov inom forskningen.

De amerikanska universiteten har sedan länge i hög grad bidragit till kunskapen om sitt lands rättsväsende. Vid flera fakulteter, exempelvis juridiska, sociologiska, psykologiska och medicinska, har inrättats speciella centers eller institutioner för sådan forskning. Det är inget tvivel om att de amerikanska universiteten härigenom har skapat viktig kunskap om brott och brottslingar, särskilt som det ofta gällt mycket breda

undersökningar. Vissa studier har varit mycket teoretiskt orienterade medan andra har genomförts i anknytning till specifika problem eller projekt. - Ett mycket gott exempel är de ursprungliga teoretiska sociologiska undersökningarna om fängelsesamhället vilka blev underlag för fortsatt empirisk forskning som lett till en förbättrad förståelse av fängelsets organisatoriska problem. Här skall nämnas endast ett fåtal av de mest kända forskningsinstitutionerna. School of Criminology, Berkeley, University of California, är en av de viktigaste. Förutom undervisning och teoretisk forskning har School of Criminology genomfört en stor undersökning av ett frivårdsprojekt i San Francisco. University of Southern California Youth Studies Center har bl.a. studerat uppfattningen av auktoritet inom frivårdsarbetet. Universitetet i Chicago har ett Centre for Criminal Justice Studies liksom universitetet i Minnesota. Vid båda universiteten utgör resultaten från den egna empiriska forskningen en viktig del av undervisningen av studenter, socialarbetare, frivårds- och fängelsepersonal etc. som deltar i speciella kurser. Brigham Young University har publicerat rapporter om Provo-experiment (Utah) gällande rehabilitering och Michiganuniversitetet har varit engagerat i evaluering av Highfields försöksverksamhet för rehabilitering av unga lagöverträdare. Academy for Contemporary Problems vid Ohios universitet studerar urbanisering och brottslighet. New York States University har också ett viktigt kriminologiskt forskningsinstitut som särskilt ägnar sig åt systemanalys. Många fler exempel skulle kunna nämnas.

Den tvingande nödvändigheten att förbättra USA:s rättsväsende har inom en kort tidsrymd lett till en betydande ökning av beskrivande och utvärderande forskning. Det är inte mindre viktigt att påpeka att många varierande och flexibla former av samarbete mellan myndigheter och forskningsorgan har förekommit. Förutom de forsknings- och utvecklingsenheter som har kommit till stånd inom myndigheter har nya och närmare kontakter skapats med universitet.

5.7 Internationellt samarbete

De statligt förankrade internationella organisationerna har under många år intresserat sig för olika aspekter av brottsbekämpning och då särskilt av utveckling och forskning på detta område. Sedan år 1955, då den första FN-kongressen ägde rum vilken behandlade brottsförebyggande verksamhet, har det från FN:s sida visats ett ökat intresse för kriminologiska forskningsorganisationer och forskningsresultat. FN har i Rom inrättat ett särskilt institut – the United Nations Social Defence Research Institute (UNSDRI) — för att underlätta utbyte av forskningsresultat mellan olika stater. UNSDRI:s forskningsprojekt organiseras internationellt och institutet behandlar särskilt frågor som kan leda till förbättringar inom den

breda kriminalpolitiska planeringen. Särskild uppmärksamhet ges bl.a. problem som uppstår i utvecklingsländer. Som exempel på UNSDRI:s arbete kan nämnas studier om allmänhetens deltagande i brottskontroll, om policy för brottsbekämpning i relation till den allmänna sociala planeringen och om kriminalvårdsinstitutioners arkitektoniska utformning.

Inom Europa har Europarådet arbetat aktivt för att främja kriminologisk forskning men också för en betydligt större användning av forskningsresultaten. Europarådets Resolution (66) nr 18 angående samarbete inom kriminologisk forskning vilken överlämnades till medlemsstaterna år 1966 rekommenderade etablering av forskningsenheter för att ge råd om kriminalpolitik till statliga myndigheter. Europarådet ger även praktiskt stöd till medlemsstater i frågor rörande forskning. År 1966 inrättades ett vetenskapligt rådgivande organ, Criminological Scientific Council, till kommittén European Committee on Crime Problems. Rådets uppdrag är att planera såväl forskningsaktiviteter som att ge stöd och råd i juridiska frågor och kriminalvårdsfrågor till statliga utredningar som arbetar inom Europarådet. Criminological Scientific Council har organiserat årliga konferenser för forskningsinstitutionernas chefer. De vid dessa konferenser presenterade rapporterna publiceras och utgör en viktig dokumentationskälla både inom och utom Europa. Rapporter rörande andra ämnen har också publicerats. Då antalet rapporter är mycket stort är det inte möjligt att här ge mer än några exempel på vilka ämnen som behandlats. De omfattar uppsatser om forskningsorganisation, effektiviteten av straff och behandlingsmetoder, fängelsesamhället, utlänningars brottslighet, den dolda kriminaliteten, olika behandlingsmetoder för olika typer av brottslingar, uppfattningar av avvikelse och kriminalitet, kriminalvårdsorganisation i den moderna staten, kriminalstatistik, forskning om brottsförebyggande aktiviteter samt våld i samhället. Dessutom insamlas och publiceras regelbundet information om pågående forskningsprojekt i medlemsstaterna. Huvudvikten för Europarådets arbete har lagts på forskning som kan tänkas bli till hjälp för regeringarna.

Nordiskt samarbete för kriminologisk forskning har förekommit sedan år 1961 då det nordiska samarbetsrådet för kriminologi inrättades. Rådet fungerar som kontakt- och informationsorgan för kriminologisk forskning i Norden och anordnar forskningsseminarier, förmedlar forskarrapporter samt svarar för publikationen 'Scandinavian Studies in Criminology.' Rådet svarar även för den vetenskapliga ledningen av vissa kriminologiska forskningsprojekt av samnordiskt intresse.

Ökade insatser på det kriminologiska forskningsområdet samt pågående utbyggnadsarbete av nationella kriminologiska forskningsorgan i vart och ett av de nordiska länderna ger förutsättningar för ytterligare utvidgningar av det nordiska kriminologiska samarbetet.

6 Nuvarande svenska forskningsresurser och forskningsorgan

6.1 Allmänt

Kapitlet ger en kort beskrivning av organisatoriska och finansiella förhållanden för kriminologisk utrednings- och forskningsverksamhet i Sverige. En översikt lämnas rörande möjligheterna till kriminologisk åtgärdsforskning inom justitiedepartementets verksamhetsområde samt av förhållanden inom universitetsväsendet. Vidare berörs förutsättningarna för kriminologiska forskningsinsatser vid vissa andra forskande och forskningsfinansierande organ.

Det har visat sig vara förenat med stora svårigheter att få precisa uppgifter om nuvarande forskningsresurser inom det kriminologiska ämnesområdet och angränsande områden. Detta hänger bl.a. samman med att forskningsstatistiken är ofullständig. Hur stor del av de samhällsvetenskapliga forskningsresurserna som kommer den kriminologiska åtgärdsforskningen tillgodo är omöjligt att ange utan särskilda undersökningar. Det förhållandet att den kriminologiska åtgärdsforskningen spänner över ett flertal discipliner, anknytningen till angränsande vårdområden samt det stora antalet privata och statliga forskningsfinansierande organ har gjort att en sådan utredning skulle bli omfattande och tidskrävande. Det har inte varit möjligt att utföra en sådan inom ramen för kommitténs arbete.

Den beskrivning som här lämnas ger endast en grov bild av nuvarande kriminologiska forskningsresurser och forskningsorgan. Påtagliga brister i redovisningen av ifrågavarande kostnader inom justitiedepartementets verksamhetsområde är ytterligare en omständighet som bidrar till att beskrivningen inte bör läggas till grund för några bestämda omdömen.

Inom statsförvaltningen finns ett ökande behov av systematiskt insamlad kunskap som underlag för översiktlig planering inom centrala samhällssektorer. På senare år har ett flertal expertorgan för samordning av forsknings- och utredningsverksamhet samt för planeringsarbetet knutits till departementen. Som exempel kan nämnas miljövårdsberedningen inom jordbruksdepartementet, transportforskningsdelegationen inom kommunikationsdepartementet, expertgruppen för regional

utredningsverksamhet (ERU) inom inrikesdepartementet. I detta sammanhang kan även erinras om den till socialdepartementet sedan år 1969 knutna samarbetskommittén för social forskning med uppgift att ta upp frågor om undersökningar av allmänt intresse som aktualiseras i det socialpolitiska arbetet och främja samarbetet i sådana frågor mellan förvaltningen och den vetenskapliga forskningen. Inom samarbetskommittén arbetar en särskild utredningsgrupp med uppgift att göra en analys av behov, resursfördelning och inriktning av den sociala sektorns forskning och utvecklingsarbete samt forskningens och utvecklingsarbetets roll i den sociala sektorns planering. Även ämbetsverk, myndigheter och andra statliga organ har fått ökade möjligheter att anlita forskningsexpertis bl.a. genom att särskilda medel anvisats för forskning och utvecklingsarbete.

6.2 Forskningsresurser inom justitiedepartementets verksamhetsområde

6.2.1 Resurser på departementsnivå

Justitiedepartementets planerings- och budgetsekretariat svarar för översiktlig planering och utformning av riktlinjer för framtida kriminalpolitik. Sekretariatet anlitar på olika sätt forskare och experter för att utföra undersökningar och utredningar som kan användas som underlag i det långsiktiga planeringsarbetet. Bl.a. kan nämnas arbetet inom den till sekretariatet knutna arbetsgruppen för kriminalitetsprognoser. I samarbete med en forskare pågår även ett omfattande forskningsprojekt 'Resursallokeringen inom rättsväsendet', vilket bekostas av statens råd för samhällsforskning. En delrapport har publicerats som bilaga till brottmålsutredningens betänkande 'Snatteri' (SOU 1971:10). Mer preciserade uppskattningar av resurser av ovanstående slag som f.n. tas i anspråk för forsknings- och utredningsverksamhet inom planerings- och budgetsekretariatet har ringa värde, eftersom medelstilldelningen är knuten till särskilda undersökningar av tillfälligt slag.

Sedan 1967 års riksdag uttalat sig för att en plan för den kriminologiska forskningen skulle utarbetas, anvisades budgetåret 1968/69 300.000 kronor på ett särskilt reservationsanslag på riksstaten. Medlen är avsedda att användas för kriminologisk forskning och utbetalas av kriminalvårdsstyrelsen efter särskilda beslut av Kungl. Maj:t. För budgetåret 1973/74 har anvisats 535.000 kronor.

Från och med år 1970 har kommittén för kriminologisk behandlingsforskning varit rådgivande organ vid fördelningen av medlen. Anslaget har disponerats för ett flertal forskningsprojekt inom anstalts- och frivårdssektorn. Huvuddelen av anslaget tas i anspråk för att bestrida

kostnaderna för den vetenskapliga uppföljningen av en förstärkning av frivården inom Sundsvalls skyddskonsulentdistrikt, vilket beslutades av 1970 års riksdag. Kostnaderna under den aktiva forskningstiden uppgår till omkring 400.000-500.000 kronor per år och innefattar kostnader för personal ingående i en forskargrupp samt medel för fältarbete, statistiska bearbetningar osv. Forskargruppen består av en projektledare, en biträdande projektledare, deltidsanställda eller arvoderade forskare för specialuppdrag samt ett biträde. Forskningsprojektet beräknas pågå till år 1978/79 och totalkostnaden har beräknats till 2,9 milj kronor. Publicering av rapporter sker kontinuerligt i projektets rapportserie. Ett flertal studier från förundersökningsperioden har publicerats.

Budgetåret 1971/72 anvisades ca 30.000 och budgetåret 1972/73 ca 85.000 kronor av anslaget för kriminologisk forskning för en vetenskaplig rapportering av försöksverksamheten med modifierat terapeutiskt samhälle på fångvårdsanstalten i Gävle. Forskningsarbetet utförs av en forskare på uppdrag av kriminalvårdsstyrelsens planerings- och utvecklingsenhet. Försöksverksamhetens initialskede har beskrivits i en rapport från kriminalvårdsstyrelsens utvecklingsenhet (Landerholm — Ek 1972).

Förutom till dessa båda forskningsprojekt har medel beviljats till ett antal smärre studier bl.a. en pilot study beträffande intensivbehandling av internerade inför vård utom anstalt (operation utskrivningsträning); ett forskningsprojekt med s.k. beteendeterapi etc.

Forskningsprojekt och undersökningar med kriminologiskt innehåll utförs även inom justitiedepartementets kommittéväsende. Härvid kan antingen experter förordnas för att utföra särskilda uppgifter som led i utredningsarbetet eller också ges forskarutbildade personer vid någon universitetsinstitution i uppdrag att belysa avgränsade problem. Någon närmare uppskattning av hur stor del av kommittéanslaget som går åt till att bestrida kostnader för sådana uppgifter är svår att göra på grund av stora variationer i medelstillgången mellan olika budgetår samt svårigheten att avgränsa forskningskostnader från övriga utredningskostnader. Det kan dock konstateras att en inte oväsentlig del av den kriminologiska forskningsverksamheten i landet har bedrivits inom kommittéväsendet eller fått ekonomiskt stöd från detsamma. Några pågående eller nyligen avslutade kommittéer kan nämnas som på olika sätt givit stöd åt kriminologiska forskningsprojekt och undersökningar.

1956 års klientelundersökning rörande ungdomsbrottslingar (Ju 1957:40) har under en följd av år haft ett flertal forskare anställda för att göra en brett upplagd vetenskaplig uppföljning av vad som händer med ungdomar som begått brott. Hittills har fyra rapporter publicerats: Faktisk brottslighet bland skolbarn (SOU 1969:1) samt Unga lagöverträdare I,II,III (SOU 1971:49, SOU 1972:76 samt SOU 1973:25). Under år 1973 väntas ytterligare två forskningsrapporter. Beräknade totalkostnader för kommittén är t.o.m.

år 1972 ca 3 milj kronor. Sådana omfattande forskningsprojekt i kommittéform är dock sällsynta.

Fångvårdens byggnadskommitté (Ju 1957:39) har bl.a. initierat och bekostat en klientelundersökning av ungdomsfängelsedömda år 1968. Forskningsprojektet övertogs vid kommitténs upplösning av kriminalvårdsstyrelsens utvecklingsenhet och en rapport har publicerats i enhetens rapportserie (Fischer och Sterfelt 1973). Trafikmålskommittén (Ju 1962:46) har låtit utföra en studie av trafikbrottsligheten. Inom samarbetsorganet för åtgärder mot ungdomsbrottsligheten (Ju 1966:58) har visst ekonomiskt stöd givits åt kriminologisk forskning, bl.a. en undersökning om våldsbrottsligheten i Stockholm och sammanställningar av forskningsresultat om ungdomsbrottslighetens uppkomstbetingelser. 1968 års brottmålsutredning (Ju 1969:54) har initierat och bekostat bl.a. studier av snatteri (SOU 1971:10). Genom 1971 års utredning om behandling av psykiskt avvikande (Ju 1971:8) bekostas delar av en undersökning angående personer dömda till sluten psykiatrisk vård.

I detta sammanhang bör nämnas det arbete som pågår inom samarbetsorganet för ADB inom rättsväsendet (Ju 1968:59). I samarbete med statskontoret och justitiedepartementets planerings- och budgetsekretariat har denna expertgrupp påbörjat införande av ADB-rutiner inom rättsväsendets skilda sektorer. Detta rättsväsendets informationssystem (RI-system) är i fullt utbyggt skick av värde för den kriminologiska forskningen, vilket tidigare påpekats i kapitel fyra.

6.2.2 Resurser på verksnivå

Kriminalvårdsstyrelsens planerings- och utvecklingsenhet inrättades den 1 januari 1971 och fick bl.a. till uppgift att göra vetenskapliga uppföljningar och redovisningar av utvecklingsarbete inom kriminalvårdsstyrelsens verksamhetsområde. Enheten har en rad expertfunktioner såsom planering och organisation av kriminalvårdsforskning, insamling av svenska och utländska vetenskapliga dokument och forskningsresultat av betydelse för kriminalvårdens område samt informationsverksamhet. Enheten har även till uppgift att ta initiativ till, stödja och utvärdera försöksverksamhet inom kriminalvårdsområdet. Budgetåret 1972/73 disponerade enheten 270.000 kronor till lönekostnader för den fast anställda personalen, som f.n. består av en byråchef, en forskarutbildad psykolog, en förste byråsekreterare samt en kansliskrivare. Möjligheterna är begränsade att med nuvarande personaluppsättning utföra mer omfattande forsknings- och utredningsuppgifter inom enheten. Större delen av den pågående forskningen utförs av utomstående forskare. Under år 1972 påbörjades förutom det tidigare nämnda Gävle-projektet ett tiotal undersökningar vilka täcker skilda aspekter inom anstalts- och frivården. Enheten är på olika sätt

engagerad i dessa projekt. Bl.a. kan nämnas att enheten bistår vissa universitetsinstitutioner med handledning av studenter vilkas uppsats- eller avhandlingsarbeten är av intresse för kriminalvårdsverket.

Enheten har begränsade ekonomiska resurser till sitt förfogande för att bestrida kostnader för den egna verksamheten än mindre för att ge ekonomiskt stöd åt utomstående forskare. För större kostnadskrävande projekt är man hänvisad till att ansöka om medel ur justitiedepartementets anslag för kriminologisk forskning eller hos andra forskningsfinansierande organ.

Rikspolisstyrelsen har inga särskilda medel för att bestrida kostnader för forsknings- och utvecklingsarbete. Vid statens kriminaltekniska laboratorium utförs i huvudsak tekniskt utredningsarbete. Budgetåret 1972/73 anvisades omkring 0,9 milj kronor till denna verksamhet. Vissa kriminologiska och samhällsvetenskapligt inriktade undersökningar har dock bekostats av rikspolisstyrelsen antingen genom att medel anvisats för speciella forskningsuppgifter eller genom att tjänstemän avdelats inom myndigheten för tillfälliga utredningsuppdrag.

Domstols- och åklagarväsendet har heller inga särskilt anvisade medel för utredningar i syfte att insamla kunskap om den egna verksamheten och dess funktionssätt. Ekonomiska bidrag har i enstaka fall anvisats av myndigheterna för begränsade studier inom dessa verksamhetsområden.

Av ovanstående beskrivning framgår att kriminalvården, polis-, domstols- och åklagarväsendet har mycket begränsade resurser och små möjligheter att bedriva forskning och utvecklingsarbete inom sina respektive verksamhetsområden. Vissa möjligheter finns dock att genom omdisponeringar av för andra ändamål anvisade medel tillfälligt ge ekonomiska bidrag till begränsade undersökningar.

6.3 Forskningsresurser inom universitetsväsendet

Mot bakgrund av det utredningsarbete som pågår och de förslag som nyligen lagts fram om universitets- och högskoleutbildningen (U 68) råder en viss osäkerhet beträffande framtida möjligheter för universitetsforskningen. Under de senaste åren har tillskottet av forskartjänster till de samhällsvetenskapliga ämnena varit ringa. Ett fåtal professurer har inrättats bl.a. i ekonomi och beteendevetenskap. Forskarassistenttjänster och docenturer har tillkommit i något större antal. En utbyggnad av forskarutbildningen har skett främst i anledning av expansionen av studerande till de fria fakulteterna.

Då det gäller nuvarande forskningsresurser för kriminologisk åtgärdsforskning inom universitetsväsendet är framförallt ämnena kriminologi och rättssociologi av intresse men även angränsande ämnen inom de samhällsvetenskapliga, juridiska och medicinska fakulteterna.

För närvarande tycks de juridiska fakulteternas kriminologiska forskningsaktivitet vara obetydlig. En av U 68 föreslagen omläggning av juristutbildningen med bl.a. samhällsvetenskapliga inslag kan i en framtid stimulera kriminologisk och rättsvetenskaplig forskningsverksamhet vid de juridiska fakulteterna.

Ämnet allmän kriminologi ligger närmast till hands för att bedriva kriminologisk åtgärdsforskning. Inrättandet av en särskild forskningsenhet med anknytning till detta ämne föreslogs redan av kommittén för behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna (SOU 1964:23).

Allmän kriminologi läses som specialämne i samhällsvetenskaplig examen och kan väljas som utbytesämne i juristutbildningen. För närvarande finns endast en professur i kriminologi. Denna är delad mellan den juridiska och den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet och formellt anknuten till sociologiska institutionen.

Enligt universitetsstadgan åligger professor att idka forskning, ombesörja undervisning och förrätta examination i det ämne han tilldelats ansvar, handleda studerande som deltar i forskarutbildningen, föreslå institution samt medverka till att lämpliga läroböcker finns inom ämnesområdet. Möjligherna att bedriva forskning blir i praktiken begränsade vid en så liten institution som den kriminologiska med endast en professor som ensam har ansvar för all verksamhet. Därtill kommer att det kriminologiska ämnesområdet inte har någon tjänst där innehavaren huvudsakligen kan ägna sig åt forskning. Förutom professuren i kriminologi finns endast undervisningstjänster i form av extra lektorat och assistenttjänster. Tilldelningen av lektorstimmar och assistenttimmar beräknas efter institutionens studentantal. Antalet tjänster kan därför variera från termin till termin.

Forskningsresurser inom olika ämnesområden inom universitetsväsendet kan uppskattas genom att man anger antalet forskartjänster och andra personella resurser för att bedriva forskning. Antalet doktorander och studerande på lägre nivåer ger även i viss mån ett mått på en institutions forskningskapacitet eftersom avhandlings- och uppsatsarbeten utgör en betydande del av universitetsinstitutionernas forskningsverksamhet. Antalet personer med högre examina inom ett ämne utgör också en beräkningsgrund. Oavsett vilket av dessa mått som används för att uppskatta forskningsresurser och forskningskapacitet inom det kriminologiska ämnet blir resultatet att möjligheterna för kriminologisk forskningsverksamhet inom universitetsväsendet för närvarande är mycket begränsade.

Den inom kommittén verkställda inventeringen visar bl.a. att i slutet av 1960-talet var intresset stort för kriminologisk behandlingsforskning bland forskare med beteendevetenskaplig inriktning. Ett flertal avhandlingar med anknytning till kriminalvårdsforskning utfördes inom sociologiska,

pedagogiska och psykologiska institutioner. På grundval av uppgifter från inventeringen är ett dussintal forskarutbildade personer verksamma som handledare på olika utbildningsnivåer för kriminalsociologiska eller kriminologiska forskningsprojekt och undersökningar.

Inom flera av kriminologins gränsområden har antalet doktorander ökat kraftigt de senaste åren. Det är dock osäkert om den expansionen kan komma den kriminologiska forskningen till del exempelvis i form av avhandlingsarbeten.

Det bör påpekas att forskare inom beteendevetenskapliga discipliner ej kan åläggas att syssla med kriminalvårdsforskning utan gör det i mån av tid och intresse för egen del eller genom att delegera uppgifter till doktorander och studerande. På flera beteendevetenskapliga institutioner har det dock utvecklats en tradition och ett forskningsklimat kring forskare och handledare med kriminologisk intresseinriktning vilket stimulerar till fortsatta forskningsuppgifter inom denna ämnessektor.

Vid de medicinska fakulteterna bedrivs även forskning av kriminologisk relevans, främst vid de psykiatriska, socialmedicinska och rättspsykiatriska institutionerna. Forskningen avser t.ex. sambanden mellan missbruk av alkohol och andra gifter och brottslighet samt utprövning av alternativa behandlingsmetoder för missbrukare. Vidare sker uppföljning av till sluten psykiatrisk vård dömda personer, psyko-fysiologiska registreringar av olika kategorier lagöverträdare, beteendeterapeutiska behandlingsmetoder, viss humangenetisk forskning och s.k. psykopatiforskning.

Socialhögskolorna bör även nämnas. De uppsatser som läggs fram i samband med undervisningen är av varierande kvalité. Den tidigare nämnda inventeringen upptar ett flertal uppsatser från socialhögskolor i landet, som bedömts vara av värde. Möjligheter finns sålunda att få vissa undersökningar utförda vid socialhögskolorna.

6.4 Forsknings- och utredningsverksamhet hos övriga myndigheter och organ

Kriminalvård och socialvård har beröringspunkter när det gäller klientelsammansättning, behandlingsformer och åtgärder. Forskning inom de sociala vårdsektorerna har bidragit till att öka kunskapen om det kriminella klientelet och om vårdproblematiken både inom anstalts- och frivård. Erfarenheter och resultat från forskning inom andra vårdområden måste dock prövas på kriminalvårdens klientel och med de specifika förhållanden som råder inom kriminalvården. Det är dock uppenbart att den kriminologiska åtgärdsforskningen inte bör isoleras från social forskning. Den forsknings- och utvecklingsverksamhet som utförs inom det sociala fältet spänner över ett omfattande problemområde. Av speciellt intresse för den kriminologiska forskningen är forskningsprojekt och undersökningar som utförs inom t.ex. barna- och ungdomsvård, nykterhetsvård och

psykiatrisk vård. Vid de rättspsykiatriska klinikerna utförs även undersökningar av intresse. För försöksverksamhet, utvecklingsarbete och undersökningar inom socialdepartementets verksamhetsområde finns sedan budgetåret 1970/71 under departementets huvudtitel ett särskilt anslag benämnt Försöksverksamhet m.m. För varje budgetår har anvisats 2 milj kronor. Anslaget gäller bl.a. prövning och utvärdering av nya metoder, men också andra undersökningar, som direkt siktar till en vidareutveckling av ett visst område, såväl när det gäller mål och metoder som organisation och resursanvändning. Från anslaget har bidrag hittills beviljats till olika projekt med anknytning dels till verksamheten inom barnstugor m.m., dels till olika frågor som är aktuella inom socialvården i allmänhet. Här kan särskilt nämnas försöksverksamhet som syftar till att med befintliga resurser finna lämpliga samarbetsformer inom det sociala området mellan olika myndigheter och organ på det lokala planet. Andra projekt avser bl.a. socialvårdens organisation, vården av alkoholmissbrukare och narkotikamissbrukare, ungdomsvårdsskoleverksamheten samt fritidsverksamheten för barn och ungdom.

Den tidigare omnämnda utredningsgruppen inom samarbetskommittén för social forskning har utfört en enkätundersökning rörande den sociala forskningens resurser och fördelning på vetenskapliga forskningsdiscipliner och tillämpningsområden. Resultatet av undersökningen redovisas i en delrapport Resurser och organisation för forskning och utvecklingsarbete inom socialsektorn (Ds S 1973:1). Utredningsgruppen har utgått från social forskning i vid bemärkelse och har därvid inte ansett det vare sig möjligt eller önskvärt att exkludera sådan forskning som avser t.ex. kriminalvården. Som exempel på forskning inom kriminalvården anges i enkäten behandlingsmetoder inom kriminalvården samt forskning angående ungdomsfängelser, villkorlig frigivning och skyddstillsyn. Enligt undersökningen uppgick forskningsresurserna till ca 325.000 kronor under 1969/70 (1970). Till dessa resurser kommer vissa basresurser vid universiteten.

Verksamheten vid institutet för social forskning, som inrättades den 1 januari 1972 genom ombildning av institutet för arbetsmarknadsfrågor, skall omfatta dels socialpolitisk, dels arbetsmarknadspolitisk forskning, dock inte forskning rörande egentlig hälso- och sjukvård. Institutet skall bedriva målinriktad forskning rörande sociala frågor och arbetsmarknadsfrågor, verka för samordning av sådan forskning samt medverka i utbildning vid universitet och högskolor, m.m. Vid institutet finns en professur i socialpolitik, en professur i arbetsmarknadspolitik och en tjänst som biträdande professor med inriktning på välfärds- och levnadsnivåforskning. De nuvarande forskartjänsternas ämnesinriktning berör således inte direkt kriminologisk åtgärdsforskning.

Inom skolväsendet har de senaste åren givits hög prioritet åt forsknings-

och utvecklingsarbete med inriktning på utvärdering av reformer. Ett 60-tal projekt pågick under år 1971, varav flera av direkt relevans för kunskap om brottsproblematik och kriminella anpassningsstörningar bland skolbarn. Budgetåret 1972/73 anvisades ca 22 milj kronor till pedagogiskt utvecklingsarbete på skolans område.

Här skall även nämnas att vissa kommunala myndigheter, t.ex. barnavårdsnämnder och nykterhetsnämnder, utför undersökningar och bedriver försöksverksamhet liksom i viss mån även organisationer som Svenska kommunförbundet och Svenska landstingsförbundet.

Statistiska centralbyrån (SCB) har tillgång till en datamassa lämplig för skilda forskningsändamål. Det bör i detta sammanhang påpekas att de flesta omfattande kriminologiska forskningsprojekt måste använda de kriminalstatistiska uppgifter som lagras och bearbetas av statistiska centralbyrån. Den kriminologiska forskningen är beroende av dessa datas tillgänglighet och kostnader för datauttag. Det är nödvändigt att den kriminologiska forskningen får tillgång till dessa data.

Inom SCB finns även en utredningsavdelning med fast anställda forskare. Avdelningen har dock inga egna ekonomiska resurser för analys och tolkning av tillgängliga statistiska uppgifter. Alla — myndigheter som enskilda forskare — måste betala för varje tjänst som erhålles från denna avdelning.

Riksskatteverkets statistiska avdelning utför statistiska analyser och vissa undersökningar har haft direkt anknytning till brottsproblematik och kriminologi.

6.5 Anslag från forskningsråd

Huvuddelen av den kriminologiska forskningen utförs inom det samhällsvetenskapliga forskningsområdet. Hur stor del av de statliga forskningskostnaderna som kommer den kriminologiska forskningen till godo, är som tidigare framhållits, inte möjligt att ange utan särskilda undersökningar. Här skall endast några punktvisa uppgifter anges som ger en grov bild av medelstilldelningen till det kriminologiska forskningsområdet.

Forskningsråden är belastade med ett stort antal ansökningar om medel från en ökande forskarkår inom universitetsorganisationen. Eftersom medelstilldelningen inte har ökat i samma takt sker ett kraftigt urval av projekt. Forskningsrådens anslag är huvudsakligen avsedda för grundforskning och som mottagare står företrädesvis universitetsforskare. Forskningsråden har även möjligheter att inrätta tillfälliga forskartjänster och forskargrupper för utveckling av speciella forskningsområden.

Statens råd för samhällsforskning är indelat i ämnessektioner för socialvetenskaplig, rättsvetenskaplig samt psykologisk och pedagogisk

forskning. För budgetåret 1972/73 anvisade riksdagen ett reservationsanslag på 11,2 milj kronor. Av dessa medel användes en liten del till rådets administration. Ca 10 milj kronor kommer samhällsforskningen direkt tillgodo, antingen i form av löneanslag till forskare och biträdespersonal ingående i forskningsprojekt, till forskare ingående i forskargrupper eller till tillfälligt inrättade forskartjänster. Rådet har även anslag för inköp av forskningsmaterial, ett reseanslag och ett publiceringsanslag.

Den rättsvetenskapliga sektionen tillförsäkras ca 10% av rådets totala anslag. Kriminologiska projekt brukar halveras mellan den rättsvetenskapliga sektionen och någon av de två samhällsvetenskapliga sektionerna. En mycket liten del av den rättsvetenskapliga forskningen är kriminologisk. En genomgång av projektförteckningen för budgetåret 1970/71 ger vid handen att ca 13.000 kronor fördelades till projekt inom fackområdet kriminologi inom den rättsvetenskapliga sektionen. Dessutom beviljades från de två övriga sektionernas anslag ca 220.000 kronor till projekt, som av titeln att döma hade anknytning till kriminologisk åtgärdsforskning.

Riksbankens jubileumsfond beviljar årligen ca 20 milj kronor till skilda forskningsprojekt. Enligt jubileumsfondens projektförteckning för år 1971 beviljades 65.000 kronor till ett kriminologiskt forskningsprojekt. Andra forskningsprojekt kan i varierande grad ha anknytning till kriminologiska frågeställningar. Det har dock inte varit möjligt att göra någon uppskattning av hur stor del av sådana projektanslag som kommer den kriminologiska forskningen tillgodo.

Det förekommer även att vissa forskningsprojekt av kriminologiskt intresse tilldelas medel genom statens medicinska forskningsråd. Rådets anslag för budgetåret 1972/73 var ca 47 milj kronor.

Den samhällsvetenskapliga forskningen får även ekonomiskt stöd från privata fonder och stiftelser. Också försäkringsbolagen har på senare år givit ekonomiskt stöd åt forskning kring brottsproblematik. Hur stora belopp som ges åt kriminologisk forskning via privata organ kan ej beräknas utan särskild förfrågan. Eftersom det rör sig om ett stort antal sådana enheter, varav många endast gör tillfälliga punktinsatser inom det kriminologiska forskningsområdet har en sådan rundförfrågan bedömts vara alltför tidskrävande.

7 Vissa med forskningen sammanhängande frågor

7.1 Allmänt

För att kriminologiska forskningsuppgifter och projekt av de slag som beskrivits i tidigare kapitel skall kunna genomföras krävs dels stöd åt forskningsverksamheten, dels åtgärder för att utnyttja tillgängliga forskningsresurser på ett rationellt sätt. Här framstår främst dokumentations- och informationsuppgifter samt forskningssamordnande funktioner som betydelsefulla. Det är även nödvändigt att stimulera och underlätta kriminologisk forskningsaktivitet genom att på olika sätt öka kontaktytan mellan forskare från olika discipliner så att tvärvetenskapligt forskarsamarbete kommer till stånd.

För närvarande ges administrativt och annat stöd i samband med forskningsverksamhet vid ett flertal statliga forskningsorgan exempelvis forskningsråd, forskningsbibliotek, universitetsinstitutioner o.dyl. Vissa statliga myndigheter har särskilda forsknings- och utvecklingsenheter med fast anställd personal. Inom det kriminologiska området får forskare och studenter dokumentservice och annan hjälp främst vid kriminalvetenskapliga institutet. Vid kriminalvårdsstyrelsens utvecklingsenhet handhas även uppgifter som dokumentation av kriminalvårdsforskning, informations- och kontaktverksamhet samt andra forskningsstödjande funktioner.

Enligt kommitténs bedömning är det av största vikt att samordna inte bara de forskningsinsatser och det utvecklingsarbete som utförs vid justitiedepartementet och myndigheter inom rättsväsendet. Mot bakgrund av den kriminologiska forskningens tvärvetenskapliga karaktär och det förhållandet att forskningsinsatser utförs vid flera olika universitetsinstitutioner är det nödvändigt att skapa en enhet som överblickar hela den kriminologiska forskningsaktiviteten.

7.2 Dokumentation och information

7.2.1 Nuvarande brister

Kännedom om vetenskapliga dokument och forskningsresultat är en förutsättning för att dessa skall kunna användas som underlag för planering

av åtgärder och förändringar inom rättsväsendet. Detta är också av betydelse för det praktiska arbetet på fältet. För närvarande förekommer endast ett osystematiskt och ytterst ofullständigt utbyte av faktamaterial mellan rättsväsendet och den kriminologiska forskningen. Det är därför angeläget att insatser görs för att underlätta spridning och användning av befintlig kunskap.

Möjligheterna för icke-forskare att få kännedom om och tillgång till kriminologiska forskningsrapporter är mycket begränsade. Registrering och arkivering av avhandlingar, andra vetenskapliga arbeten och studentrapporter sker oftast vid den institution där arbetet utförts och hos forskningsfinansierande organ. Någon aktiv och till andra forskare eller till myndigheter riktad förmedling av information om avslutad och pågående forskning förekommer sällan från universitetsinstitutioners och forskande organs sida på grund av bl.a. brist på personal för sådana uppgifter. För att statliga myndigheter och andra forskningsintressenter skall få upplysningar om avslutad, pågående och planerad forskning krävs därför särskilda insatser i form av förfrågningar, genomgång av förteckningar, verksamhetsberättelser osv.

I detta sammanhang bör nämnas att uppgifter om utförd forskning avseende speciella ämnen eller samhällssektorer försvåras av bristen på systematiserad dokumentation och översiktlig forskningsstatistik vid universitet och högskolor. För det kriminologiska ämnesområdet där forskningen är utbredd över ett flertal discipliner tillkommer dessutom speciella svårigheter att snabbt få överblick över forskningsaktiviteten och tillgång till rapporter och dokument.

Vid den i kommittésekretariatet genomförda kartläggningen av kriminologisk behandlingsforskning (Ds Ju 1971:25) kunde konstateras att ett flertal empiriska studier inom kriminologi och angränsande ämnesområden utfördes under 1960-talets senare år främst vid beteendevetenskapliga universitetsinstitutioner samt vid socialhögskolor. Flera undersökningar, som tidigare ej varit kända utanför den egna institutionen, har genom den utförda kartläggningen fått större spridning framförallt utanför universitetsväsendet.

Insatser för att spåra upp och sammanställa forskningsrapporter med kriminologiskt innehåll är mycket angelägna. Behovet av sådana förteckningar och översikter har framförts både från forskarhåll och från andra grupper av forskningsintressenter.

7.2.2 Behovet av en central enhet för dokumentation och information

Det bör skapas förutsättningar för att skilda grupper av

forskningskonsumenter — bl.a. forskare, beslutsfattare och administratörer inom rättsväsendet — skall få tillgång till aktuella forskningsrapporter och faktamaterial inom det kriminalpolitiska fältet. Även allmänheten och intressegrupper i samhället bör kunna vända sig till en enhet för att få dokumentservice och information om kriminologisk forskningsverksamhet.

Den ökade efterfrågan på faktamaterial för planering och beslutsfattande inom rättsväsendet kan endast tillgodoses genom att den kriminologiska forskningen kontinuerligt följs upp genom kontakter med forskande organ. Resurser måste därvid ställas till förfogande för såväl ett aktivt *införskaffande* av information som en likaledes aktiv *förmedling* av systematiserad information och tillgängligt faktamaterial till olika beslutsoch planeringsnivåer inom rättsväsendet.

För översiktliga planeringsfunktioner inom rättsväsendet som helhet finns sålunda stort behov av en enhet med fast anställd personal som fortlöpande handhar dokumentations- och informationsuppgifter. Ett flertal av justitiedepartementets kommittéer skulle t.ex. vara betjänta av att få hjälp med att spåra upp och samla in forskningsrapporter och andra vetenskapliga dokument av värde för utredningsuppdraget. En sådan till justitiedepartementet knuten enhet skulle även kunna hålla reda på kommittématerial, som är användbart för fortsatt bearbetning och vetenskaplig uppföljning.

Handläggare inom rättsväsendets verksamhetssektorer bör även ha möjligheter att få tillgång till och uppgifter om vetenskapliga rapporter och annat faktamaterial av betydelse för det egna arbetsfältet.

I detta sammanhang bör nämnas att rikspolisstyrelsens informationsavdelning består av fjorton tjänstemän och att kriminalvårdsstyrelsen inom en nära framtid kommer att ha fyra heltidsanställda tjänstemän för intern och extern information. Den dokumentations- och informationsverksamhet som berörts ovan kan inte direkt kopplas ihop med verkets allmänna informationsverksamhet som främst syftar till att tillhandahålla allmänhet och myndigheter uppgifter om olika förhållanden inom verksamhetsområdet. Ett samarbete måste dock komma till stånd mellan informationsavdelningarna och den personal som handhar dokumentation av faktamaterial bl.a. för att ge en effektivare spridning av forskningsresultat och forskningsrapporter samt för att informationsavdelningarna skall ha nära tillgång till faktaunderlag.

7.2.3 Dokumentations- och informationsuppgifter

En central enhet inom rättsväsendet med dokumentations- och informationsuppgifter bör i samråd med de centrala verken hålla kontakt med enskilda forskare, universitetsinstitutioner och forskande organ inom

och utom landet för ömsesidigt utbyte av faktamaterial. Enheten bör ha tillgång till vetenskapliga publikationer och bibliografiska förteckningar över kriminologisk forskning. Insamlat material i form av böcker, tidskriftsartiklar, avhandlingar, vetenskapliga rapporter, promemorior etc. måste klassificeras så att det kan överblickas och användas som referensmaterial för olika problem- och ämnesområden. Viktiga uppgifter är att göra litteraturöversikter, sammanställningar och utvärderingar av vetenskapliga arbeten. Som led i den aktiva hanteringen av befintlig kunskap måste forskningsrapporter bedömas ur flera aspekter bl.a. vetenskaplig kvalité, praktisk tillämpbarhet, användbarhet för svenska förhållanden osv. Kännedom om forskningens arbetsmetoder och instrument är nödvändig för den som skall göra utvärderingar och urval av tillgängligt faktamaterial. Sådana uppgifter måste därför handhas av vetenskapligt skolad personal.

Forskningsresultat och innehåll i vetenskapliga rapporter måste överföras till ett lättillgängligt språk för att komma till användning. Referat och sammanfattningar av värdefulla rapporter är därför en viktig informationsuppgift. Betydelsen av sådant 'översättningsarbete ' har tidigare berörts i kapitel tre.

Dokumentation av kriminologisk forskning bör ej delas på många olika organ. Sedan en central dokumentationsenhet byggts upp bör därför de enskilda myndigheternas behov av referenslitteratur och forskningsrapporter i viss utsträckning kunna tillgodoses genom den centrala enheten. Enheten bör handha den mer omfattande och övergripande hanteringen av befintlig kunskap för rättsväsendets behov. Därutöver bör de centrala verken ha egen personal som på olika sätt kan medverka till att förmedla befintlig kunskap, exempelvis ge referat av undersökningar. Kriminalvårdsstyrelsens planerings- och utvecklingsenhet har f.n. en handläggande tjänsteman för dokumentations- och informationsfunktioner inom kriminalvårdsområdet. Det är angeläget att även rikspolisstyrelsen tillförsäkras en tjänst för sådana uppgifter. Den centrala enhetens arbete bör inriktas på att samordna dokumentations- och informationsservicen inom rättsväsendet i samarbete med kriminalvårdsstyrelsens utvecklingsenhet och rikspolisstyrelsens informationsavdelning samt på olika sätt medverka till att föra ut upplysningar om forskningsresultat till tjänstemän på skilda nivåer och inom olika verksamhetssektorer.

7.3 Samordnande uppgifter

I samband med ökade insatser för kriminologisk forskningsverksamhet aktualiseras frågor som prioritering av forskningsuppgifter och sammanvägning av olika intressegruppers krav på kunskap.

Prioriteringsproblem inom kriminologisk åtgärdsforskning belyses i kapitel fyra. Avvägningar måste även göras mellan myndigheternas omedelbara kunskapsbehov och deras behov av långsiktig forskning samt mellan teoretiska och tillämpade studier etc.

För att åstadkomma en allsidig täckning av olika problemområden och för att frågeställningar skall kunna belysas från olika utgångspunkter måste en samordning av forskningsinsatser inom rättsväsendet komma till stånd. Samråd bör ske med universitetsforskningen och statliga forskningsfinansierande myndigheter och organ i syfte att samordna statliga anslag till kriminologisk forskning. Även med de organ som svarar för den sociala forskningen bör samråd ske för att forskning inom gemensamma problemområden i görligaste mån skall kunna samordnas.

För att underlätta det nordiska samarbetet på kriminologins område är det angeläget att koordinerande funktioner för kriminologisk forskning samlas hos ett nationellt organ som kan hålla kontakt med den forskning som pågår inom de övriga nordiska länderna och som kan verka för samplanering av större forskningsprojekt i Norden.

Med hänsyn till begränsade ekonomiska och personella resurser är det nödvändigt med en översiktlig forskningsplanering i form av bl.a. ramprogram för forskningsinsatser inom det kriminalpolitiska fältet. Sådana program bör kontinuerligt revideras för att aktuella forskningsbehov skall kunna tillgodoses och för att hänsyn skall kunna tas till olika gruppers kunskapsbehov. Konkreta underlag för översiktlig planering och utarbetande av ramprogram kan skapas genom kartläggningar av forskningsbehov inom rättsväsendets olika verksamhetssektorer. Förslag till forskningsprojekt och forskningsuppgifter kan lämpligen sammanställas i projektkataloger. Sådana förteckningar över frågeställningar som är angelägna att få belysta är användbara för samordningen av kriminologiska forskningsinsatser mellan olika forskande organ.

Planering av forsknings- och utvecklingsarbete bör även utföras på verksnivå t.ex. genom utarbetande av forskningsprogram och angivande av önskvärda forskningsinsatser. Definitioner av problemområden, preciseringar av frågeställningar lämpade som forskningsuppgifter samt utarbetande av förslag till undersökningsplaner bör i första hand utföras i nära kontakt med den praktiska verksamheten på fältet.

I kapitel fyra har kommittén rekommenderat att uppföljningar och redovisningar av försöksverksamhet, reformer och andra förändringar utförs rutinmässigt inom rättsväsendet. Möjligheter bör finnas att samråda med ett centralt expertorgan inom rättsväsendet om undersökningstekniska och praktiska problem i samband med sådana utvärderingar. Kommittén har under sin arbetsperiod bl.a. fungerat som rådgivande organ för den vetenskapliga uppföljningen av försöksverksamheten i Sundsvalls

skyddskonsulentdistrikt samt vid fångvårdsanstalten i Gävle. Erfarenheterna från dessa båda forskningsprojekt talar för att redan då en försöksverksamhet planeras bör vetenskaplig expertis kopplas in så att möjligheterna till utvärdering och dokumentation är undersökta när verksamheten startar.

7.4 Insatser för att stimulera och underlätta kriminologisk forskning

Olika insatser är önskvärda för att tillvarata forskningskapaciteten vid universitet och högskolor samt för att på olika sätt stimulera och underlätta kriminologiska forskningsinsatser av fristående forskare. Åtgärder som berör enskilda forskare och studerande gäller framförallt möjligheterna att få administrativ hjälp, ekonomiskt stöd, dokumentservice, tillgång till statistiskt material, kvalificerad handledning och annan experthjälp.

Den kriminologiska forskningen har länge saknat ett centralt informations- och kontaktorgan dit forskare från olika discipliner kan vända sig för att få upplysningar om möjligheterna att bedriva forskning inom rättsväsendet. Kriminalvårdsstyrelsens utvecklingsenhet får en mängd förfrågningar från utomstående forskare och studenter som är intresserade av att utföra forskningsprojekt och undersökningar. I viss mån kan enheten kanalisera detta intresse t.ex. genom att ge handledning och anvisa litteratur, tillgängliga forskningsrapporter osv. Dessa resurser bör förstärkas och behovet bör tillgodoses även beträffande andra organ inom rättsväsendet.

Samarbete mellan rättsväsendet och universitet, högskolor och andra forskande organ bör på olika sätt stimuleras t.ex. genom kontakt- och informationsverksamhet, seminarier, tillgodoseende av handledningsbehov etc.

Viktigast när det gäller att stimulera till ökade insatser inom den kriminologiska åtgärdsforskningen är det ekonomiska stödet. Tillräckliga resurser måste ställas till förfogande för den forskning som rättsväsendets egna organ svarar för. Det är emellertid — särskilt på lång sikt — lika viktigt att finansiellt stödja den forskning som kan bedrivas av universitetsinstitutionerna eller av enskilda intresserade forskare.

8 Överväganden och förslag

8.1 Allmänna synpunkter

Redovisningen i kapitel sex visar att forskningen inom det kriminologiska området är klart eftersatt. I kommitténs uppdrag ingår att planlägga forskningen på längre sikt och över hela det kriminologiska fältet. I detta kapitel framlägger kommittén förslag till en organisation av den kriminologiska utrednings- och forskningsverksamheten inom rättsväsendet. Kommitténs förslag är inte begränsat till åtgärdsforskning inom anstalts- och frivården utan syftar till att täcka behoven av allsidig kriminologisk forskning inom hela det kriminalpolitiska området.

Kommittén har i sina överväganden utgått från att de kriminalpolitiska beslutsfattarna har behov av kunskap som underlag för planering och förändring av verksamheten inom rättsväsendet. Kriminologisk forskning kan och bör medverka till att ge beslutsfattarna ett empiriskt och teoretiskt fundament. Det bör dock understrykas att forskningsresultat i sig själva inte löser kriminalpolitiska problem, utan endast är vägledande för politiska beslut. Vidare kan forskningen tillhandahålla instrument för att på olika sätt kartlägga faktiska effekter av kriminalpolitiska beslut och kan på så sätt visa om insatta åtgärder eller reformer ger avsedda resultat.

Den organisation som föreslås är avsedd att täcka behovet av dokumentations-, informations-, utrednings- och forskningsuppgifter inom rättsväsendet. Sådana funktioner ingår i eller är väsentliga för forsknings- och utvecklingsarbete (FoU).

I tidigare kapitel har visats att en samordnad informations- och dokumentationsservice saknas inom det kriminalpolitiska området. En sådan verksamhet måste förmedlas av kvalificerad personal, som självständigt kan bedöma och kritiskt värdera rapporter och monografier enligt vedertagna vetenskapliga principer.

Dokumentationsuppgifter rörande särskilda frågor innefattar ofta visst utredningsarbete. Det kan vara fråga om att göra ingående analyser av särskilda frågeställningar med redovisning av teoretiska infallsvinklar, att spåra upp utförda specialundersökningar o.dyl. Oftast är det denna typ av översiktliga redovisningar som beslutsfattare har behov av att få relativt snabbt.

För närvarande är det i första hand inom kommittéväsendet som sådant utredningsarbete förekommer. Man har där möjligheter att anlita utomstående experter, exempelvis vid universitetsinstitutionerna, som kan utföra erforderliga undersökningar. Kommittén anser att varje verksamhetsgren inom rättsväsendet bör ha egen personal för löpande dokumentations- och informationsarbete. På så sätt kan man bäst använda personalens särskilda erfarenhet och kunskaper och få en information som är direkt anpassad till de aktuella problemen.

Gränsen mellan utredning och forskning är givetvis flytande. Två typer av utredning och forskning har direkt relevans för det kriminalpolitiska beslutsfattandet. Det gäller för det första kartläggningar av en verksamhetssektors läge och specifika problem, t.ex. hur allvarlig en brottstyp är, hur samarbetet polis — barnavård fungerar, hur farliga rymmare från anstalter är, hur frivården arbetar etc. För det andra är det fråga om undersökningar av effekterna av ett kriminalpolitiskt program eller en reform. För att få bättre faktiskt underlag för kriminalpolitiska beslut krävs en organisation som kan utföra undersökningar både av utredningskaraktär och av mer omfattande art.

Kommittén har diskuterat olika organisatoriska modeller för forskningsverksamhet inom det kriminalpolitiska fältet. En traditionell typ av forskningsinstitution som oftast återfinns på universitetssidan innebär att forskartjänster knyts till vissa ämnesområden eller discipliner med uppgift att utföra uppdragsforskning eller forskning på eget initiativ. Vid sådana institutioner med ett tillräckligt antal forskartjänster förekommer både grundforskning och tillämpad forskning, samhällskritisk och ifrågasättande forskning samt forskning som sker på myndigheters uppdrag. Frågeställningarna är ofta komplexa och forskningen därför tidskrävande. På längre sikt är sådan forskningsverksamhet grundläggande för de områden den penetrerar, men mera sällan av en sådan karaktär att den omedelbart ger svar på frågor av praktisk art. Denna forskningskapacitet kan sannolikt bäst utnyttjas genom att myndigheter och andra uppdragsgivare beställer forskning av mera komplicerad eller tidskrävande art från sådana institutioner.

Kommittén föreslår en organisation för kriminologisk forskning och utvecklingsarbete inom rättsväsendet, som har anknytning till centrala beslutsfattande organ och underställda myndigheter genom att forsknings- och utredningsuppgifter av de slag som berörts tidigare integreras i de beslutande myndigheternas kontinuerliga verksamhet.

Inom en sådan organisation bör finnas fast anställda experter, som kan medverka när myndigheterna planlägger eller vill förändra den egna verksamheten. Härigenom kan de bidra med kriminologiskt kunnande och på olika sätt ge service åt beslutsfattare och administratörer. Funktioner inom en sådan expertenhet bör vara

att följa forskningen, utvärdera och sprida forskningsresultat och medverka till att forskningen används i det praktiska arbetet,

att utföra erforderliga utredningar,

att utforma förslag och planer för hur man skall empiriskt studera effekten av de beslut som fattas samt

att administrera forskningsprojekt.

Kommittén är medveten om att en organisation av detta slag kan medföra vissa risker vad beträffar fördelningen av tillgängliga kriminologiska forskningsresurser. Forskning av kritisk karaktär kan bli eftersatt, grundforskning och vetenskaplig metodutveckling kan komma att försummas och projekt av mera långsiktig karaktär kan åsidosättas till förmån för kortsiktiga, omedelbart praktiska sådana. Dessa risker, som ej får underskattas, kan lämpligast motverkas genom förstärkning av universitets- och högskoleforskningen och genom kontakt och samarbete mellan utomstående forskare och innehavare av de föreslagna tjänsterna. Kommittén anser följaktligen att de medel som ställs till förfogande för kriminologisk forskning skall kunna utnyttjas även av forskare vid universitet och högskolor.

8.2 Organisation

8.2.1 Allmänt

I enlighet med nyss anförda synpunkter föreslår kommittén

att en central forsknings- och utvecklingsenhet inrättas på departementsnivå,

att en forsknings- och utvecklingsenhet inrättas vid rikspolisstyrelsen,

att kriminalvårdsstyrelsens planerings- och utvecklingsenhet förstärks,

att ett vetenskapligt rådgivande och samordnande expertorgan, benämnt vetenskaplig referensgrupp, inrättas inom den angivna basorganisationen för kriminologisk forskning samt

att särskilda medel ställs till förfogande för kriminologisk forskning.

Den 3 januari 1973 bemyndigades chefen för justitiedepartementet att

tillkalla en sakkunnig för att lägga fram förslag till uppgifter för och organisation av ett centralt råd för samordning av samhällets insatser mot brott. Det förutsattes därvid att kommittén för kriminologisk behandlingsforskning och denna utredning samordnade sina förslag i vad gäller frågor om den kriminologiska forskningens organisation. Kommittén har därför haft överläggningar med utredningsmannen och i lämpliga delar anpassat sitt förslag till den organisation av det brottsförebyggande rådet som framlades den 25 april 1973 (Ds Ju 1973:6). Den av kommittén föreslagna centrala forsknings- och utvecklingsenheten kan sålunda knytas till det brottsförebyggande rådets kansli. Den vetenskapliga referensgruppen bör då även vara vetenskapligt rådgivande organ till det brottsförebyggande rådet. Kommitténs organisaionsförslag samt anknytningen till det brottsförebyggande rådet belyses i nedanstående figur.

DET BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET **KOMMITTÉNS FÖRSLAG**

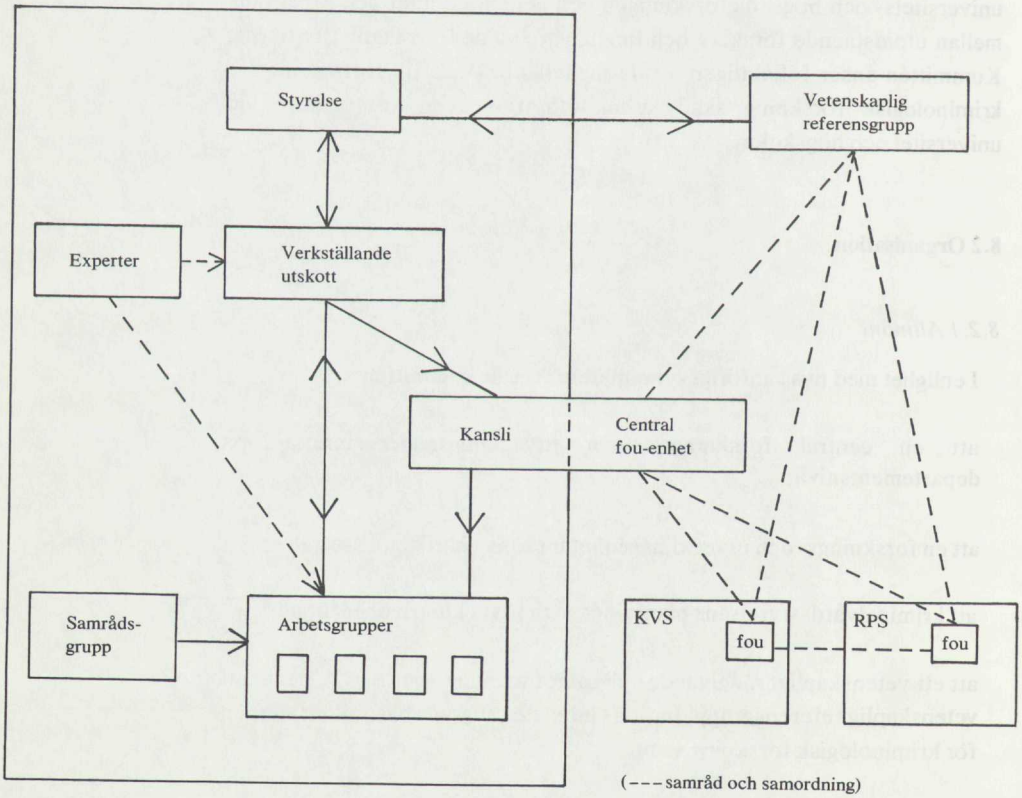

8.2.2 Vetenskaplig referensgrupp

Den vetenskapliga referensgruppen bör ha vetenskapligt rådgivande och samordnande uppgifter för kriminologisk forskning inom rättsväsendet. Gruppen bör ur vetenskaplig synpunkt bedöma användningen av de medel som föreslås ställda till förfogande för kriminologisk forskning. Vidare bör den vetenskapliga referensgruppen biträda det brottsförebyggande rådet i frågor som rör samordning, planering och prioritering av forsknings- och utredningsverksamhet rörande brottsligheten och samhällets åtgärder mot brott. Den vetenskapliga referensgruppen bör vara rådgivande vetenskapligt organ för den centrala FoU-enheten samt FoU-enheterna vid kriminalvårdsstyrelsen och rikspolisstyrelsen och i samråd med dessa enheter koordinera forskningsinsatser inom rättsväsendet.

Den vetenskapliga referensgruppen bör i samråd med det brottsförebyggande rådet medverka till att sammanföra forskare och anställda med skilda slag av praktisk erfarenhet, exempelvis beslutsfattare, administratörer och behandlare, underlätta forskningssamarbete med bl.a. departement och ämbetsverk utanför rättsväsendets område, exempelvis socialdepartementet, socialstyrelsen och statistiska centralbyrån, främja tvärvetenskapligt samarbete mellan kriminologi och angränsande forskningsfält samt hålla kontakt med nordisk och internationell kriminologisk forskning.

För att de viktigaste disciplinerna av betydelse för det kriminologiska forskningsfältet skall bli företrädda i den vetenskapliga referensgruppen bör denna bestå av minst sju ledamöter samt personliga suppleanter för dessa. Ledamöter och suppleanter bör utses av Kungl. Maj:t.

Kungl. Maj:t förordnar ordförande och vice ordförande bland ledamöterna. Ordföranden bör enligt kommitténs uppfattning ingå i brottsförebyggande rådets styrelse. I den vetenskapliga referensgruppen bör chefen för den centrala FoU-enheten ingå. Sekreterarfunktionerna bör kunna fullgöras av den centrala FoU-enhetens personal. Ersättning till ledamöterna bör utgå enligt kommittékungörelsen.

8.2.3 Anslag för kriminologisk forskning

Ett projektanslag bör ställas till förfogande för att täcka kostnader för kriminologiska forskningsprojekt. Från detta anslag bör bl.a. det brottsförebyggande rådets forskningsbeställningar finansieras. Anslaget bör även kunna utnyttjas som stöd-anslag för större forskningsprojekt som initieras och bedrivs av FoU-enheterna och även vara tillgängligt för utomstående anslagssökande exempelvis forskare vid universitet och högskolor, enskilda forskare osv.

Ett särskilt reservationsanslag på 1 milj kronor bör ställas till förfogande för uppdragsforskning åt brottsförebyggande rådet och för kriminologiska forskningsprojekt initierade av utomstående forskare. Med hänsyn till det brottsförebyggande rådets uppgifter i fråga om kriminologisk och annan forskning (Ds Ju 1973:6 sid. 31) bör det brottsförebyggande rådet besluta i ärenden rörande fördelning av dessa medel, sedan den vetenskapliga referensgruppen yttrat sig.

Upprättande av forskarkontrakt och kontroll av att dessa följs bör handhas av den centrala forsknings- och utvecklingsenheten. Uppgifter av kameral natur föreslås handlagda av det brottsförebyggande rådets kansli.

Utöver det centrala projektanslaget bör varje FoU-enhet disponera över ett projektanslag för att bestrida omkostnader för forsknings- och utvecklingsarbete i egen regi exempelvis för fältarbete, databearbetning, publicering av undersökningar etc. samt även för att finansiera forskningsuppgifter av uppdragskaraktär. Behovet av sådana medel har för varje FoU-enhet beräknats mot bakgrund av verksamhetens omfång och antalet föreslagna tjänster.

Kommittén föreslår att sammanlagt 520.000 kronor ställs till FoU-enheternas disposition som särskilda projektanslag.

8.2.4 Central forsknings- och utvecklingsenhet

Den centrala FoU-enheten föreslås svara för övergripande samordning och planering av forskningen samt för dokumentations- och informationsverksamhet. Den skall samtidigt fungera som en forskningsenhet inom det brottsförebyggande rådets kansli. Enhetens behov av personella och ekonomiska resurser måste beräknas mot bakgrund av dessa mångskiftande uppgifter.

Enheten bör ha fast anställd forskarutbildad personal för att utföra forskningsuppgifter speciellt med tanke på översiktliga frågor och frågor av allmän kriminalpolitisk betydelse samt för att utföra forskningsplanering i samråd med forsknings- och utvecklingsenheterna vid kriminalvårdsstyrelsen och rikspolisstyrelsen. Andra viktiga funktioner, vilka också kräver fast anställd personal är att insamla och sammanställa uppgifter om avslutad och pågående svensk och internationell forskning, att underlätta spridning av forskningsrapporter och att medverka till att forskningsresultat kommer till användning.

Enheten bör ledas av en kvalificerad person med forskningserfarenhet och forskningsadministrativ förmåga, som utses av Kungl. Maj:t. Övrig personal bör utses av det brottsförebyggande rådet i samråd med enhetens chef.

Tre fasta tjänster för forskarutbildade assistenter bör inrättas för enhetens forsknings- och utredningsverksamhet. Det kan inte förväntas att

någon mer omfattande forskning skall kunna utföras av dessa. Det bör därför finnas möjligheter att till enheten knyta experter för tillfälliga forsknings- och utredningsuppdrag. Kostnaderna härför bör bestridas med medel ur enhetens egen post för projektkostnader och/eller ur det centrala anslaget för kriminologisk forskning.

För dokumentations- och informationsuppgifter, forskarservice och liknande uppgifter i samband med forsknings- och utredningsverksamheten bör två tjänster som forskningssekreterare inrättas. Behovet bör även bedömas mot bakgrund av att enheten föreslås handha sekreterarfunktionerna för den vetenskapliga referensgruppen vilket innebär beredning av inkomna forskningsansökningar och liknande.

Enheten bör ha tillgång till biträdespersonal. Med hänsyn till möjligheten att samordna sådana personalfunktioner med brottsförebyggande rådets kansli föreslås endast en biträdestjänst.

Som redan anförts i avsnitt 8.2.3 bör enheten ha medel för täckande av kostnader i samband med egna undersökningar och för uppdragsforskning. Kostnader för enhetens löpande verksamhet t.ex. administrationskostnader i samband med kontakt- och informationsverksamhet, kostnader för inköp av vetenskaplig referenslitteratur m.m. bör bestridas från det brottsförebyggande rådets expensanslag och ej belasta posten för projektkostnader.

8.2.5 Forsknings- och utvecklingsenheter vid de centrala verken

Allmänt

Enligt kommitténs uppfattning är det av stor vikt att forsknings- och utredningsarbete byggs in som en naturlig del av verksamheten vid de centrala verken inom justitiedepartementets område. Myndigheterna inom rättsväsendet bör därför ha fast anställd personal samt tillräckliga medel för att kunna utföra kartläggningar, uppföljningar och utvärderingar av den egna verksamheten samt av reformer och försöksverksamhet som genomförs inom det egna verksamhetsområdet. Resurser bör även ställas till enheternas förfogande för att anlita utomstående forskare för separata forskningsuppgifter. Behov finns sålunda av forskarutbildad personal för skilda expertfunktioner och forsknings- och utredningsuppgifter vid rikspolisstyrelsen samt inom domstols- och åklagarväsendet. Inrättande av en forsknings- och utvecklingsenhet vid rikspolisstyrelsen samt en förstärkning av den tidigare inrättade utvecklingsenheten vid kriminalvårdsstyrelsen bör prioriteras.

Enheten inom kriminalvårdsstyrelsen bör i likhet med de övriga enheterna benämnas forsknings- och utvecklingsenhet.

Kriminalvården

Särskilda medel för forsknings- och utvecklingsarbete ställdes till kriminalvårdsstyrelsens förfogande 1 januari 1971. Styrelsens utvecklingsenhet har f.n. tre fast anställda personer samt biträdeshjälp. Kommittén föreslår en förstärkning av enheten med en tjänst som forskarassistent. Som anförts under 8.2.3 bör även ett projektanslag ställas till enhetens förfogande. Liksom den centrala FoU-enheten bör också kriminalvårdsenheten kunna söka medel ur anslaget för kriminologisk forskning för större projekt.

Polisväsendet

Det är av stor vikt att polisens verksamhetsområde blir föremål för vetenskapliga undersökningar. Polisforskning har förekommit endast i mycket begränsad omfattning i Sverige och kunskapen om förhållanden inom detta verksamhetsfält och om olika åtgärders verkningssätt är ytterst bristfällig. En mycket angelägen forskningsuppgift är förhållandet polisen — allmänheten. Utvärderingar av reformer och förändringar inom polisens verksamhetsområde är betydelsefulla i kriminalpolitiska sammanhang och för planeringsarbete och prioriteringar inom polisväsendet. En forsknings- och utvecklingsenhet bör inrättas vid rikspolisstyrelsen med uppgift att bedriva systematiskt och praktiskt utvecklingsarbete, följa upp försöksverksamhet och omsätta forskningsresultat i praktiken. Verksamheten bör inriktas på att utveckla praktiska metoder för mätning av prestationer och resultat inom polisens verksamhetsområde, initiera, planera och dokumentera försöksverksamhet, registrera och sammanställa forskningsrapporter samt att sprida forskningsrön inom det egna verksamhetsfältet.

Kriminalvårdsstyrelsens nuvarande utvecklingsenhet bör vara modell för rikspolisstyrelsens enhet. Den bör sålunda ha tre fasta tjänster varav minst en tjänst med administrativ inriktning. En biträdestjänst föreslås. Enheten bör även som tidigare anförts disponera över ett projektanslag för att bestrida projektkostnader och ett expensanslag för andra kostnader i samband med det löpande arbetet. I likhet med övriga enheter bör rikspolisstyrelsens FoU-enhet kunna söka medel för mer omfattande undersökningar ur det centrala projektanslaget.

Domstols- och åklagarväsendet

De stora organisatoriska förändringar som domstols- och åklagarväsendet genomgår och genomförandet av rättshjälpsreformen är förhållanden som ger anvisningar om behovet av forskningsinsatser även inom detta område av rättsväsendet. Det är därför angeläget att frågan om

inrättande av FoU-enheter inom domstols- och åklagarväsendet tas upp till behandling. Det bör ske när pågående utredningsarbete om ändrade utbildnings- och verksamhetsformer inom framför allt domstols- och åklagarväsendet är avslutat.

8.3 Kostnader för förslaget

Den totala utgiftssidan för rättsväsendet har enligt 1973 års statsverksproposition beräknats till 1,7 miljarder kronor för budgetåret 1972/73. Därav disponeras 0,5 milj kronor för kriminologisk forskning. Därtill kommer kostnaderna för kriminalvårdsstyrelsens utvecklingsenhet, vilka uppgår till omkring 0,3 milj kronor. För att täcka kostnaderna för genomförandet av kommitténs förslag krävs ett tillskott på 2,7 milj kronor. Sammanlagt kommer nuvarande disponibla medel och kostnaderna för kommitténs förslag att utgöra endast 0,2% av de totala kostnaderna för rättsväsendets åtgärder mot brott. Kommittén rekommenderar även att minst 1% av kostnaderna för framtida kriminalpolitiska reformer avsätts för kartläggningar och vetenskapliga uppföljningar av dessa reformers olika effekter.

8.4 Tidsplan

Kommittén räknar med att den centrala enheten kan påbörja sin verksamhet senast den 1 juli 1974 vilket är i överensstämmelse med planerna för inrättande av det brottsförebyggande rådet. Även den vetenskapliga referensgruppen, rikspolisstyrelsens forsknings- och utvecklingsenhet samt förstärkningen av kriminalvårdsstyrelsens enhet bör komma till stånd 1 juli 1974.

8.5 Sammanställning av organisationsförslag och kostnadsökningar (i 1000-tal kr enligt 1973 års lönenivå)

Vetenskaplig referensgrupp			
Arvode till ordförande och ledamöter			15
Anslag för kriminologisk forskning			1 000
Central fou-enhet			
a) lönekostnader			
1 forskningschef tillika chef för enheten	110		
2 forskningssekreterare	173		
3 forskarassistenter	235		
1 kanslist	51	569	
b) projektanslag		230	
c) omkostnader (skall tillföras rådets anslag)		116	
d) inventarier		30	945
Fou-enhet vid KVS			
a) lönekostnader			
1 forskarassistent		78	
b) projektanslag		170	
c) omkostnader (skall läggas till KVS anslag)		11	
d) inventarier		5	264
Fou-enhet vid RPS			
a) lönekostnader			
1 forskningssekreterare	86		
2 forskarassistenter	157		
1 kanslist	51	294	
b) projektanslag		120	
c) omkostnader (skall läggas till RPS anslag)		40	
d) inventarier		20	474
Totalt			**2 698**

9 Reservation

Reservation av ledamöterna Janson, Sveri och Törnqvist med instämmande av experten Blomberg

Kommitténs organisationsförslag kan sammanfattas i fem punkter, vilka finns formulerade som att-satser i avsnitt 8.2.1. Vi instämmer i dessa punkter men reserverar oss beträffande den närmare utformningen av dels förslaget om det vetenskapliga expertorganet, dels förslaget om medlen till förfogande för kriminologisk forskning. I fråga om expertorganet gäller vår reservation organets ställning och funktion, och i fråga om forskningsmedlen avser den fördelningssätt, storlek och användning.

De av kommittén föreslagna forsknings- och utvecklingsenheterna vid det brottsförebyggande rådet och rikspolisstyrelsen och den föreslagna förstärkningen av den befintliga enheten vid kriminalvårdsstyrelsen innebär, om de förverkligas, en viss ökning av de kriminologiska forskningsresurserna. Det är därvid av särskild vikt att enheterna ges projektanslag åtminstone av den i förslaget angivna storleken. FoU-enheterna, speciellt de vid kriminalvårdsstyrelsen och rikspolisstyrelsen, är dock i förslaget så små att de kan befaras i längden komma att inte tillfredsställande fylla sina funktioner, om någon utbyggnad av dem inte senare sker.

Det bör understrykas att, även efter en eventuell förstärkning, FoU-enheterna har som främsta uppgift att tillgodose behovet av forskarutbildad kriminologisk expertis inom centrala beslutande organ. Experterna skall framlägga beslutsunderlag. De förutsätts göra sammanställningar och översikter, göra utredningar och analyser, delta i diskussioner osv. för intern och extern information. Endast i begränsad omfattning torde tidsmässiga, personella och övriga resurser därjämte räcka för mera renodlade och omfattande forskningsprojekt. I den mån sådana kommer ifråga för FoU-enheternas del, torde de till största delen få läggas ut på för ändamålet engagerade forskare eller institut. I stort sett kan sägas, att de beslutande organen har behov av forskarutbildade experter, men att dessa inte i första hand kommer att direkt syssla med egen forskning, åtminstone inte sådan av mera teoretisk och långsiktig inriktning. Det är då uppenbart,

att enbart de föreslagna FoU-enheterna inte kan ge en ens tillnärmelsevis tillräcklig förstärkning av den kriminologiska forskningen. Genom verksamhetens direkta inriktning på myndigheternas beslutsunderlag, kan man dessutom räkna med att vissa kriminologiska fält och problem blir mycket dåligt representerade hos FoU-enheterna.

Utom forskningsresursernas kvantitet bör också deras fördelning i olika avseenden beaktas. Kriminologin är delvis ett kontroversiellt område, där olika kategoriers intressen och uppfattningar inte helt sammanfaller och även kan vara motsatta. Det senare kan gälla uppfattningar hur olika förhållanden skall värderas eller tolkas, men åsikterna kan också gå isär om vad som i första hand skall studeras och om andra prioriteringar. Utom myndigheter kan personal, interner, personer under frivård, oppositionsgrupper, massmedia och allmänhet ha olika uppfattningar och varierande intresse av att vissa kriminologiska problem belyses. Också forskarna själva kan givetvis ha synpunkter och preferenser i fråga om forskningsuppgifter och sätten att lösa dessa. Lika lite som man bör utgå från att oundvikliga konflikter råder mellan de olika intressegrupperna i alla eller nästan alla avseenden, lika lite bör man anta en grundläggande och allomfattande överensstämmelse och intressegemenskap mellan berörda kategorier. Forskningspolitiskt vävs här konflikt och konsensus i varierande proportioner samman till ett komplicerat mönster. En verksamhet som står i de styrandes direkta tjänst kommer rimligen i vissa fall att försumma eller åtminstone ge låg prioritet åt uppgifter som ter sig angelägna för andra intressenter.

Ett speciellt fall av detta gäller forskningens tidsperspektiv. Framskaffandet av beslutsunderlag åt myndigheter kommer säkerligen att tendera till relativt kortsiktiga arbetsuppgifter. En ansträngd serviceavdelning åt hårt arbetande uppdragsgivare med krav på snabba resultat och anpassning till växlande politiska situationer kan knappast förväntas i större omfattning ha resurser över för det långsiktiga och teoretiskt inriktade kunskapsinsamlandet. Också här innehåller dock den forskningspolitiska situationen något mer än en enkel konflikt mellan å ena sidan ett otåligt praktiskt och handlingsinriktat program och å andra sidan en mera långsiktig och teoretisk orientering. I längden blir ett kortsiktigt praktiskt forskningsperspektiv opraktiskt. Man kan allvarligt ifrågasätta FoU-enheternas möjligheter att i längden fullgöra sina uppgifter, om de inte förses med grundläggande empiriska och teoretiska forskningsresultat, med uppslag och perspektiv, från den kriminologiska forskningsfronten. Att därvid göra sig nära nog fullständigt beroende av forskning om utländska förhållanden synes inte vara tillrådligt.

Dessa synpunkter kan förefalla självklara. I än högre grad gäller detta antagligen påpekandet att ett för olika intressenter relevant ämnesval inte är tillräckligt för att ett forskningsprojekt alltid skall vara värt insatsen, liksom

att vissa kvalitativa minimivillkor bör vara uppfyllda. Erfarenheten visar dock, att dessa självklarheter förtjänar att någon gång upprepas. Det bör understrykas att de givetvis inte får uppfattas som ett förringande av den praktiskt och handlingsmässigt inriktade forsknings- och utredningsverksamhetens betydelse. Denna är omtvistad. Här har endast framhållits angelägenheten av att den på myndigheternas beslutsunderlag inriktade FoU-verksamheten kompletteras med dels i förhållande till myndigheterna fristående forskning, dels långsiktig och teoretiskt — i motsats till praktiskt — inriktad forskning.

Kommittén föreslår inrättandet av en vetenskaplig referensgrupp och ett årligt reservationsanslag på en miljon kronor till kriminologisk forskning utöver nuvarande anslag, (vilket under de närmaste åren kan antas gå till det s.k. Sundsvallsprojektet) och utöver FoU-enheternas projektanslag. Förslagen syftar till att förse det brottsförebyggande rådet med medel för nödvändiga utredningar och forskningsprojekt, att ge rådet och FoU-enheterna tillgång till ytterligare vetenskaplig expertis, att ge FoU-enheterna möjlighet till särskilda anslag, och att stödja den kriminologiska forskningen i övrigt.

Den vetenskapliga referensgruppen kommer säkerligen att bli till nytta för både det brottsförebyggande rådet och de tre FoU-enheterna. Anslaget till forskning innebär givetvis en välkommen ökning av den kriminologiska forskningens resurser. Som forskningspolitiska komplement till FoU-enheterna är dock förslagen otillräckliga. Bristerna gäller anslagets storlek, anslagets avsedda användning och sättet för fördelning av anslaget.

De medel som det brottsförebyggande rådet har tilldelats för sin verksamhet, kan inte antas räcka för nödvändiga utredningar och forskningsprojekt som dess arbetsgrupper och den centrala FoU-enheten rimligen måste utföra eller låta utföra, om rådet skall spela en någorlunda aktiv roll. Medel för sådana kriminologiska projekt skall då tas från det allmänna forskningsanslaget. Också de andra FoU-enheterna avses få anslag för särskilda projekt från detta.

Det förefaller vidare inte helt osannolikt att relativt omfattande kriminologiska undersökningar, liksom Sundsvallsprojektet, kan komma att med hög prioritet behöva ges medel av det allmänna anslaget, exempelvis om riksdagen beviljar medel till kriminalpolitiska åtgärder men för studier av åtgärdernas effekter hänvisar till de allmänna kriminologiska forskningsanslaget. Dessa utgifter skulle lämna ringa utrymme kvar för 'fri' kriminologisk forskning, trots det klart styrkta samhälleliga behovet därav.

Ett rimligt sätt att stödja kriminologisk forskning vore att, då så befunnes lämpligt, avsätta medel för temporära forskartjänster, vilka med arvoden till assistenter etc. skulle dra en årskostnad på ca 150.000 kronor per tjänst. Därmed skulle medlen för annan fri kriminologisk forskning ytterligare reduceras.

Om nämnvärda medel ställs till förfogande för oberoende undersökningar och projekt av grundforskningskaraktär inom kriminologin, kan ett antal intressanta undersökningar sättas i verket. De kan i sin tur, tillsammans med tillgången på medel, förväntas ytterligare stimulera forskningsaktiviteten och efter någon tid leda till stegrad efterfrågan på anslag. När emellertid avväganden skall göras beträffande anslagstilldelning till det brottsförebyggande rådets undersökningar i förhållande till övriga ansökningar, är det naturligt att rådet i första hand tillgodoser sina av praktiskt-politiska skäl motiverade projekt även mot en uppfattning som företräds av en majoritet i den vetenskapliga referensgruppen. I den mån så sker, kommer då den fria kriminologiska forskningssektorns utveckling att hämmas.

I stället för kommitténs förslag på här ifrågavarande punkter förordar vi att det brottsförebyggande rådet ges ett eget, separat reservationsanslag för utredningar och projekt. Både rådet och FoU-enheterna kan sedan dessutom ansöka om medel från det allmänna kriminologiska forskningsanslaget, men deras ansökningar bör då bedömas på lika villkor som andra ansökningar och från den kriminologiska forskningens synpunkt. Det allmänna anslaget bör vidare vara minst en miljon årligen och i sin helhet disponeras med beslutanderätt av den vetenskapliga referensgruppen, som således beträffande anslaget skall fungera som ett forskningsråd. Det är svårt att se något vägande skäl, varför referensgruppen inte skulle kunna ges förtroendet att, i likhet med andra forskningsråd som har betydligt större medel till sitt förfogande, självständigt få disponera över anslaget. Det kan knappast hävdas att referensgruppen, i jämförelse med det brottsförebyggande rådet, skulle använda ett på föreslaget sätt renodlat forskningsanslag på ett för samhället mindre nyttigt sätt. I fråga om anslagets storlek kan påpekas att även sedan ett särskilt anslag till det brottsförebyggande rådet har tillskjutits, de föreslagna kostnaderna är av storleksordningen 0,2 procent av den totala kostnaden för rättsväsendet. Det är snarast anmärkningsvärt att en så liten andel av omkostnaderna avdelas för att studera rättsväsendets situation och verkningssätt. Det allmänna kriminologiska forskningsanslaget till den vetenskapliga referensgruppens förfogande bör efter några år, då överefterfrågan på medel till fri forskning har väl dokumenterats, gradvis ökas.

10 Särskilt yttrande

Särskilt yttrande av experterna Bishop och Larsson

Med hänvisning till reservationen av Janson m.fl. få vi härmed anföra följande.

Kommittén uttalar att en till centrala beslutsorgan knuten forskningsorganisation av den typ som kommittén föreslår kan komma att medföra vissa risker vid fördelningen av tillgängliga kriminologiska forskningsresurser så att bl.a. långsiktig forskning, grundforskning och forskning av kritisk karaktär kan komma att bli eftersatt. I reservationen utvecklas ytterligare dessa synpunkter och motiveras det samhälleliga behovet av en fristående forskningssektor där denna typ av forskning kan göra sig gällande.

Kommittén anser att risken för att ifrågavarande forskningsbehov inte skall kunna tillgodoses kan motverkas bl.a. genom en förstärkning av universitetsforskningen. Det föreslagna forskninganslaget bör därför enligt kommittén vara tillgängligt även för universitetsforskning eller eljest fristående forskning. Beslutanderätten över anslaget skall dock ligga på det brottsförebyggande rådet. Reservanternas resonemang leder till slutsatsen att den vetenskapliga referensgruppen bör disponera över anslaget för att kunna planera och stödja allsidiga forskningsinsatser och att det brottsförebyggande rådet bör tilldelas ett större eget anslag för projekt och undersökningar.

Vi instämmer med reservanterna att det är principiellt nödvändigt att upprätthålla en fristående kriminologisk forskningssektor. Detta måste ses som så mycket mer väsentligt som ett genomförande av kommitténs förslag innebär att ökade resurser kommer att stå till förfogande för den av kriminalpolitiska beslutsfattare och myndigheter styrda forskningen samtidigt som resurserna för den fristående forskningen kan antas förbli mycket begränsade. Men även om vi sålunda ansluter oss till reservanterna ifråga om det principiella behovet av fristående forskning blir de praktiska slutsatserna för vår del inte desamma.

Vi har sett det som en av kommitténs väsentligaste uppgifter att skapa en forsknings- och serviceorganisation som kan ge underlag för planering och

beslut inom rättsväsendet. Genom tillkomsten av det centrala brottsförebyggande rådet har behovet av sådana till administrationen knutna FoU-organ som föreslås av kommittén ytterligare accentuerats. Det synes oss då ofrånkomligt att det brottsförebyggande rådet måste disponera över de medel som krävs för sådana forskningsbehov som rådet och FoU-enheterna vill tillgodose. Samtidigt bör framhållas att inrättandet av en vetenskaplig referensgrupp innebär att man skapar ett kriminologiskt expertorgan som måste anses vara särskilt kompetent att överblicka forskningsbehoven i sin helhet och som därför borde ges möjlighet att självständigt planera och genomföra forskning.

Kommitténs förslag har hållits inom ramen för de resurser som vid en realistisk bedömning kan komma att ställas till förfogande i ett initialskede. Att föreslå anslag utöver de av kommittén förordade ser vi därför inte som en lösning av konflikten mellan olika forskningsbehov samtidigt som vi vill understryka att vi betraktar kommitteförslaget som ett minimum.

Med hänvisning till de avvägningar mellan skilda behov som måste göras vill vi förorda att det brottsförebyggande rådet skall ha dispositionsrätt över två tredjedelar och den vetenskapliga referensgruppen över en tredjedel av reservationsanslaget för kriminologisk forskning. Denna ordning bör gälla i två år varpå en omprövning bör ske på basis av vunna erfarenheter.

11 Litteraturförteckning

Adams, S. *Assessment of the Psychiatric Treatment Program, Phase I.* Department of the Youth Authority, California, Research Report nr 21, 1961.

Alfredsson, R. *Återfall bland förvarade och internerade.* Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholms universitet. Stencil, 1967.

Anderén, U., Brinck, E., Jarlemark, H., Karlsson,E., Sunnervik, C. *Tillsynspersonal i kriminalvården: arbetsanalys enligt criticalincident-metoden.* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil, 1968.

Andenaes, J.: *Om virkningen av forskjellige reaksjoner mot lavovertredere.* Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab Nr 3, 1966.

Atchley, R., Mc Cabe, M. *Socialization in Correctional Communities: a Replication.* Am. Sociol. Review, Vol 33, nr 5, 1968.

Babst, D., Mannering, J.: *Probation versus Imprisonment for Similar Types of Offenders.* J. Res. Crime and Delinquency nr 2, 1965.

Bailey, W.: *Correctional Outcome: An Evaluation of 100 Reports.* The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, Vol.57, No.2, 1966.

Beless, D., Pilcher, W.: *Probation Officer-Case-Aide Project.* University of Chicago. Progress Report 1969.

Benson, G.: *Prediction Methods and Young Offenders.* British Journal of Delinquency, Vol IX, 1959.

Bergenhamn, A-C., Bondeson, K., Lörström, K.: *Vårdpersonal inom kriminal-och socialvård; attityder och rollförändringar vid två vårdarkurser.* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil, 1970.

Berntsen, K., Christiansen K-O.: *A Resocialisation Experiment with Short-Term Offenders.* I Scandinavian Studies in Criminology, Vol 1, 1965.

Berntsen, K.: *Psychological research and treatment problem of criminal offenders.* Köpenhamn. Stencil, 1969.

Bishop, N.: *Group Work at Pollington Borstal.* Howard Journal, Vol. X, nr 3. London 1960.

Bishop, N.: *Forskning rörande fängelsestraffets effektivitet.* Bilaga till Kriminalvård i anstalt (SOU 1971:74).

Blomberg, D.: *Ungdomsvårdsskolelevers återanpassning.* Sociala Meddelanden 1958:3.

Blomberg, D.: *Survey from the Standpoint of Sociological and Cultural Studies of the Environment of the Place of Detention or Treatment.* In The Effectiveness of Punishment or other Measures of Treatment. Council of Europe, Strasbourg 1967.

Bondesson, U.; *Argot Knowledge as an Indicator of Criminal Socialization.* I Scandinavian Studies in Criminology Vol. 2, 1968.

Brinck, U., Larsson, I.: *Dömd till vård — en studie av två ungdomsfängelser.* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil 1968.

Brottsmålsutredning, 1968 års, *Snatteri* (SOU 1971:10).

Brunander, L.: *Om relationen övervakare – klient.* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, Stencil, 1963.

Börjeson, B.: *Om påföljders verkningar.* Stockholm 1966.

Börjeson, B.: *Om påföljders verkningar.* En kommentar till mina kritiker. Statistisk Tidskrift Nr 5, 1967.

Christiansen, K-O.: *Current Trends in Criminological Research.* Council of Europe, Strasbourg, 1970.

Christiansen, K-O., Moe, M., Senholt, L.: *Effektiviteten af forvaring og saerfaengsel* m.v., Betaenkning Nr 644, Statens Trykningskontor, Köpenhamn 1972.

Christie, N.: *Reaktionernes virkninger.* Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab, Nr 2, 1961.

Clanon, T,. Jew, C.: *Follow-up of the Effects of Psychotherapy of Offenders.* Vaccaville, California, 1969.

Clemmer, D.: *The Prison Community.* New York 1940.

Cline, H.: *The Determinants of Normative Patterns in Correctional Institutions.* I Scand. Studies in Criminology, nr 2. 1968.

Cloward, R.: *Social Control in the Prison.* I Theoretical Studies in Social Organisation of the Prison, New York 1960.

Cohen, A.: *Avvikande beteende.* Stockholm 1973.

Conrad, J.: *Crime and its Correction: an International Survey of Attitudes and Practices.* Los Angeles 1965.

Cowden, J., Monsson, K.: *An Analysis of some Relationships between Personality Adjustments, Placement and Post-Release Adjustment of Delinquent Boys.* Journal of Research in Crime and Delinquency No 6, 1969.

Cressey, D.: *Limitations of Organisation of Treatment in the Modern Prison.* I Theoretical Studies in the Social Organisation of the Prison. New York 1960.

Cressey, D.R. (red): *The Prison. Studies in Institutional Organization and Change.* New York 1961.

Elmhorn, K.: *Prognosteknik i behandlingsforskningens tjänst.* Statistisk Tidskrift Nr 6. 1966.

Empey, L., Lubeck, S.,: *The Silverlake Experiment,* Chicago 1970.

Empey, T., Rabow, J.: *The Provo Experiment in Delinquency Rehabilitation.* Am. Sociol. Review, 26, 1961.

Engberg, O., Randwall, M.: *Relationen mellan personal och intagna vid fångvårdsanstalten i Norrtälje.* Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholms universitet. Stencil, 1966.

Ericsson, M., Josefsson, M., Stigberg, G.: *Upplevelse av övervakning.* Socialhögskolan i Göteborg. Stencil, 1971.

Eriksson, T., Janson, C-G., Larsson, U.: *Återfall i brott bland unga lagöverträdare.* (Bilaga till SOU 1956:55).

Fischer, C., Sterfelt, O.: *Ungdomsfängelseklientelet — en beskrivning av klientelet före, under och efter ungdomsfängelse.* Utvecklingsenheten vid kriminalvårdsstyrelsen. Rapport Nr 3, 1973.

Folkard, S., Lyon, K., Carver, M., O'Leary, E.,: *Probation Research: A Preliminary Report.* Home Office Research Unit Report No 7, 1966.

Franzén, J., Irgard, K., Larsson, E., Nilo, K.,: *Övervakare i Halmstad.* Socialhögskolan, Göteborg (Projektet Frivårdsförstärkning). Stencil, 1972.

Fredriksson, B., Gustavsson, E., Hartvig, M., Henningsson, M., Lundin, L., Lundberg, S., Mogren, M.: *Några aspekter på personalsituationen vid en svensk tillsynsanstalt våren 1969.* Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet. Stencil, 1969.

Galtung, J.: *Fengselsamfunnet.* Oslo 1959.

Galtung, J.: *Prison: The Organisation of Dilemma.* I Cressey: The Prison. New York 1961.

Garabedian, P.: *Western Penitentiary: A Study in Social Organization.* University of Washington 1959.

Garrity, D.: *The Prison as a Rehabilitation Agency.* I Cressey: The Prison New York 1961.

Glaser, D.: *The Effectiveness of a Prison and Parole System.* New York 1964.

Glueck, S., Glueck, E.: *500 Criminal Careers.* New York 1930.

Glueck, S., Glueck, E.: *Predicting Delinquency and Crime.* Cambridge 1960.

Grant, J., Grant, M.: *A Group Dynamics* Approach *to the Treatment of Non-Conformists in the Navy.* Annals of the American Academy of Political and Economic Science, March 1959.

Gunnarsson, S., Jennische, Å.: *Ett försök med s.k. modifierat terapeutiskt samhälle på en fångvårdsanstalt.* Socialhögskolan, Umeå. Stencil 1972.

Hagström, K., Nilsson, B., Sillfors, O.: *Frivårdstjänstemännens attityder — en explorativ studie.* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil, 1971.

Hammond, W., Chayen, E.: *Persistent Criminals.* London 1963.

Hansson, T.: *Skyddstillsyn och villkorlig dom. En återfalls-och prognosundersökning.* Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Stencil, 1971.

Hauge, R.: *Tillsynsförerens syn på sin virksomhet.* Institutt for kriminologi og strafferett, Oslo 1967.

Haugsgjerd, S.: *Nytt perspektiv på psykiatrin.* Stockholm 1971.

Havel, J., Sulka E.: *Special Intensive Parole Unit, Phase III.* California Department of Corrections, Research Report No 3, 1962.

Havel, J.: *Special Intensive Parole Unit, Phase IV: The High Base Expectancy* Study. California Department of Corrections. Research Report No 10, 1963.

Havel, J.: *Special Intensive Parole Unit Phase IV: The Parole Outcome Study.* California Department of Corrections. Research Report No 13, 1965.

Home Office Research Unit. *The Sentence of the Court.* London 1964.

Hood, R.: *Homeless Borstal Boys.* London 1966.

Hood, R.: *Research on the Effectiveness of Punishments and Treatments.* I Collected Studies in Criminological Research, Vol I. Council of Europe, 1967.

Hood,, R., Sparks R.: *Kriminologi.* Stockholm 1973.

Hörstrand, F.: *Kartläggning av kriminalvårdens övervakarkår i ett landsortsdistrikt.* Sköndalsinstitutet, Stockholm. Stencil, 1969.

Inghe, G., Lindberg, T.: *Recidivrisken vid olika brottstyper med särskild hänsyn till inflytandet av alkoholmissbruk.* (Bilaga till SOU 1956:55).

Johansson, A., Karlsson, G., Roxbergh, A., Andersson, I.: *Frivårdsklienter i Alingsås.* Socialhögskolan i Göteborg (Projektet Frivårdsförstärkning). Stencil, 1972.

Johansson, L., Nordström, E., Nyman, I., Sandesten,L.: *Övervakaren — en deskriptiv undersökning av övervakare inom kriminalvården i Örebro stad.* Socialhögskolan, Örebro. (Projektet Frivårdsförstärkning). Stencil, 1971.

Johansson, S.: *Kustodialism bland personal på mentalsjukhus.* Sociologisk Forskning nr 1, 1966.

Johansson, B.: *An Analysis of Predictions of Parole Performance and of Judgements of Supervision.* State of California Yout and Adult Corrections Agency, Research Report No 32, 1962.

Jubner, B., Löfstedt, M.: *Vårdpersonal inom kriminal-och socialvård; attityder och rollförändringar efter grundutbildning.* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil, 1971.

Jönsson, A.: *Återfall bland villkorligt dömda — en undersökning av 100 ungdomar dömda 1962.* Sköndalsinstitutet. Stencil, 1968.

Kaiser, G., Würtenberger, T.: *Criminological Research Trends in Western Germany.* Berlin 1972.

Karacki, L., Levinsson, R.: *A Token* Economy *in a Correctional Institution for Youthful Offenders.* Howard Journal of Penology and Crime Prevention, 1970.

Karlsson S-O, Swartz, J., Tibbling, O.: *Vårdpersonal inom kriminal- och socialvård; bakgrundsvariabler vid två vårdarkurser.* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil, 1970.

Kassebaum, G., Ward, D., Wilner, D.: *Prison Treatment and Parole Survival.* New York 1971.

Kawaguchi, R., Siff, L.: *An Analysis of Intensive Probation Services — Phase II.* Probation Department, Los Angeles, Research Report No 29, 1967.

Klientelundersökning, 1956 års, *Faktisk brottslighet bland skolbarn* (SOU 1969:1).

Klientelundersökning, 1956 års, *Unga lagöverträdare I* (SOU 1971:49), *Unga lagöverträdare II* (SOU 1972:76) och *Unga lagöverträdare III* (SOU 1973:25).

Knight, D.: *The Marshall Program, Assessment of a Short-term Institutional Treatment Program, Parts I, II.* Departement of the Youth Authority, California, Research Report nr 56 (1969), 59 (1970).

Kommittén för behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna. *Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna* (SOU 1964:23).

Kommittén för kriminologisk behandlingsforskning: *Kriminologisk behandlingsforskning i Sverige 1967-70.* En inventering av aktuella undersökningar, forskningsprojekt m.m. Stencil, Justitiedepartementet (Ds Ju 1971:25).

Kriminalvårdsberedningen: *Kriminalvård* (SOU:1972:64).

Kudriavtsev, V.: *Relationship between Theory and Practice in Organizing Action to Combat Criminality in the Union of Soviet Socialist Republics.* International Review of Criminal Policy, United Nations 1971.

Kühlhorn, E.: *Två veckor på torken.* Deltagande observationer på sju enskilda vårdanstalter för alkoholmissbrukare. Stockholms stads nykterhetsnämnd, Stencil, 1970.

Kühlhorn, E.: *Frivårdsklienter i Halmstad och Eskilstuna.* Bilaga till SOU 1972:64.

Landerholm-Ek, A-C.: *Försöksverksamhet vid Gävle fångvårdsanstalt med modifierat terapeutiskt samhälle — initialskedet.* Utvecklingsenheten vid kriminalvårdsstyrelsen. Rapport nr 1, 1972.

Lenéer-Axelson, B., Thylefors, I.: *En individualterapeutisk studie.* Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet. Stencil, 1969.

Lindström, M., Norin, R.: *Kontakter och attityder på Hammargårdens yrkesskola.* Kriminalvetenskapliga instiutet, Stockholms universitet. Stencil, 1969.

Logan, C.: *Evaluation Research in Crime and Delinquency: a Reappraisal.* J. Criminal Law, Criminology and Police Science, Vol 63, No 3, 1972.

Lohman, J., Wahl, A., Carter, R., Lewis, S.: *The San Francisco Project, Research Report No 11,* University of California, Berkeley 1967.

Löchen, Y.: *Ideal og realiteter i ett psykiatrisk sykehus.* Oslo 1965.

Mannheim, H., Wilkins, L.: *Prediction Methods in Relation to Borstal Training.* HMSO, London 1955.

Martin, P.: *The Cost of Crime and Grants made from Public Funds for Criminological Research in Fifteen Member States of the Council of Europe.* Strasbourg 1967.

Mathiesen, T.: *The Defences of the Weak.* London 1965.

Mathiesen, T.: *Resistance to Change in Correctional Institutions.* Collected Studies in Criminological Research. Vol I. Council of Europe 1967.

Mc Cleery, R.: *Communication Patterns as Bases of Systems of Authority and Power.* I Theoretical Studies in Social Organization of the Prison, New York 1960.

Mc Cleery, R.: *Authoritarianism and the Belief System of Incorrigibles.* I Cressey: The Prison, New York 1961.

Mc Corkle, L., Elias A., Bixby, I. L.: *The Highfields Story.* New York 1958.

Menefee, S.: *Subjective Impact of an Industrial Training School.* Department of Youth Authority, California, Research Report nr 34, 1964.

Molof, M.: *Forestry Camp Study.* Department of the Youth Authority, California. Report no 53, 1967.

Morris, T., Morris, P.: *Pentonville.* London 1963.

Morris, T.: *Research on the Prison Community.* Collected Studies in Criminological Research, Vol. I, Council of Europe, 1967.

Ohlsson, A.: *Personalattityder vid två fångvårdsanstalter.* Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Stencil, 1970.

Olsson, L-B.: *Rekrytering och förordnande av frivilliga övervakare inom kriminalvården.* Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil, 1970.

Palmer, T.: *Community Treatment Project.* Department of Youth Authority, California. Research Report No 8, 1967.

Patterson, G.: *Social Learning as a Basis for Behavior Modification.* I Assessment and Status of the Behavior Therapies, Mc Graw Hill, 1968.

Petersen, E. m.fl.: *I varetaegt — i faengsel.* Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut, Publikation nr 4, Köpenhamn 1972.

Polsky, H.: *Cottage Six:* the Social System of Delinquent Boys in Residential Treatment. New York 1967.

Pond, E.: *The Los Angeles Community Delinquency Control Project: An Experiment in the Rehabilitation of Delinquents in an Urban Community.* Department of Youth Authority, California Research Report No. 60, 1970.

President's Commission on Law Enforcement and the Administration of Justice: *The Challenge of Crime to a Free Society,* U.S. Government Printing Office, 1967.

Quensel, C-E.: *Om påföljders verkningar.* Några anmärkningar angående statistiska metodproblem i anslutning till en avhandling med ovan nämnd titel. Statistisk Tidskrift, Nr 6, 1966.

Roberts, C.: *Rehabilitative Influencies in California Youth Conservation Camps.* Department of Youth Authority, California. Research Report nr 68, 1968.

Rose, A.G.: *Status and Grouping in a Borstal.* British Journ of Delinquency, Vol IX, 1959.

Samarbetskommittén för social forskning, *Resurser och organisation för forskning och utvecklingsarbete inom socialsektorn.* Stencil, Socialdepartementet (Ds S 1973:1).

Sandhu, S.: *The Impact of Short-Term Institutionalisation* on *Prison Inmates.* British Journ of Criminology Vol 4, No. 5, 1964.

Schrag, C.: *Some Foundations for a Theory of Correction.* I Cressey: The Prison, New York 1961.

Simon, F.: *Prediction Methods in Criminology.* Home Office Research Unit Report nr 7, 1971.

Sparks, R.: *Research on the Use and Effectiveness of Probation, Parole and Measures of After-Care.* I Practical Organisation of Measures for Supervision and After-Care. Council of Europe, 1970. Finns översatt till svenska i rapport nr 2, kriminalvårdsstyrelsens utvecklingsenhet 1973.

Statistiska Meddelanden: *Återfall i brott 1966-1969.* Statistiska Centralbyrån, SM/R 1972:28 och R 1973:1.

Sykes, G.: *The Society of Captives.* Princeton 1958.

Ström, K-H.: *Englands psykiatriska fångvårdsanstalt Grendon.* Krima Årg. 3 nr 1, 1968.

Stürup, G.: *Treating the Untreatable.* Baltimore 1968.

Sykes, G., Messinger, S.: *The Inmate Social System.* I Theoretical Studies in Social Organisation of the Prison, New York, 1960.

Törnkvist, O., Wallin, B.: *Brottsrecidiv efter vård i ungdomsfängelse.* Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholms universitet, Stencil, 1965.

Törnqvist, K-E: *Reaktionssätt i häkten och fängelser.* Läkartidningen nr 32, 1967.

Törnqvist, K-E: *Svåra återfallsbrottslingar.* Stockholm 1966.

Törnqvist, L., Johansson, S-Å, Johansson, Å.: *'Annan lämplig person' — en deskription av övervakare för till skyddstillsyn dömda.* Socialhögskolan, Göteborg. Stencil, 1968.

Uusitalo, P.: *Återfall* i *brott efter frigivning från öppna* respektive *slutna anstalter.* Nordisk Tidskrift for kriminalvidenskab, No 3 — 4, 1970.

Wahl, A., Glaser, D.: *Pilot Time Study of the Federal Probation Officer's Job.* Federal Probation, nr 3, 1963.

Warren, M. m.fl.: *Community Treatment Project.* Sacramento, California. Research Reports No 1 (1961) — No 11 (1971).

Weber, G.: *Emotional and Defensive Reactions of Cottage Parents.* I Cressey: The Prison, New York 1961.

Wells, J.: *Group Counselling in Prisons and Borstals in England and Wales*. Joseph Rowntree Memorial Trust 1969.

Wilkins, L.: *A Small Comparative Study of the Results of Probation*. Brit. Journ. of Delinquency nr 8, 1958.

Vinter, R., Janowitz, M.: *The Comparative Study of Juvenile Correctional Institutions*. University of Michigan, Ann Arbor 1961.

Vinter, R., Lind, R.: *Staff Relationships and Attitudes in a Juvenile Correctional Institution*. University of Michigan, Ann Arbor 1958.

Vinter, R.: *Analysis of Treatment Organizations*. New York 1967.

Weeks, H.: Youthful *Offenders at Highfields*. Ann Arbor, 1958.

Wheeler, S.: *Role Conflict in Correctional Communities*. I Cressey: The Prison. New York 1961.

Wheeler, S.: *Socialisation in Correctional Institutions*. Am. Sociol. Review, Vol. 26, Nr 5, 1961.

Wheeler, S., Cottrell, L.S., Romasco, A.: *Juvenile Delinquency — Its Prevention and Control,* President's Crime Commission's Task Force Report on Juvenile Delinquency and Youth Crime, 1967.

Zald, M.N.: *The Correctional Institution for Juvenile Offenders: An Analysis of Organisational 'Character'*. Social Problems Vol. VIII, No 1, 1960.

Statens offentliga utredningar 1973

Kronologisk förteckning

1. Litteraturen i skolan. U.
2. Högskolan. U.
3. Högskolan. Sammanfattning. U.
4. Fastighetstaxering. Fi.
5. Museerna. U.
6. Data och näringspolitik. I.
7. Trygghet i anställningen. In.
8. Radio i utveckling. U.
9. Fortsatt uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen. U.
10. Reklam III. Ställningstaganden och förslag. U. (Utkommer senare)
11. Reklam IV. Reklamens kostnader och bestämningsfaktorer. U.
12. Försöksverksamhet med yrkesteknisk högskoleutbildning. U.
13. Snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk. Ju.
14. Mål och medel i skogspolitiken. Jo.
15. Kommunal planering och detaljhandel. H.
16. Samhället och filmen. Del 3. U.
17. Teknisk översyn av studiemedelssystemet. U.
18. Styrelserepresentation för bankanställda. Lagteknisk översyn. Fi.
19. TRU:s försöksverksamhet 1967—1972. U.
20. Varudeklaration — ett medel i konsumentpolitiken. H.
21. Svensk ekonomi fram till 1977. Fi.
22. Utsökningsbalk. Utsökningsrätt XII. Ju.
23. Bättre överblick över lagar och andra bestämmelser. Ju.
24. Boendeservice 7. In.
25. Unga lagöverträdare III. Ju.
26. Lag och rätt i grundskolan. Ju.
27. Sanering III. In.
28. Styrelserepresentation för anställda i statliga myndigheter. Fi.
29. Järn- och metallmanufakturindustrin under 70-talet. I.
30. Järn- och metallmanufakturindustrin under 70-talet. Bilagor. I.
31. Revision av vattenlagen. Del 3. Vattenförbud. Ju.
32. Vägtrafiken — kostnader och avgifter. K.
33. Ränta och restavgift på skatt m. m. Fi.
34. Flygvapnets befäl. Fö.
35. Kriminologisk forskning. Ju.

Statens offentliga utredningar 1973

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk. [13]
Utsökningsbalk. Utsökningsrätt XII. [22]
Bättre överblick över lagar och andra bestämmelser. [23]
Unga lagöverträdare III. [25]
Lag och rätt i grundskolan. [26]
Revision av vattenlagen. Del 3. Vattenförbud. [31]
Kriminologisk forskning. [35]

Försvarsdepartementet

Flygvapnets befäl. [34]

Kommunikationsdepartementet

Vägtrafiken — kostnader och avgifter. [32]

Finansdepartementet

Fastighetstaxering. [4]
Styrelserepresentation för bankanställda. Lagteknisk översyn. [18]
Svensk ekonomi fram till 1977. [21]
Styrelserepresentation för anställda i statliga myndigheter. [28]
Ränta och restavgift på skatt m. m. [33]

Utbildningsdepartementet

Litteraturen i skolan. Separat bilagedel 4 till litteraturutredningens huvudbetänkande. [1]
1968 års utbildningsutredning. 1. Högskolan [2] 2. Högskolan. Sammanfattning. [3] 3. Försöksverksamhet med yrkesteknisk högskoleutbildning. [12]
Museerna. [5]
Radio i utveckling. [8]
Fortsatt uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen. [9]
Reklamutredningen. Reklam III. Ställningstaganden och förslag. [10] (Utkommer senare) Reklam IV. Reklamens kostnader och bestämningsfaktorer. [11]
Samhället och filmen. Del 3. [16]
Teknisk översyn av studiemedelssystemet. [17]
TRU:s försöksverksamhet 1967—1972. [19]

Jordbruksdepartementet

Mål och medel i skogspolitiken. [14]

Handelsdepartementet

Kommunal planering och detaljhandel. [15]
Varudeklaration — ett medel i konsumentpolitiken. [20]

Inrikesdepartementet

Trygghet i anställningen. [7]
Boendeservice 7. [24]
Sanering III. [27]

Industridepartementet

Data och näringspolitik. [6]
Metallmanufakturutredningen. 1. Järn- och metallmanufakturindustrin under 70-talet. [29] 2. Järn- och metallmanufakturindustrin under 70-talet. Bilagor. [30]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

KUNGL. BIBL.
- 9 AUG 1973
STOCKHOLM

Allmänna Förlaget

KUNGL. BIB.
3 AUG 1979
STOCKHOLM

ISBN 91-38-01657-5